

EKONOMİ MALİYE İŞLETME DERGİSİ

e-ISSN: 2667-4378

EMİD

**Ekonomi
Maliye
İşletme
Dergisi**

Journal of Economics Public Finance Business

Cilt/Volume: 4 | Yıl/Year: 2021 | Sayı/Number: 2

EMİD

Cilt: 4 Sayı: 2

e-ISSN: 2667-4378

EKONOMİ MALİYE İŞLETME DERGİSİ (EMİD)
JOURNAL OF ECONOMICS PUBLIC FINANCE BUSINESS (JEPFB)
CİLT:4-SAYI:2 / VOLUME:4 ISSUE:2
Aralık-2021 / December-2021
<http://dergipark.gov.tr/emid>

Sahibi / Owner
Doç. Dr. Adil AKINCI

Baş Editör / Editor in Chief
Doç. Dr. Adil AKINCI

Editör / Editor
Prof. Dr. Niyazi KURNAZ
Öğr. Gör. Erkan BİLGE

Yayın Kurulu / Editorial Board
Prof. Dr. Niyazi KURNAZ / Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. Adil AKINCI /Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Doç. Dr. Esra N. KILCI / İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa
Doç. Dr. Barış YILDIZ / Gümüşhane Üniversitesi
Öğr. Gör. Erkan BİLGE/Kırklareli Üniversitesi

Kapak Tasarımı / Cover Design
Dr. Eren GÖRGÜLÜ / Kırklareli Üniversitesi

Yazışma Adresi / Correspondence Address
adilakinci@gmail.com

E-ISSN
2667-4378

***Ekonomi Maliye İşletme Dergisi (EMİD)**, yılda bir cilt ve iki sayı olarak (Haziran ve Aralık) yayımlanan, çift-körleme hakemlik süreci yürüten uluslararası akademik bir dergidir. Dergide yayınlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazarlarına ait olup Dergimizin kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır. Yazılar yayıncı kuruluştan izin alınmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayınlanamaz.*

***Journal of Economics Public Finance Business (JEPFB)** is a double blind peer-reviewed academic journal which is published twice per year (June and December). All the responsibility for the content of the papers published here belongs to the author/authors, and does not express the official view of the Journal. Without getting permission of the journal, papers published here cannot be published partially or totally on other media.*

EKONOMİ MALİYE İŞLETME DERGİSİ (EMİD)
JOURNAL OF ECONOMICS PUBLIC FINANCE BUSINESS (JEPFB)
CİLT:4-SAYI:2 / VOLUME:4 ISSUE:2
Aralık-2021 / December-2021
<http://dergipark.gov.tr/emid>

BİLİM KURULU / SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Abdulvahap ÖZCAN	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Burçin YERELİ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Cem TANOVA	Doğu Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Filiz EKİNCİ	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim KIRCOVA	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Sani MERT	Antalya Bilim Üniversitesi
Prof. Dr. Mecit EŞ	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Hasan EKEN	Kırklareli Üniversitesi
Prof. Dr. Mitch Charkiewicz	The City University of New York, York College
Prof. Dr. Muharrem ÖZTEL	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa AYKAÇ	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Nilgün ÇİL	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK	Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Doç. Dr. Andrei NESTIAN	Alexandru Ioan Cuza Üniversitesi
Doç. Dr. Aysun ÇETİN	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Derya ÖZTÜRK	Ordu Üniversitesi
Doç. Dr. G. Serap ÇEKEROL	Eskişehir Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim DURAK	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Resul KURT	İstanbul İstinye Üniversitesi
Doç. Dr. Selim TÜZÜNTÜRK	Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Valerij DERMOL	International School for Social and Business Studies
Dr. Öğr. Üyesi Boren SARGON	Kıbrıs Bilim Üniversitesi
Dr. Luan VARDAR	Kolejji Universum
Dr. Sevim ÖZTİMURLENK	SUNY College at Old Westbury

Ekonomi Maliye İşletme Dergisi (EMİD), *Directory of Open Access Journals (DOAJ)*, *Index Copernicus*, *Asos Indeks*, *Scientific Indexing Services*, *InfoBase Index*, *Eurasian Scientific Journal Index*, *Directory of Research Journals Indexing*, *Academic Resource Index*, *Journal Factor Root Society for Indexing* tarafından indekslenmektedir.

Journal of Economics Public Finance Business (JEPFB) is indexed by *Directory of Open Access Journals (DOAJ)*, *Index Copernicus*, *Asos Indeks*, *Scientific Indexing Services*, *InfoBase Index*, *Eurasian Scientific Journal Index*, *Directory of Research Journals Indexing*, *Academic Resource Index*, *Journal Factor*, *Root Society for Indexing*.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

- 1.Mehmet Nuri SALUR &Walaa Khoder KATTAR.....115-123**
The Impact of Enterprise Resource Planning (ERP) on the Audit in the Context of Emerging Technologies
Gelişen Teknolojiler Bağlamında Kurumsal Kaynak Planlamasının (ERP) Denetim Üzerindeki Etkisi
Doi: <https://doi.org/10.46737/emid.1032735>
(Derleme/Review)
- 2.Atakan BÜYÜKDAĞ.....124-133**
Osmanlı Petrolleri ve Alman İmparatorluğu: Türk – Alman İlişkilerinin Yitirilmiş Fırsatı
Ottoman Oils and German Empire: the Missed Opportunity of Turkish – German Relations
Doi: <https://doi.org/10.46737/10.46737/emid.947400>
(Araştırma Makalesi/Research Article)
- 3.Saim Alper AYAS & Işıl AYAS.....134-144**
Türkiye’de Sosyal Harcamalar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı
The Relationship between Social Expenditures and Economic Growth in Turkey: ARDL Bounds Test Approach
Doi: <https://doi.org/10.46737/emid.1035325>
(Araştırma Makalesi/Research Article)
- 4.Saygun KEREM & Boren SARGON.....145-154**
The Working Capital Management on the Profitability of Listed Firms: Evidence from Credit Rating Agency Monitoring on FTSE 100 Companies
İşletme Sermayesi Yönetiminin Borsada İşlem Gören Firmaların Kurumsal Kârlılığına İlişkin Etkisi: FTSE 100 Şirketlerinin Kredi Derecelendirme Notlarına İlişkin Kanıtlar
Doi: <https://doi.org/10.46737/emid.989502>
(Araştırma Makalesi/Research Article)
- 5.Yıldırım Beyazıt ÇİÇEN & Arzu KARAKUZU.....155-169**
*Relationship between Institutions and Income Distribution: Evidence from Turkey**
Kurumlar ve Gelir Dağılımı İlişkisi: Türkiye’den Kanıtlar
Doi: <https://doi.org/10.46737/emid.1025673>
(Araştırma Makalesi/Research Article)

6.Emrullah METE.....170-182

Küreselleşme ve Politik İstikrarın Turizm Üzerine Etkileri

The Effects of Globalization and Political Stability on Tourism

Doi: <https://doi.org/10.46737/emid.1023841>

(Araştırma Makalesi/Research Article)

7.Derya YILMAZ & Eda ÖZEN.....183-192

Dijital Dönüşümün Makro Ekonomik Faktörler Üzerindeki Etkileri: Türkiye Ekonomisi Örneği

Effects of Digital Transformation on Macro-Economic Factors: The Case of Turkish Economy

Doi: <https://doi.org/10.46737/emid.1020245>

(Araştırma Makalesi/Research Article)

8.İnan KAYNAK.....193-208

Psikolojik Güçlendirmenin Duygusal Bağlılığa Etkisinde Ücret Tatmininin Düzenleyici Rolü

The Moderator Role of Pay Satisfaction in the Impact of Psychological Empowerment on Emotional Commitment

Doi: <https://doi.org/10.46737/emid.1026918>

(Araştırma Makalesi/Research Article)

9.Gülşan TURŞUCU & Esin Cumhuri YALÇIN.....209-223

OECD Ülkelerinde Emek Piyasası Göstergelerinin Cinsiyete Göre İncelenmesi

Gender Based Analysis of Labor Market Indicators in OECD Countries

Doi: <https://doi.org/10.46737/emid.1031375>

(Araştırma Makalesi/Research Article)

EKONOMİ MALİYE İŞLETME DERGİSİ (EMİD)
JOURNAL OF ECONOMICS PUBLIC FINANCE BUSINESS (JEPFB)
CİLT:4-SAYI:2 / VOLUME:4 ISSUE:2
Aralık-2021 / December-2021
<http://dergipark.gov.tr/emid>

CİLT:4 SAYI:2 HAKEMLERİ / REFEREES of VOLUME:4 ISSUE:2

Prof. Dr. Çağnur BALSARI	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Erkan Turan DEMİREL	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Gökhan Kürşat YERLİKAYA	Yalova Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Erkan ÜYÜMEZ	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Naci Tolga SARUÇ	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Nihat KARAKOÇ	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Selami SEZGİN	Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Oğuz AKGÜNEŞ	Kırklareli Üniversitesi
Doç. Dr. Aytuğ ARSLAN	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Dilek ŞAHİN	Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Fındık Özlem ALPER	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Güner TUNCER	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. Gökhan ÖVENÇ	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Hadiye YILMAZ ODABAŞI	Üsküdar Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet YÜCENURŞEN	Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Mihriban CİNDİLOĞLU DEMİRER	Hitit Üniversitesi
Doç. Dr. Mine BİNİŞ	Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Murat ÇİFTÇİ	Trakya Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa ŞİT	Harran Üniversitesi
Doç. Dr. Oğuz BAŞOL	Kırklareli Üniversitesi
Doç. Dr. Özer ÖZÇELİK	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. Özge KORKMAZ	Malatya Turgut Özal Üniversitesi
Doç. Dr. Yasemin TAŞKIN	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Yasin ACAR	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Dr. Barış SAFRAN	İstanbul Kültür Üniversitesi
Dr. Bekir DEĞİRMENÇİ	Adıyaman Üniversitesi
Dr. Melike TORUN	İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa
Dr. Öğr. Üyesi Aslı Seda KURT	Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kubilay Çağrı YILMAZ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Perihan Hazel KAYA	Selçuk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Zümrül GÜLTEKİN	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Damla DUMAN	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Dilek KARACA	İstanbul Rumeli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih BAYRAM	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Rümeyza BİLGİN	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sabri ÖZ	İstanbul Ticaret Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tufan SARITAŞ	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

THE IMPACT OF ENTERPRISE RESOURCE PLANNING (ERP) ON THE AUDIT IN THE CONTEXT OF EMERGING TECHNOLOGIES

Mehmet Nuri SALUR¹
Walaa Khoder KATTAR²

Abstract

Companies continue to adopt new tools in light of technology advancements and to maintain their competitive advantage. One of these technologies is the Enterprise Resource Planning (ERP) System. This system integrates all of the company's departments, such as human resources, finance, marketing, and production, into a sophisticated software database that manages and organizes operations. Various studies examine the impact of ERP deployment on the auditing. However, there no paper that compile the results of the recent studies in one reference. The goal of this paper is to provide a comprehensive reference about ERP system and its impact on internal auditing functions. The majority of the data in this report comes from numerous organizational documents and academic studies published since 2011. The results of the study are a presentation of the advantages and disadvantages of using an ERP system for internal auditing process.

Keywords: Audit, Enterprise Resource Planning, Emerging Technologies

JEL Codes: M40, M41, M42

GELİŞEN TEKNOLOJİLER BAĞLAMINDA KURUMSAL KAYNAK PLANLAMASININ (ERP) DENETİM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Öz

İşletmeler, teknolojik gelişmeler ışığında yeni araçları benimsemeye ve rekabet avantajlarını korumaya devam etmektedirler. Bu gelişen teknolojilerden biri de Kurumsal Kaynak Planlama (ERP) sistemidir. Bu sistem, insan kaynakları, finans, pazarlama ve üretim gibi işletmelerin tüm departmanlarını geliştirmiş bir yazılım veri tabanına entegre eden, bu operasyonları yöneten ve organize eden bir sistemdir. Bu konuda yapılan çeşitli çalışmalar, ERP dağıtımının denetim üzerindeki etkisini de incelemektedir. Ancak yapılan çalışmaların sonuçlarını tek bir çalışmada derleyen bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmanın amacı, ERP sistemi ve bunun iç denetim işlevleri üzerindeki etkisi hakkında kapsamlı bir değerlendirme yapmaktır. Bu çalışmadaki verilerin büyük bir kısmı, 2011'den beri yayınlanan çok sayıda akademik çalışmalardan elde edilmiştir. Çalışmanın sonuçları, iç denetim süreci için bir ERP sistemi kullanmanın avantaj ve dezavantajlarını ifade etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Denetim, Kurumsal Kaynak Planlaması, Gelişen Teknolojiler

JEL Kodları: M40, M41, M42

¹Ph.D., Assoc. Prof., Necmettin Erbakan University, Faculty of Political Science, Department of Business Administration, nsalur@erbakan.edu.tr,

² Ph.D. Candidate, Necmettin Erbakan University, Institute of Social Science, Department of Business Administration, walaakk93.wk@gmail.com,

Makalenin Geliş Tarihi (Received Date): 05.12.2021

Revizyon Tarihi (Revised Date): 15.12.2021

Yayına Kabul Tarihi (Acceptance Date): 26.12.2021

Atıf (Citation): Salur, M. N. & Kattar, W. K. (2021), "The Impact of Enterprise Resource Planning (ERP) on the Audit in the Context of Emerging Technologies", *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 4(2):115-123

Introduction

The world has evolved dramatically during the last few decades. The biggest attention was paid to emerging technologies. Organizations implemented and still implement various technological applications in order to prosper and achieve competitive advantages. Enterprise Resource Planning (ERP) was one of the evolution's outcomes. ERP was not created overnight, but rather as a result of an organizational necessity and subsequent evolution. The first-generation centralized computer systems, which began with the implementation of inventory control packages (IC) in the 1960s, were primarily used to automate inventory control systems.

Material Requirements Planning (MRP) systems were created in the 1970s, and they primarily consisted of planning product or part requirements according to a master production schedule. Manufacturing Resources Planning II (MRP II) was the third generation of revolutionary software systems introduced in the 1980s. MRP II covered topics such as shop floor and distribution management, project management, finance, human resources, and engineering. Enterprise Resource Planning (ERP) systems had the power of enterprise-wide inter-functional coordination and integration until generation four emerged in the late 1980s. During the 1990s, ERP suppliers added new modules and features as “add-ons” to the core modules, giving rise to “extended ERPs”. ERP extensions include advanced planning and scheduling (APS), e-business solutions such as customer relationship management (CRM), and supply chain management (SCM) (Abdullah, 2017).

Ogechi (2018), provided a brief overview of how an ERP system is constructed: An ERP system is a computer system designed to integrate all departments' units and functions into a single computer system capable of meeting the demands of each department. Indeed, the fundamental goal of ERP is to improve information flow across all aspects of a company's internal processes while simultaneously managing the organization. ERP is a collection of distinct but interrelated modules that may be deployed as a complete solution for any organization. The following are the most popular ERP modules, which may be used alone or together to build an integrated system: finance & Accounting module, Inventory module, production module, sales module, Human Resource Module, SCM Module and finally the CRM module (Abdullah, 2017).

Several studies have been conducted on ERP implementation recently (Schniederjans & Yadav (2013), Dezdar and Ainin (2011), Ranjan and Pal (2016), Nagpal, Khatri and Kumar (2015) and others ...) However, less research has been done on the effects of ERP on audit functions. This article delves deeper into the impact of ERP in supporting auditing processes, including the advantages and disadvantages of ERP implementation in auditing. The remainder of the report is arranged as follows: Section 2 highlights the evolution of audit and point out the link between ERP system and audit functions. Section 3 shows the methods used and presents the previous research in the field. Section 4 discusses the results. The paper's summary provides suggestions for future research. It also addresses any limitations that may arise from the particular research.

1. Background: Link between ERP and auditing

An audit is simply an examination of a company's records, finances, and physical inventory. It's all about double-checking things, and it's critical to get them right since tax money, government compliance, and company reputation are all on the line (Schenker, 2018). However, how did audit appear and how did it develop? Due to the Industrial Revolution and the consequent increase in corporate activity, auditing processes became widely used. Railroads were important catalysts in the creation of the accounting profession in the United States because of their attempts to record and manage expenses, production, and operating ratios (Chandler, 1977). As businesses began to participate in the stock market, they became conscious of the need for fraud detection and financial accountability systems, and investors began to rely more heavily on financial reporting. Despite the fact that these concerns caused an increase in the use of accounting and auditing systems, auditing did not become mandatory in the United States until after the stock market disaster of 1929. Until fraudulent actions were discovered at McKesson & Robbins in 1939, audit tasks including a physical examination of stocks and validation of receivables were optional. As a result, in October 1939, the American Institute of Certified Public Accountants (AICPA) issued declaration that required auditors to check the inventory and validate the receivables. As a result, rather than depending on management

verification processes, auditors were now responsible for inspecting the company entity itself. Even after the introduction of computerized accounting systems in the 1950s, manual auditing methods remained the only option. UNIVAC, for example, was one of the first operational electronic accounting systems in the United States when it was revealed in 1954. Auditors, on the other hand, did not really examine auditing in a computerized setting until the early 1960s (Byrnes et al., 2018). Haskins and Sells introduced AUDITAPE, a card-based computer-aided audit tool (CAAT), in 1967, leading many auditors to explore entering the automated field. From 1968 until the late 1970s, AUDITAPE enabled non-technical auditors to perform more efficient auditing using computers and helped develop several General Audit Software Systems (GAS) (Byrnes et al., 2018). CAATS Core provides features to improve audit effectiveness and efficiency. However, they do not operate 24 /24, and thus fail to create a fully persistent audit environment where exceptions and anomalies can be caught as they occur. It also does not work with real-time or near-real-time data streams, and as a result, it is unable to handle undesirable events such as suspected fraud or anomalies in an optimal manner. Additionally, computer-aided auditing entails the deployment of different files across multiple sites, making audits difficult and complicated, especially for those with less technological knowledge. Hence the need for real time and integrated solutions.

However, the procedure for doing this examination differs based on the type of audit being performed. There are four types of audits: internal audits, compilation audits, reviews, and independent audits (Schenker, 2018). The subject of discussion in this article is the impact of ERP on internal audits. So, what Internal audit is about? Internal audit is an audit that anyone in the firm who knows key elements of finance such as generating financial statements, accounting, and how to evaluate internal business processes can perform. Internal audits are performed for a variety of purposes, including ensuring that the numbers in the company's financials add up, as well as to ensure that the company's records are kept correctly, the business's procedures are in order, and that there are properly functioning financial controls (Schenker, 2018). Internal audit is essential. According to the Institute of Internal Auditors corporate governance model, an efficient internal audit is indeed one of the four elements of corporate governance (2005, IIA). Also, it is a precursor to independent audit, and if the firm discovers something improper during an internal audit, it can take corrective action. As a result, an internal audit can assist in making an independent audit operate more smoothly (Schenker, 2018).

Internal audit had a share in the technological development that occurred in the field of computers. According to Wang et al. (2013), advances in information technology, in all of its forms, have a quick influence on auditing, and as a result, the ERP system should be viewed as an important element influencing internal audit performance. Audit starts when accounting finishes, According to Kanellou and Spathis (2013), the deployment of ERP systems has been the most significant IT initiative affecting the accounting function in the previous 15 years.

So, what is the link between ERP and internal audit? If internal audit is regarded as a service performed by auditors to ensure that the numbers in the company's financial statements provided by the accountants are not fundamentally misrepresented. And if the ERP system is an integrated program that contains all the company's data, including financial and accounting data. Hence, Auditors rely on data and reports generated by these systems to perform the audit process. What effect does the ERP system have on internal auditing performance in this regard? This research looks at the benefits and drawbacks of using an ERP system in the internal auditing process. The research methods and literature review utilized in the preparation of this study are discussed in the next section.

2. Methodology and Literature Reviews

To achieve the objectives of the study, we relied on previous research in the areas of enterprise resource planning and internal auditing. We collected and analyzed the available literature since 2011. Then we worked to integrate the negative and positive results of the use of resource planning systems in internal auditing in our paper in order to obtain a distinct and unique research. To access the needed data, we used different platform such as Taylor & Francis online, google scholar, research gate, semantic scholar and we adopted internal audit, ERP, on internal auditing, internal audit as the searched keywords. The following research works show the studies that have been conducted to determine the impact of ERP on internal auditing since 2011:

Morris (2011), studied the effect of ERP systems on the efficiency of internal controls. The study's findings demonstrated that ERP systems may help improve internal controls as one of the essential features of ERP systems is the utilize of "built-in" controls that reflect the infrastructure of the firm, which is one of the numerous justifications for ERP systems' high price. Firms that use ERP seem to be less likely to disclose internal control problems than organizations that do not use ERP, according to the findings.

Jain and Soral (2011), attempts to understand how an enterprise resource planning (ERP) system affects an audit and an organization's internal control system. They concluded that auditors can perform an effective and fast audit using new audit tools and procedures instead of the traditional procedures and concluded that the overall objective and audit scope do not change in the ERP context. The overall results indicated that the nature and complexity of the ERP system increases system's risks. Auditors should pay attention to the risks involved in an ERP system. They also suggest that auditors must also understand the ERP system very well to perform a proper audit of the client using this system.

Chen et al. (2012), discussed the influence of an ERP system on accountant's role. They found that the role of non-management accountants does not change as much as the management accountant's role after the installation of ERP system. And they concluded that management accountants should take over more administrative functions such as education, training and financial analysis after introducing the ERP system.

Kim et al. (2013), examined whether the implementation of the ERP program had an impact on the lag of the audit report. They concluded that the optimum application of the ERP was negatively associated with the latency of the audit report. However, this unfavorable relationship is only noticeable in the fourth and fifth years following the ERP's first adoption. They also mentioned that while the usage of ERP systems by client companies may assist to lessen the lag in the audit report, it takes time to understand the entire impact of the company's accounting systems.

Tsai and Al (2013), investigated the influence of ERP deployment on internal audit performance in Taiwanese companies. The findings indicate that the environment, which includes an ERP system and auditing software, has a beneficial influence on the functioning of the internal audit department. It also demonstrates that the effectiveness and breadth of ERP deployment results can help to improve internal audit performance.

Singh et al. (2014), argued that visualization techniques in an ERP environment may improve auditor's ability to identify suspicious activities and improve the organization's internal controls system.

Haynes et al. (2016), discover that using an ERP system has a considerable influence on efficiency, fraud risk reduction, knowledge application, and the audit team's credibility. The ERP systems that employ continuous audit functions are the most essential factors in the effective application of fraud reduction approaches.

Elbardan et al. (2016), investigates how well the internal audit function (IAF) keeps its authenticity once ERP controls are installed. The results indicate that the auditors' best way to respond to the implementation of ERP systems changed to compliance for two reasons: first, internal auditors believed that adaptation was compatible with international auditing standards, and second, internal auditors participate in Implementation of ERP. Furthermore, the findings show that ERP systems impose new assumptions. Instead of doing individual audits, Integrated Internal Audit now audits all systems and procedures. Audits may now focus on financial, operational, and IT-related controls and activities all at the same time, thanks to ERP systems. The researchers proposed that practical and scientific rehabilitation of internal auditors is required in order to integrate governance principles and standards in the new ERP environment.

Abdullah (2017), talked about the Finance and Accounting module in the ERP system. The finance and accounting module is within the charge of the whole money/capital input and output. This module records all financial activities such as expenses, financial statements, account general ledger, budgeting, bank statements, cash receipts, payroll processing, and so on. For this ERP module,

financial statement is a straightforward process. With a single click of the mouse, you may obtain whatever financial data you need to operate your firm.

Al Dhiba et al. (2018), investigated the impact of ERP systems on internal auditing quality in Jordanian commercial banks. They discover that when the ERP system is used in the audit process, the auditor may create and implement relevant control tests and material processes, further protecting the internal from the danger of delivering an incorrect opinion or taking an incorrect action.

Neamah and Hassan (2019), revealed that the use of continuous auditing procedures in firms that use the ERP system helps to build an environment that allows for efficient and effective corporate control. Furthermore, they found that the use of continuous auditing techniques contributes to the creation of competitive advantage for enterprises that implement the ERP system by providing appropriate, reliable, and timely information that enables decision-makers to make the best decisions at the lowest possible cost and in the shortest amount of time.

Faccia et al. (2019), focused in their research paper on the comparison between accounting information systems and the most commonly used ERP systems currently in the United Arab Emirates. They observed that many organizations that had previously used accounting software had switched to an ERP system. According to the report, the rising requirement and demand for real-time information to be utilized in decision-making drove many firms in the UAE to adopt ERP. Hence with the software modules built into ERP, and the ability to integrate AIS systems with it, ERP has proved to be a valuable solution for firms in the UAE to adopt in order to streamline corporate processes. While the implementation and usage of an Enterprise Resource Planning (ERP) system was viewed as a step in the right direction by many firms in the UAE, a number of organizations were hesitant to implement this system. This was due to the perception that it was a system that would result in job losses by automating various tasks. Furthermore, some businesses have determined that it would be costly to deploy and will necessitate the ongoing presence of technology-enabled staff to analyze data for organizational leaders.

3. Results and Discussion

Along with the extensive growth of computer systems in businesses, organizations implement different technologies in order to keep competitive advantages in the market. ERP is one of the tools implemented by companies. Companies that implement ERP system, all their information becomes available in a single database which facilitates the audit process for those in charge of it. Imagine the ease of having all the information in one place without having to move from one database to another. Ease of access to data is important, but the most important thing is that the data is secure and not misrepresented. The ERP system can be responsible to some extent for data security by turning on the "Prevent Unauthorized Access" feature during system implementation. The studies revealed the importance of the participation of the person responsible for the internal audit in the company in the process of implementing the ERP system.

In addition, the research revealed a change in the role and skill of those responsible for internal auditing during and after the implementation of ERP technology. During implementation, internal auditors need to learn the operational processes of the ERP modules, especially the financial and accounting modules that they will use to perform their duties. After the implementation of ERP, management accountants are responsible for more education, training, and financial analysis than non-management accountants.

Companies that use an ERP system can deal with information more correctly than they could previously, modifying and increasing the quality of accounting and financial operations, which inevitably influences the internal audit process. The results of this study revealed the importance of the ERP system in relation to the efficiency of the daily operations of the company. The accurate and effective completion of the company's daily operations reflects positively on the internal audit process. Internal audit is nothing but a double check on all the previous work. Table 1 below presents the pros and cons of the using of ERP in internal audit.

Table 1: *The Pros and Cons of the Using of ERP in Auditing Process*

The Pros	The Cons
<ul style="list-style-type: none"> • Thanks to ERP built- in features, ERP improve internal control system and internal audit performance. For instance, visualization techniques In an ERP environment may improve auditor’s ability to identify suspicious activities and determine fraud. • An effective and fast audit processes can be done using ERP system. • ERP keeps and doesn’t change the overall objective and scope of audit. • Following the implementation of the ERP system, the responsibility of auditors and management accountants shifted to administrative responsibilities like as education, training, and financial analysis. • ERP systems assist in the reduce of audit report latency. • ERP systems reduce fraud because it adopts continuous audit functions. • The use of ERP systems considered compatible with international auditing standards. • ERP consists of several integrated modules, including the financial module, which enables the auditor to access any financial data and create any financial report he needs with a mouse click. • ERP enables auditor to make the best decisions at the lowest possible cost and in the shortest amount of time. • ERP system helps to build an environment that allows for efficient and effective corporate control. • With its built-in ERP software modules, and the ability to integrate AIS systems with it, ERP has proven to be a system worth using by organizations. • ERP provides integrated audits rather than separate audits since one of the advantages of ERP is that it is an integrated system that unites all of the enterprise's divisions into one. 	<ul style="list-style-type: none"> • Enterprise Resource Planning (ERP) is a complex system and auditors may need time to fully understand and be able to take advantage of all its features. Therefore, auditors should pay more attention to the risks involved in an ERP system. • The implementation of ERP system is expensive. • Use of ERP system requires auditors to be skilled in information technology. • ERP is a system that may lead to job losses because it automates many jobs.

4. Conclusion

Advances in information technology, internet and e-commerce have expanded, and global competition is making running a successful enterprise more difficult than ever. In order to keep pace with the rapid changes in the world, it was necessary to create a specific program that could perform

all tasks from an accounting point of view. The result is summarized in the creation of ERP. The fundamental goal behind ERP is to centralize all data and allow simple access to it to a wider audience. Companies are using ERP systems and applications more than ever before. Many of these systems create and process information used in preparing a company's financial statements. Auditors rely on the data and reports produced by these systems. In this context, there is a direct link between the ERP system and the audit process and it is crucial to know the impact of the ERP system on the audit. As a result, the primary goal of this research was to ascertain the influence of deploying an ERP system on internal auditing.

This study discovered that the use of ERP system affects the performance of audits. The advantages of using ERP system in the auditing process outweigh its disadvantages, and we presented a table of the pros and cons in the previous section. We have noticed that many disadvantages can be avoided by involving the auditor in ERP implementation process. Internal auditors' participation in the ERP implementation process may have an impact on the internal audit department's performance because internal auditors' participation, experience, requirements, and ability to use information technology are typically regarded as useful for controlling risks, maintenance costs, and audit work (Niu et al., 2013). Furthermore, the researchers proposed that internal auditors receive practical and scientific rehabilitation in order to integrate governance concepts and norms in the new ERP environment. Although a literature review was used as a strategy for this study, it has significant drawbacks. First, some linked publications may have gone unnoticed. A large portion of the material has been scanned by simply reading the title. Although the title usually accurately depicts the substance, this is not always the case. We suggest conducting an applied research to assess the conformity of the pros and cons that we found in this research, and we suggest completing the chain of impact of emerging technological programs on the audit process as future studies.

Yazar Katkı Oranı (Author Contributions): Mehmet Nuri SALUR (%50), Walaa Khoder KATTAR (%50)

Yazarların Etik Sorumlulukları (Ethical Responsibilities of Authors): Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması (Conflicts of Interest) : Çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

İntihal Denetimi (Plagiarism Checking): Bu çalışma intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir.

REFERENCES

- Abdullah, A. M. A. (2017). "Evolution of Enterprise Resource Planning Excel". *Journal of Engineering Technology and Management Science*, 1(11). Retrieved from: <http://excelpublication.com/index.php/current-issue-8/>.
- Byrnes, P.E., Al-Awadhi, A., Gullvist, B., Brown-Libur, H., Teeter, R., Warren, J.D., & Vasarhelyi, M. (2018). "Evolution of Auditing: From the Traditional Approach to the Future Audit", Chan, D.Y., Chiu, V., & Vasarhelyi, M.A. (Ed.) Continuous Auditing (Rutgers Studies in Accounting Analytics), Emerald Publishing Limited, Bingley, pp. 285-297. <https://doi.org/10.1108/978-1-78743-413-420181014>
- Cangemi, M. April (2010). *Internal Audit's Role in Continuous Monitoring*. The EDP Audit, Control, and Security Newsletter, 41(4).
- Chandler, A. D. Jr. (1977). *The Visible Hand: The Managerial Revolution in American Business*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Chen, H., Yan Huang, S., Chiu, A., & Pai, F. (2012). "The ERP System Impact on the Role of Accountants". *Industrial Management & Data Systems*, 112(1), pp. 83–101.
- Dezdar, S., & Ainin, S. (2011). "The Influence of Organizational Factors on Successful ERP Implementation". *Management Decision*, 49(6), pp. 911-926.
- Elbardan, H., Ali, M., & Ghoneim, A. (2016). "Enterprise Resource Planning Systems Introduction and Internal Auditing Legitimacy: An Institutional Analysis". *Information Systems Management*, 33(3), pp. 231-247.
- Faccia, A., Mosteanu, N. R., Fahed, M., & Capitano, F. (2019). Accounting Information Systems and ERP in the UAE. Proceedings of the 2019 3rd International Conference on Cloud and Big Data Computing - ICCBDC 2019. <https://doi.org/10.1145/3358505.3358509>
- Haynes, Robin & Li, Chunyan, (2016). "Continuous Audit and Enterprise Resource Planning Systems: A Case Study of ERP Rollouts in the Houston, TX Oil and Gas Industries". *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, 13(1), pp. 171–179.
- IIA (Institute of Internal Auditors). 2005. Corporate Governance. The Institute of Internal Auditors Homepage. Retrieved from https://www.theiia.org/?doc_id_1041
- Jain, M.M., & Soral, G. (2011). Impact Of ERP System On Auditing And Internal Control. TIJ's Research Journal of Social Science & Management - RJSSM, 1.
- Kim, J., Nicolaou, A. I., & Vasarhelyi, M. A. (2013). "The Impact of Enterprise Resource Planning (ERP) Systems on the Audit Report Lag". *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, 10(1), pp.63–88.
- Morris, J. J. (2011). "The Impact of Enterprise Resource Planning (ERP) Systems on the Effectiveness of Internal Controls over Financial Reporting". *Journal of Information Systems*, 25(1), pp.129–157.
- Nagpal, S., Khatri, S. K., & Kumar, A. (2015). *Comparative Study of ERP Implementation Strategies*. 2015 Long Island Systems, Applications and Technology. <https://doi.org/10.1109/lisat.2015.7160177>
- Ogechi, Anyanwu, (2018). *The Role of Enterprise Resource Planning Systems in Continuous Auditing of A Selected Organization in the Western*. Unpublished Master Thesis in Technology in Business Information Systems in the Faculty of Business and Management Science, University of Technology.

- Ranjan, S., Jha, V. K., & Pal, P. (2016). "Literature Review on ERP Implementation Challenges". *International Journal of Business Information Systems*, 21(3), 388-402. <https://doi.org/10.1504/ijbis.2016.074766>
- Saleh N.& Salih Hassan, I. M. (2019). "Activate the Reliability of the Enterprise Resource Planning (ERP) System by Using Continuous Auditing/Exploratory Study in Iraq". *Tikrit Journal of Administration and Economics Sciences*, 15(46), pp.1–17. Retrieved from: <https://www.iasj.net/iasj/article/167845>.
- Schenker, J. (2018). *Overview of audit - Audit and Due Diligence Foundations*. Retrieved from <https://www.linkedin.com/learning/audit-and-due-diligence-foundations/overview-of-audit>
- Schniederjans, D. & Yadav, S. (2013). "Successful ERP Implementation: An Integrative Model". *Business Process Management Journal*, 19(2), pp. 364-398.
- Singh, K., Best, P. J., Mario, B., & Blunt, C. (2014). "Continuous Auditing and Continuous Monitoring in ERP Environments: Case Studies of Application Implementations". *Journal of Information Systems*, 28(1), pp. 287-310.
- Wen-Hsien Tsai, Hui-Chiao Chen, Jui-Chu Chang, Jun-Der Leu, Der Chao Chen & Yuyun Purbokusumo (2013). *Performance of the Internal Audit Department Under ERP Systems: Empirical Evidence from Taiwanese Firms*. *Enterprise Information Systems*, <https://doi.org/10.1080/17517575.2013.830341>.

OSMANLI PETROLLERİ VE ALMAN İMPARATORLUĞU: TÜRK – ALMAN İLİŞKİLERİNİN YİTİRİLMİŞ FIRSATI

Atakan BÜYÜKDAĞ¹

Öz

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılda sanayi devrimi ile büyüyen ekonomilerin arasına girememiş, kendi kaynaklarını kendisinin işleyeceği bir teknolojiye, teknik bilgiye ve iş gücüne sahip olamamıştır. Böyle bir dönemde iktisadi ve siyasi olarak yakınlık gösteren Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne yaklaşımı diğer sanayileşmiş devletlerden farklı olmuş ve iktisadi temelde yoğunlaşan Türk-Alman ilişkileri gelişmeye başlamıştır. Gelişmekte olan bu ilişkilerin en önemli meyvelerinden birisi şüphesiz Bağdat Demiryolu imtiyazı olmuştur. Zira imtiyazı verilen bu demiryolu hattı İngiltere, Fransa ve Rusya'yı çıkarları doğrultusunda tedirgin ettiği gibi hat üzerindeki Mezopotamya petroleri zenginliğini de heybesinde barındırdığından dolayı büyük devletleri tedirginlik ve yarış içerisine sokmuştur. Sanayileşmenin bir sonucu olarak petrole olan bağımlılığın artması, büyük devletlerin gözlerini Mezopotamya petrolerine dikmesine sebep olmuştur. İmtiyaz yarışının kazananı Türk-Alman ilişkilerini kendisine özgü iktisadi yaklaşımı ile geliştiren Almanya olmuştur, ne var ki Almanya, servet değerindeki bu fırsatı değerlendirememiştir. Bu çalışmada, Osmanlı arşiv belgelerinin yanında batılı yazarların eserlerine de yer verilmeye dikkat edilmiş, farklı literatürlerin sentezlenmesi hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Sanayi, Petrol, Mezopotamya, Bağdat, Bağdat Demiryolu İmtiyazı

JEL Kodları: F50, P16, P25

OTTOMAN OILS AND GERMAN EMPIRE: THE MISSED OPPORTUNITY OF TURKISH – GERMAN RELATIONS

Abstract

Ottoman Empire could not be a part of the economies that grew by industrial revolution in the 19th century and also could not have the technology, education and capital that needed to get benefit of its own resources. In such a period, Germany's approach to the Ottoman Empire, was different and more friendly from other industrialized states. Without doubt one of the most important fruits of this relation was Baghdad Railways concession. This railway line concession, which goes over Mesopotamian oil fields, got Russia, France and Britain alerted. As a result of industrialization, the need for oil in these empires increased and this made them stare at Mesopotamian oil resources with thirsty eyes. The winner of the rivalry was Germany. However German Empire couldn't get benefit of this treasure worth opportunity. One of the main aims of this study is including the works of western writers in addition to the Ottoman archive documents. By doing this it was aimed to synthesize different literatures on the subject.

Keywords: Ottoman Empire, Industry, Oil, Mesopotamia, Baghdad, Baghdad Railway Concession

JEL Codes: F50, P16, P25

¹Doktorant, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, atakanbyd@hotmail.com,

Makalenin Geliş Tarihi (Received Date): 03.06.2021

Revizyon Tarihi (Revised Date): 08.07.2021

Yayına Kabul Tarihi (Acceptance Date): 09.09.2021

Atıf (Citation): Büyükdağ, A. (2021), "Osmanlı Petrolleri ve Alman İmparatorluğu: Türk-Alman İlişkilerinin Yitirilmiş Fırsatı", *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 4(2): 124-133

Giriş

Almanların, Berlin – Bağdat demiryolu hayali Litz, Sprenger gibi Almanya'nın geleceğinin Anadolu ve Ortadoğu coğrafyasında olduğunu düşünen etkin isimlerin 1840'lardaki sözel eylemlerine kadar uzanır (Ediger, 2007: s. 186). Lakin Almanya'nın Osmanlı topraklarında yatırım yapabilmesi için önce sermaye birikimini oluşturması ve demiryolu inşası konusunda kendi ihtiyacının fazlasını ihraç edecek duruma gelmesi gerekmiştir. Zira bu da 19. yüzyılın ortalarından önce gerçekleşmemiştir.

19. yüzyılın son çeyreğinde Alman sanayileşmesinin giderek hedef pazar arayışına girmesi ve kapitülasyonlar ve dış borçlar altında ezilerek yalnızlaştırılan Osmanlı Devleti'nin de topraklarında gözü olmayan bir Avrupalı dost arayışında olması, Almanya ile pozitif gündemli ilişkilerin doğmasına vesile olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin hem askeri hem iktisadi hem de iase bağlamlarında demiryolları inşasına duyduğu ihtiyaç yıldan yıla artarken, kendi topraklarını 1835'ten beri² demiryolları ile ören Almanya (Engin, 1993: s. 17), 19. yüzyılın son çeyreğinde gerekli desteği Osmanlı'ya sunarak, sermaye aktarabilmeye başlamıştır. Özellikle, 6 Ekim 1888'de Anadolu Osmanlı Demiryolu Şirketi'ne verilen Haydarpaşa-İzmit demiryolu hattının işletilmesi imtiyazı dikkate değerdir. Bu imtiyazın en önemli özelliği ise ileride Bağdat'a kadar³ uzatılabilme durumunda şirketin öncelik alabilme hakkı ve yine bu şirkete ilgili hat üzerindeki her türlü maden hakları ile ilgili öncelik tanınacağına söz verilmiş olmasıdır (Uluğbay, 1995: s. 26). Osmanlı'nın ilgili tarihe kadar demiryolları imtiyazlarını İngiltere ve Fransa'ya vermiş olduğu göz önünde bulundurulunca, Almanya'ya yapılan bu jestin ardında uzun vadeli siyasi hesapların olduğunu düşünmek için haklı sebepler vardır. Zira bu sebeplerin perde arkasında İngilizlerin Arap şeyhliklerle ikili anlaşmalar yapması, Kıbrıs ve Mısır'ın işgali, Fransa'nın Tunus'u işgal edip daha da fazlasını istemesi gibi gerçekler de vardır.

Kayzer II. Wilhelm'in tahta çıkıp dış politikayı kendi kontrolüne alması neticesinde de liderler nezdinde bir yakınlaşma görülmeye başlamıştır. Kayzer II. Wilhelm'in Osmanlı topraklarına ilk ziyareti olan 1889'daki ziyaretinin ardından iktisadi ilişkilerde görülen ivmeli artış, Kayzer II. Wilhelm'in 1898'deki ikinci ve Panislamizm nutukları ile küresel düzeyde ses getiren ziyareti neticesinde yerini ittifak başlangıcı sinyallerine bırakmıştır. II. Abdülhamid ve Kayzer II. Wilhelm tarafından karşılıklı jestlerin gerçekleştirildiği bu ziyaretin en büyük meyvelerinden birisi de şüphesiz özellikle İngilizlerin yakından takipçisi⁴ ve ısrarcısı olduğu Bağdat Demiryolu imtiyazı olmuştur.

Almanya için Weltpolitik⁵ rüzgarlarının estiği ilgili dönemde, Almanya'nın İstanbul büyükelçisi Baron von Bieberstein 1899 yılında Bağdat demiryolu ile ilgili şu ifadeyi kullanmıştır (McMeekin, 2012: s. 50):

“Demiryolunu Haydarpaşa'dan Bağdat'a kadar uzatmak... Doğrudan doğruya Almanya'nın kalbinden çıkan bir yolu izleyerek [Asya'ya] mal ve insan getirmek amacıyla ve sadece Alman malzemeleri kullanarak bu hattı inşa etmek... [Bismarck'in] tüm Doğu'nun bir Pomeranya erinin saç teli kadar kıymet arz etmediği yönündeki görüşünün ilginç bir tarihsel hatıraya dönüşeceği günler çok yakındır.”

Nitekim 1840'lardan beri bahsi geçirilen hayal, Almanlar tarafında oluşturduğu heyecanı yitirmemiş, 19. yüzyılın son çeyreğinde gerçek olmaya çok yaklaşmıştır.

1. Bağdat Demiryolu İmtiyazı Almanlara Veriliyor

Kayzer'in İstanbul'u ilk ziyaret ettiği zaman, Bağdat Demiryolları imtiyazının Almanya'ya verileceğinin sinyalleri verilmiş ve 1903'te de resmen ilan edilmiştir. 5 Mart 1903 tarihinde II.

²Almanya'daki ilk demiryolu hattı Nürnberg ile Furth arasında 1835 yılında inşa edilmiştir.

³Bağdat'a kadar uzanan bir demiryolu projesi 19. Yüzyılın başlarından beri sözel olarak var olan bir projedir. Projenin bilinen ilk detaylı çalışması ise Albay Chemney tarafından 1835-37 arasında yapılmıştır. Ne var ki Albay Chemney bu proje için finansman sağlayamadığı ve hükümetinden gerekli sermaye garantisini alamadığı için proje ilgili tarihte gerçekleştirilememiştir. (Woods, 1917: s. 32-33).

⁴Bağdat demiryolları projesi eskiden beri İngiltere'nin önem verdiği bir konu olmuştur Zira Hindistan'daki sömürgelerine ulaşmanın bir yolu ve Basra körfezine demiryolu ile ulaşmanın yegâne yoludur. Lakin, Hindistan'a ulaşmanın denizyolu ile daha elverişli ve ekonomik olduğunu bilen İngiltere odağını Bağdat Demiryolu projesine önem verse de bunu bir hayati unsur olarak kabul etmemiştir. (Ortaylı, 2004: s. 131)

⁵Kayzer Wilhelm'in savunucusu olup uyguladığı küresel siyaset, yayılcı politika.

Abdülhamid tarafından, İngilizlerin, Fransızların (BOA, Y.EE: 82 / 1) ve Rusların⁶ tüm engelleme çabalarına rağmen Bağdat Demiryolu imtiyazı, Almanların hisselerinin ağırlıkta olduğu Anadolu Demiryolu Kumpanyası'na verilmiş ve Bağdat Demiryolu Kumpanyası kurularak, Bağdat demiryolu inşa faaliyetleri bu şirkete sağlanan kolaylıklar ve vergi muafiyetleri ile başlatılmıştır (McMeekin, 2012:62; Woods, 1917: s. 38). Bu imtiyazın Almanlar tarafından yarattığı tatmin ve heyecan, Kayzer II. Wilhelm'in sonuçtan duyduğu memnuniyeti Sultan Abdülhamid'e iletme ihtiyacı duymasından da anlaşılabilir. (BOA, İ.HUS: 93 / 25)

Bağdat demiryolunun stratejik olarak çok büyük önemi vardır. Rusların güneye inmesine engel oluşturacak bir Alman varlığı yaratma ihtimali de, İngilizlerin ana sömürgesi Hindistan'a giden yol üzerinde tehdit oluşturma potansiyeli de büyük devletlerin akıllarını kurcalayan senaryolar olmuştur. Lakin tüm coğrafi olarak stratejik önemi dışında farklı bir özelliği daha vardır. Bu hat Mezopotamya petrolünün üzerinden geçmektedir. Mezopotamya petrolünün henüz dokunulmamış bir yer altı serveti olduğu bilinmekte olsa da ilgili dönemlerde daha da aşikâr olmaya başlamıştır. Birçok ülke tarafından araştırılmış ve yer altındaki kaynağın büyüklüğüne vurgu yapılmış olmasına rağmen hala el değmemiştir. Zira Osmanlı Devleti de bu kaynağın büyüklüğünden haberdardır. Bu konuda öncelikle 1888 yılında padişaha ait özel mülkleri devir ve teftiş etmek amacı ile Musul'a giden, lakin buradaki incelemelerinden sonra Musul petroleri ile ilgili içerisinde haritaların da bulunduğu bir rapor sunan Ahmed Arif Bey'den bahsedilebilir. Nitekim Ahmed Arif Bey'in raporundaki petrol ile ilgili kısımlar yüksek önem derecesine sahip bilgiler olarak ayrıştırılmıştır (Okumuş, 2020: s. 17) 1901'de çıkarılan bir irade üzerine Hazine-i Hassa'nın Maden Mühendisi Paul Groskopf Bağdat ve Musul'a giderek yerinde inceleme yapmış ve Osmanlı Devleti'nin en kapsamlı petrol kaynakları raporunu 9 Kasım 1901'de hazırlayarak açıkça bölgedeki petrol kaynaklarının dünyanın en büyük petrol kaynaklarından olabileceğini belirtmiştir (Ediger, 2007: ss. 202-207).

Osmanlı Devleti'nde bu ilk adımlar atılırken, diğer devletler ile kıyas yapmak aydınlatıcı olacaktır. Amerika, 1866'da petrol kuyularına boru hatları döşemiştir. (Yergin, 2017: s. 32), 1873'te petrol üretimine başlayan Ruslar zengin petrol yataklarını işleyerek 1897'de dünya petrolünün %45,3'ünü, rafine gazyağının ise %23,3'ünü üretilip Karadeniz'e petrol indirmeye başlamış ve yavaş yavaş coğrafik konumunun avantajını da kullanarak Avrupa pazarında Standart Oil'den pay kapmaya başlamıştır (Can, 2000: s. 73). Romanya ve Bakü petroleri dünya gündemine oturmuştur. Osmanlı Devleti'nde ise Bağdat, Basra ve Musul eyaletlerinin çeşitli yerlerinde yüzeye sızıp gölcük oluşturan zift, petrol ve petrolün oldukça ilkel şekillerde işletilmesinden yılda 1000 lira gibi gülünç bir para kazanıldığını bilmek ve daha da inanılmayacak bir şekilde, Musul için Avrupa'dan, genel ihtiyaç için de çoğunlukla Amerika'dan (30 bin ton) petrol ithal ettiğini (Ediger, 2007: s. 119) yazmak dahi üzücüdür. Elbette bunun sebebi Osmanlı Devleti'nin bu varlıktan haberi olmayışı değil, bu kaynakları işleyecek teknoloji, teknik eğitim ve sermayeden yoksun oluşudur.

II. Abdülhamid, bu kaynağın kıymetini bildiğinden dolayı Bağdat Demiryolu imtiyazı ile petrol konusunu ilk etapta birbirinden ayırmıştır. %10'u Anadolu Demiryolları Şirketi'ne, %10'u Osmanlı hükümetine ve %80'i Deutsche Bank'a ait olan Anadolu Demiryolu Kumpanyası'na verilen 99 yıllık demiryolu imtiyazı neticesinde Almanlar, Konya'dan Bağdat'a kadar (BOA, Y.PRK.TNF, 1/17; BOA, HR.SFR.3, 293/17) demiryolu döşeme imtiyazı elde etmişlerdir. Lakin buna hat boyunca petrol arama ve işletme imtiyazı dâhil değildir. Zira II. Abdülhamid'in 1889 yılında Musul petrolünün işletme ayrılacağını Hazine-i Hassa'ya devretmiş olması (BOA, HH.İ. 118 / 39; BOA, ML.EEM., 305 / 28) da Bağdat demiryolları ile petrol işletme imtiyazını birbirinden ayıran bir hamle olmuştur. Almanlar petrol arama ve işletme imtiyazı için şiddetli ısrarlarda bulunmuşlardır. Zira Almanların petrolün ekonomik ve siyasi bir silah olduğunun farkında olmalarının dışında, Alman sanayileşmesinin neticesinde 1870-1900 arasında petrole olan ihtiyacının on üç kattan fazla artarak yıllık 70 milyon tondan 926 milyon tona ulaşmış olması da Almanların petrole ulaşma zorunluluğunu tetiklemiştir (Uluğbay, 1995: s. 38)

⁶ Rusya dahi 1902 yılında Maliye Nezareti vesilesi ile Bağdat demiryolu inşası için Rus sermayedarlara çağrıda bulunmuştur. (BOA, HR.SFR.1., 126 – 36). Buna rağmen en büyük engelleme çabası İngiltere tarafından gelmiştir.

Osmanlı tarafından bakıldığında ise, Osmanlı Devleti'nin bu kaynakları işleyecek, sondaj yapacak sermaye ve teknik kapasitesi olmadığı da aşikârdır. Hazine-i Hassa Nazırı olan Ohannes Efendi bu konuda bir yıl boyunca raporlar hazırlamış ve kaynakların Osmanlı'nın kendi imkânları ile çıkarılıp işlenemeyeceğini padişaha aktarmıştır. Bir yıl süren kararsızlığın neticesinde Sultan, Osmanlı Devleti'nin bu petroleri kendisinin çıkarması için gerekli olan sermayenin elde edilemeyeceğine ikna olmuş ve ekonomik sıkıntıların yoğunlaştığı bir dönemde petrolden elde edilecek geliri toprak altında, el değmemiş bir şekilde bırakmak istememiştir. Nitekim bir yıl sonra Ohannes Efendi ve Anadolu Demiryolu Şirketi Genel Müdürü Dr. Zander'in ortak çalışmaları neticesinde 14 Haziran 1904'te karşılıklı bir ön sözleşme imzalanmış (Ediger, 2007: s. 213) ve bu mukavele ile imtiyazı Hazine-i Hassa'da olan Musul ve Bağdad vilayetlerindeki petrol kaynaklarının Anadolu Demiryolu Şirketi'nce aranmasına izin verilmiştir (BOA, HH.İ., 170 / 54). Altı maddelik ön sözleşme gereğince şirket, bir yıl boyunca Musul ve Bağdat'ta petrol arayabilecek, bu aramalar için Hazine-i Hassa tüm kolaylıkları gösterecek ve arama sonuçları düzenli olarak Hazine-i Hassa'ya raporlanacaktır. Devam edecek olan aramalarda eğer petrol bulunursa 40 yıllığına burası için imtiyaz verilecek ve gelirler daha sonra taraflar arasında belirlenecek oranlar doğrultusunda paylaşılacaktır (Ediger, 2007: ss. 213-215). Fakat Almanlar petrol aramaları sonucunda elde ettikleri ve sözleşmeye göre birinci sene sonunda göndermeleri gereken raporları Osmanlı tarafına iletmekte yavaş davranmış ve verilen petrol arama izninin 14 Haziran 1905'te dolmasına rağmen herhangi bir rapor göndermemişlerdir. Ohannes Sakızıyan Paşa'nın 8 Ağustos 1905'te gönderdiği rapor istemi yazısına 4 Eylül 1905'te cevap vererek jeolojik zorluklar nedeniyle örneklerin henüz ellerine geçtiğini belirtmiş ve ek süre istemişlerdir (Uluğbay, 1995: s. 40). Osmanlı bir yıl daha süre vermiş ve 22 Ekim 1905 tarihinde bir yazı göndererek acilen petrol aramaları ile ilgili bilgi istemiştir. Lakin bu son yazıya Almanlar tarafından bir cevap gelmemiştir. Bunun üzerine Hazine-i Hassa Nezareti, ikinci yılın da dolmasını takiben 2 Temmuz 1906 tarihinde tekrar bir hatırlatma yazısı göndermiş fakat buna da hemen cevap gelmemiştir (Ediger, 2007: ss. 215-217). İlgili dönemde bir İngiliz şirketi olan ve İran'da faaliyet gösteren D'Arcy'nin de imtiyaz için bastırması ve Hazine-i Hassa'nın alternatif oluşturması neticesinde, 9 Ağustos 1906'da nezaret, Almanlara sözleşmenin 6. maddesine göre nezaretin imtiyazı başka bir şirkete verme hakkının doğduğunu belirtmiş ve şirketin bu imtiyazı elinde bulundurmamak isteyip istemediğini sormuştur. Bunun üzerine şirket 22 Ağustos 1906'da hemen raporun Almancasını göndermiş, sonuçların çok umut verici olduğunu fakat çalışmalar için 340.000 frank harcadığını, kuyuların açılması ve sondaj yapılması için daha fazla para harcanması gerektiğini ve bu yatırımın Hazine-i Hassa ile birlikte yapılmasını talep ettiklerini belirten bir cevap yazmışlardır (Ediger, 2007: s. 218).

Almanların bu talebine cevaben 27 Ocak 1907'de nezaret, şirkete bir yazı göndererek sondaj yapmanın ilk sözleşme ile birlikte zaten zorunlu tutulmuş olduğunu ve Almanların bu zorunluluğu yerine getirmeyerek sözleşme maddelerinden birisini ihlal ettiğini belirtmiştir (Uluğbay, 1995: ss. 38-42). Süreçte yeni bir şirket kurulması ve bu şirketten Hazine-i Hassa'ya hisseler verilmesi gibi konular müzakere edilmiş olsa da Almanların talepleri artarak devam ettiği için Ohannes Paşa'nın Sultan'a da detayları ile bildirdiği, Almanların sözleşmenin ilk halindeki maddelerine kendi lehlerine çevirecek şekilde orantısız biçimde düzenlemeler yaptıklarını, petrol imtiyazlarında Osmanlı'nın tüm topraklarını hedeflediklerini ve sözleşmenin ilk haline dönülmediği sürece ortak paydada buluşmanın mümkün olmayacağını savunduğu fikirleri doğrultusunda (BOA, Y.MTV., 296 / 69) ön sözleşme Hazine-i Hassa tarafından tek taraflı feshetmiştir.

Ne var ki bu feshi Almanlar hiçbir zaman kabul etmemişlerdir. 340.000 Frank harcadığını ve tek taraflı fesih söz konusu ise paranın geri ödenmesini talep etmişlerdir. Lakin Hazine-i Hassa bu talebi kabul etmemiştir. Bunun üzerine de Anadolu Demiryolu Şirketi, 4 Ağustos 1909'da, sorunun 15 gün içerisinde çözülmemesi durumunda mahkemeye gidileceğini belirten bir yazı yollamıştır. Fakat Hazine-i Hassa da bu yazıya cevap vermemiştir. (Ediger, 2007: ss. 218-221) Alman tarafının yoğun itirazına karşı Hazine-i Hassa'nın tutumu değişmemiştir, lakin Almanlar da ileride kurulacak bir güçler birliğinde bu imtiyazı koz olarak kullanmasını bileceklerdir.

2. İmtiyaz Rekabeti Yeniden Başlıyor

Temmuz 1908 ihtilali ile II. Meşrutiyetin ilan edilmesi ve 27 Nisan 1909'da Meclis-i Mebusan kararı ile II. Abdülhamid'in tahttan indirilip yerine Sultan Reşat'ın çıkarılmasını takiben 2 Mayıs günü Padişahın Hazine-i Hassa varlıklarını Devlet Hazinesine aktaran ve yeni padişahın imzasını taşıyan ferman bir anda Musul petrollerinin durumunu padişahın özel mülkiyetinden devlet mülkiyeti konumuna taşımıştır (BOA, BEO, 3431 / 257323).

Almanların imtiyazının Hazine-i Hassa tarafından tek taraflı feshedilmiş olması ve Bağdat ve Musul petrol işletme haklarının yeniden hazineye geçmiş olması, bölgeden beklentisi olan herkesin yeni idareye imtiyaz başvuruları gerçekleştirmesi ile sonuçlanmıştır.

Zira hem İngilizler, hem Fransızlar, hem de Ruslar için Bağdat demiryolları imtiyazı soğumuş bir konu değildir. Bu ülkeler Almanların imtiyazı aldıkları dönemden sonra da Bağdat demiryolları ile ilgili yayın faaliyetlerine devam etmişler ve kamuoyunu Bağdat demiryolu konusunda diri tutmuşlardır. İngiliz ve Fransız gazeteleri Bağdat demiryolu yolu ile ilgili çeşitli yayınlar yaparlarken, dönemin ünlü Rus gazetesi Novosti, Bağdat demiryolu imtiyazının Almanların Anadolu'ya yerleşmesi ile sonuçlanacağını dahi iddia eden yayınlara yer vererek (BOA, HR.SFR.1, 123 / 46) süreç dâhilinde karşıt duruşuna devam etmiştir. Bu ara dönemde İngilizler, Ruslar ve Fransızlar baskılarını artırırken Almanlar da tek taraflı feshi kabul etmedikleri savında direnince, dış politikada da bir gerginlik yaşanmış, özellikle orta yolu bulma konusunda başarısız olan Almanlar ve İngilizler Bağdat Demiryollarının geleceği konusunda sık sık karşı karşıya gelmişlerdir. İngilizler ile Almanlar arasındaki ihtilaf öyle bir noktaya gelmiştir ki, Londra Sefiri Tefvik Paşa bu ihtilafı çözmek adına İngiltere Dışişleri Bakanlığı ile temaslar kurup arabuluculuk faaliyetleri göstermek durumunda dahi kalmıştır (BOA, HR.SYS., 108 / 62).

Bir yanda Almanlarla olan sözleşmenin feshi konusunda baskı kurmuş olan D'Arcy grubunun aktif talepleri, bir yandan birleşme yaşayarak güçlenen Royal Dutch/Shell gurubunun talepleri, diğer yanda Chester ve J.G. White Corporation Amerikan girişimleri, diğer bir yandan da Alman Anadolu Demiryolu Şirketi'nin hak talepleri derken yeni idare bir anda kendisini küresel bir baskının altında bulmuştur. Nitekim kapitülasyonlar nedeni ile vergi artırma kozunu Osmanlı'ya karşı sürekli kullanmaktan çekinmeyen İngiltere de D'Arcy adına takındığı ısrarcı tavrını her geçen gün daha da artırmıştır. Burada hem İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'in 27 Mart 1911'deki açıklaması İngiltere'nin kararlılığına ışık tutacak türdendir. (Pamir, 2017: s. 93).

Sir Edward Grey (1911): *"Temel hedefimizi daima hatırdan tutmamızın önemli olduğuna inanıyorum; bu da Basra Körfezi'ndeki ve onu tamamlar nitelikteki Mezopotamya'daki İngiliz çıkarlarını korumaktır."*

3. Denge Politikası: Türk Petrol Şirketi'nin Galibiyeti

Denge politikası izleyen Osmanlı ne İngiltere'yi ne de Almanya'yı bu konuda karşısına almak istemiş ve birleşik bir çözüm arzulamıştır. Tüm bu kargaşayı da bir arabulucu şahıs çözüme kavuşturmuştur. 1912 yılında, dünyada Mr. Five Percent (Bay Yüzde Beş) olarak bilinen, Bakü petrollerini yerinde gördüğü, Nobel kardeşlerin Bakü'deki petrol üretimini nasıl arttırdığını gözlemlediği ve üzerine beş buçuk haftalık Bakü seyahatinde, Alexander Mantashev vesilesi ile edindiği petrol gözlemleri ile ilgili yazdığı makalelerden oluşturduğu bir kitabı Paris'te yayınladığı için hem Osmanlı'da hem de dünyada bir petrol otoritesi olarak kabul edilen ve birçok petrol şirketi için brokerlık yapan Ermeni bir Osmanlı vatandaşı, 1902 yılından beri de İngiliz vatandaşı (Conlin, 2010: s. 281) olan Kalust S. Gülbenkiyan öncülüğünde İngiltere'nin söz sahibi olduğu, Almanya ve Hollanda'nın da pay sahibi olduğu, daha sonra Türk Petrol Şirketi adını alacak olan Afrika ve Doğu Ayrıcalıkları Limited Şirketi kurulmuştur (Pala, 2007: s.52; Okumuş, 2014: ss. 16-17).

Merkezi Londra'da olan ve temel amacı Osmanlı topraklarında petrol işletmek olarak belirtilen 80,000 Sterlin sermayeli (Earle, 1924: s. 268), İngiliz odaklı şirketin ilk hisse dağılımı şu şekildedir: Deutsche Bank ve Anadolu Demir Yolları %25, Royal Dutch/Shell %25, Türk Milli Bankası %35 ve Gülbenkiyan %15 (Bonne, 1932: s.116; Pala, 2007: s. 53; Okumuş, 2014: s. 81). Fakat İngilizlerin, bu ortaklığa D'Arcy'nin alınması ve toplam İngiliz hissesinin %50'den fazla olması amacı ile Türk Milli Bankası üzerinden yaptıkları geniş lobicilik faaliyetleri ve D'Arcy'e tek başına imtiyaz aldırma tehditleri neticesinde iki yıl içerisinde hisseler değişmiş ve 19 Mart 1914 günü Royal Dutch / Shell'i

temsilen Henry Deterding ve M. Walter H. Samuel, D'Arcy'yi temsilen Sir Charles Greenway ve H.S. Barnes, Türk Milli Bankasından Babington-Smith, Deutsche Bank'ı temsilen Dr. Carl Bergmann, İngiltere adına Sir Eyre Crowe, Almanya adına Herr R. Von Kühlmann (Earle, 1924: s. 269) Londra'da bir araya gelerek gerçekleştirdikleri "*Foreign Office Agreement*" adı verilen antlaşma neticesinde Türk Petrol Şirketinin sermayesi 160.000 Sterlin'e artırarak yeni bir paydaşlık ilan etmişlerdir. Yeni hisseler göre Anglo Persian Oil Company (APOC) adına İran'da faaliyet gösteren İngiliz D'Arcy grubu, Türk Milli Bankasının ve Gülbenkiyan'ın %50 hissesini üzerine almıştır ve bu antlaşmada Gülbenkiyan'a da İngilizlerin ve Hollandalıların tarafından bir bağış olarak %2,5 ve %2,5 olmak üzere toplamda %5 hisse bırakılmasına karar verilmiştir. Bir diğer deyişle Türk topraklarındaki petrol üretim yetkisini neredeyse bir tekel olarak elinde barındıran Türk Petrol Şirketi İngiliz hükümeti destekli D'Arcy grubuna teslim edilmiştir.

Bir nevi Osmanlı'nın dilediği olmuş, birçok şirketin hissedarlığının bulunduğu bir yapı kurulmuş ve Osmanlı'nın hiçbir ülkeyi seçmesine gerek kalmamıştır. Durumlar elverişli iken Gülbenkiyan da bağlantılarını sıkı bir şekilde kullanarak hükümeti ikna etmeyi başarmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan bir ay önce 28 Haziran 1914'te Said Halim Paşa İstanbul'daki İngiliz Elçisi L. Mallet'e bir niyet mektubu yazarak ileride sözleşme hükümlerinin belirlenmesi koşulu ile Musul ve Bağdat vilayetlerinde bulunacak petrol kaynaklarının imtiyazını Türk Petrol Şirketi'ne vermeyi kabul etmiştir (Earle, 1924: s. 266).

Lakin şirket henüz faaliyete başlamadan ve kendi içerisindeki ikili anlaşmaları tamamlayamadan 28 Temmuz 1914'te çıkan Birinci Dünya Savaşı tüm dengeleri yeniden yapılandıracaktır.

4. Osmanlı Petrol Sahaları Paylaşılıyor

Birinci Dünya Savaşı petrolün önemini iyice anlaşıldığı ilk savaştır. Petrol artık bir aydınlatma aracı olmaktan çıkmış, donanmada ve atların yerini alan askerleri, teçhizatları, erzakları taşıyan kamyonlarda yakıt olarak kullanılmaya başlanmıştır. Savaştan önce yılda 400.000 ton petrol ithal eden Fransa, 1918 itibarıyla yılda 1.000.000 ton petrol ithal etmek durumunda kalmıştır (Stern, 2011: s. 39).

Savaş süresince Almanya'nın petrol ihtiyacını Romanya petroleri karşılamışken ABD, İtilaf Devletlerinin petrol ihtiyacının %80'ini tek başına karşılamıştır. Özellikle Standart Oil'in İtilaf Devletlerine petrol tedarik etmeyi kabul etmesi önemli bir dönüm noktasıdır. İlk başlarda Alman denizaltılarının batırdığı veya el koyduğu tankerlerini göz önünde bulundurarak İtilaf Devletlerine petrol tedarik etmeye sıcak bakmayan Standart Oil, Başkan Wilson'ın baskısı ve batırılan ve el konulan tankerler için tazminat ödenmesinin kabul edilmesiyle birlikte İtilaf Devletlerine yardım etmeyi kabul etmiştir. Bu petrol takviyesi de savaşın sonlarına doğru petrolü tükenmekte olan Almanya'ya karşı, petrol depolarının denetlenme ve tek bir noktada toplanmadığından emin olma görevini Yarbaylara verecek kadar petrol tedariklerini önemseyen İtilaf Devletlerinin daha fazla savaşabilmesini sağlayan oldukça önemli bir etken olmuştur. (Rawlinson, 2016: s. 86; Stern, 2011: ss. 41-42) Bu yaşanmışlıkların hepsi ilgili devletlere petrolün önemini en az dört yıl boyunca düzenli olarak hatırlatmıştır.

Birinci Dünya Savaşı süresince 16 Mayıs 1916'da İngiltere ile Fransa arasında imzalanan gizli Sykes-Picot antlaşması gereğince Musul'u Fransızlara bırakıp Kerkük'ü kendilerine alacak olan İngilizler, ateşkes imzalandıktan sonra tarihin en büyük oldubittilerinden birisi ile Musul'u işgal etmiştir. Savaş sonrası çıkan uluslararası bunalım İngilizlerin, 25 Nisan 1920'de San Remo Konferansı'nda imzalanan gizli bir antlaşma ile Almanların savaş öncesi Türk Petrol Şirketi üzerinde olan paylarını Fransızlara vermesi neticesinde durulmuştur. Zira bu hisseler karşılık Fransa da İngiltere'nin Mezopotamya ve İran'dan petrol aktarmak üzere iki ayrı boru hattı inşa etmesine karşı çıkmayacağını ve Fransa kontrolündeki Doğu Akdeniz limanlarına varacak bu hatlar adına herhangi bir yasal veya mali zorluk çıkarmayacağını taahhüt etmiştir. (Earle, 1924, s. 273).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında ise Ortadoğu'daki hesapları bozabilecek yeni bir oyuncu katılmıştır. Petrol adına bir İngiliz tekelleşmesi oluşturmak isteyen İngiltere'nin karşısına Birinci Dünya Savaşı'nın muzaffer ülkelerinden Amerika Birleşik Devletleri çıkmıştır. İngiltere her ne kadar San Remo'daki dağılım ile Amerika'yı bu sürecin dışında bırakmak istese de kendi petrol şirketlerinden baskı gören Amerika, Paris Konferansı'ndan itibaren İngiltere'ye baskı yapmaya başlamıştır (Stivers,

1981: s. 518). Nitekim 1919 ve 1928 yılları arasında yapılan Amerikan baskısı sonuç vermiş ve Amerika, 1925 yılında Irak petrolünün işletilmesi adına 1925 yılında yeni Irak hükümeti ile resmi bir imtiyaz anlaşması imzalamış olan Türk Petrol Şirketi'nden pay alabilmiştir. 31 Temmuz 1928'de Ortadoğu petrolünün paylaşımı adına ilk uluslararası konsorsiyumun kurulması adına anlaşma imzalanmış ve bu anlaşma literatüre Kırmızı Hat Anlaşması olarak geçmiştir. Ortadoğu petroleri adına tekel oluşturacak yeni şirketin hisse dağılımı ise şu şekilde olmuştur: Royal Dutch/Shell %23,75, Standart Oil liderliğindeki beş üyeli Amerikan konsorsiyumu Near East Development⁷ %23,75, APOC (Bugünkü adı ile BP) %23,75, CFP (Bugünkü adı ile Total) %23,75 ve Gülbenkiyan %5⁸ (Stivers, 1983: s. 23).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya, Versay'ın yükümlülükleri altında ezilirken, yeni dünya düzeninin en önemli araçlarından birisi olan Ortadoğu petrolü üzerine kurulmuş, o masaya ne Almanya ne de Türkiye davet edilmiştir.

5. Sonuç

Bugün dahi önemi nedeniyle güncel savaflara sebep olan Mezopotamya petrolü, Türkiye için kayıp giden koca bir servet, Almanya için ise kısa süreli bir hayalden ibarettir.

İşe kaygısından dolayı merkantalizmden uzak duran, bu sebeple ithalatı teşvik edip dönem dönem ihracatı yasaklayan Osmanlı, bu iktisadi politikası nedeni ile Sanayi Devrimi gerçekleştirememiş ve bu nedenle de ne petrolü yakıt olarak kullanan motorlar geliştirebilmiş ne de petrolü arayıp işleyecek endüstriyel materyallere ve teknik bilgiye sahip olabilmiştir. Bu eksiklik de kendi topraklarındaki serveti aramak ve işlemek için, sanayi devrimi geçirerek elde ettikleri ürün fazlasını tüketmek amacı ile kapitalistleşmiş sömürgeci devletlerin teknolojisine ve finansmanına muhtaç duruma düşmesini sağlamıştır.

Böyle bir dönemde Osmanlı'nın karşısına ulusal birliğini tamamlayıp, sermaye ve sinai ürün fazlası oluşturan Almanya çıkmıştır. Almanya, belirli bölgelerde yüzyıllardır gelişmekte olan sanayi deneyimini ulusallaştırmış ve oldukça hızlı bir sanayi devrimi geçirerek bu yarışta geç kalmış olmasına rağmen yüksek bir ivme ile Batı Avrupa devletleri ile arayı kapatmıştır.

Kayzer II. Wilhelm ile birlikte, yayılmacı bir politika izleyen Almanya, Osmanlı topraklarına yatırım getirerek, Osmanlı'nın dört bir yanının imparatorluğu parçalama yarışında olan sömürgeci ülkelerce çevrelediği bir dönemde, Osmanlı'ya askeri, yönetsel ve iktisadi olarak nüfuz etmiştir. Bunun karşılığında da hem ordunun ıslahı, hem yönetimde gözle görülür bir modernleşme ve uzmanlaşma, hem de demiryolları hatlarında büyük bir genişleme yaşanmıştır. Alman nüfuzundan memnun olan dönem yönetimleri de her geçen yıl Almanya'ya daha fazla imtiyaz vererek Alman nüfuzuna izin vermiş ve bunun karşılığında da Almanya gerek savunma sanayi ürünlerini gerek diğer çeşitli sinai ürünlerini tüketebilecek bir pazar yaratmıştır.

Bu karşılıklı ihtiyaçlar Türk-Alman iktisadi ilişkilerinin doğmasına, bunun da önce Bağdat demiryolları imtiyazına ardından da Mezopotamya petrolü imtiyazına varmasına sebep olmuştur. Lakin Almanya bu servet değerindeki imtiyazı değerlendirememiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra dahi halen savaflara konu olan, yeraltı zenginlikleri ile dolu bu coğrafya doğru zamanda doğru yatırımları yapamayan Almanya'ya da fayda sağlamamıştır.

Mezopotamya petrolü ve Almanya ilişkisinde hem teknik kapasitesi, eğitimi, teknolojisi ve sermayesi olmayan bir devletin çaresizliği, hem de zamanında doğru yatırımı yapamayan ülkelerin kaçırdığı dev fırsatların bir portresi çizilmiştir. Hem San Remo'da hem Kırmızı Hat Anlaşması'nda menüde duran Mezopotamya petrolü, menüyü okuyanlarca paylaşılmış, Birinci Dünya Savaşı'nın iki müttefiki Türkiye ve Almanya bu sürecin seyircisi olmaktan fazlasını yapamamıştır

⁷ Near East Development şu beş firmadan oluşmaktadır: *Jersey Standart, Socony, Gulf Refining, Atlantic Refining ve Pan American Petroleum and Transport* (Fitzgerald, 1991: s. 441)

⁸ Bu hisse, yıllık ortalama 50 milyon dolarlık gelir ile Gülbenkiyan'ı dünyanın en zengin isimlerinden biri yapmaya yetmiştir. Bkz: (Zeidan, 1976: s. 365).

Yazar Katkı Oranı (Author Contributions): Atakan BÜYÜKDAĞ (%100)

Yazarların Etik Sorumlulukları (Ethical Responsibilities of Authors): Bu alıŐma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

ıkar atıŐması (Conflicts of Interest) : Çalışmadan kaynaklı çıkar atıŐması bulunmamaktadır.

İntihal Denetimi (Plagiarism Checking): Bu alıŐma intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geirilmiŐtır.

KAYNAKÇA

- Bonné, A. (1932). The Concessions for the Mosul-Haifa Pipe Line. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 164, 116-126. Erişim: 22 Mayıs 2021, <http://www.jstor.org/stable/1018964>
- Can, B. (2000), *Demiryolundan Petrole Chester Projesi (1908-1923)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Conlin, J. (2010). Philanthropy without borders: Calouste Gulbenkian's founding vision for the Gulbenkian Foundation. *Análise Social*, 45(195), 277-306. Erişim 25 Mayıs 2021, <http://www.jstor.org/stable/41012798>
- Earle, Edward M, (1924). The Turkish Petroleum Company--A Study in Oleaginous Diplomacy, *Political Science Quarterly*, 39(2), 265-279, Erişim: 23 Mayıs 2021 , <https://www.jstor.org/stable/pdf/2142190.pdf>
- Ediger, Volkan Ş.(2007), *Osmanlı'da Neft ve Petrol*, Ankara: ODTÜ Yayıncılık
- Engin, V. (1993), *Rumeli Demiryolları*, İstanbul: Eren Yayıncılık
- Fitzgerald, E. (1991). The Iraq Petroleum Company, Standard Oil of California, and the Contest for Eastern Arabia, 1930-1933. *The International History Review*, 13(3), 441-465. Erişim 24 Mayıs 2021, <http://www.jstor.org/stable/40106423>
- McMeekin, S. (2012), *Berlin – Bağdat Demiryolu* (çev. Azize F. Çakır), İstanbul: Picus Yayınları
- Okumuş, A. (2014), *Gülbenkiyan*, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014, Marmara Üniversitesi, İstanbul
- Ortaylı, İ. (2004), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Pala, C. (2007), *20. Yüzyılın Şeytan Üçgeni: ABD – Petrol – Dolar*, İstanbul: Yasak Elma Yayınları
- Pamir, N. (2017), *Enerjinin İktidarı*, İstanbul: Hayy Kitap
- Rawlinson, A. (2016), *Albay Rawlinson'un Ortadoğu Hatıraları* (çev. Cengiz İ. Çay), İstanbul: Tarih & Kuram Yayınları.
- Stern, A. (2011), *Petrol Savaşları* (çev. Sabri Kaliç), İstanbul: Neden Kitap
- STIVERS, W. (1983). A Note on the Red Line Agreement. *Diplomatic History*, 7(1), 23-34. Erişim: 21 Mayıs 2021, <http://www.jstor.org/stable/24911418>
- Stivers, W. (1981). International Politics and Iraqi Oil, 1918-1928: A Study in Anglo-American Diplomacy. *The Business History Review*, 55(4), 517-540. doi:10.2307/3114774
- Uluğbay, Hikmet (1995), *Petropolitik*, Ankara: Turkish Daily News Yayınları
- Woods, H. (1917). The Baghdad Railway and Its Tributaries. *The Geographical Journal*, 50(1), 32-56. doi:10.2307/1779676
- Yergin, Daniel (2017), *Petrol*, (çev. Kamuran Tuncay), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Zeidan, S. (1976). The Journal of Energy and Development, 1(2), 365-368. Erişim 30 Mayıs 2021, <http://www.jstor.org/stable/24806766>

Arşiv Kaynakları

BOA

BEO, 3431 / 257323, H-17-10-1326

HH.İ., 170 / 54, H-03-05-1322

HH.İ..., 118 / 39, H-29-04-1316;

HR.SFR.1, 123 / 46, M-13-12-1899

HR.SFR.1..., 126 – 36, M-09-01-1902

HR.SFR.3., 293/17, M-12-12-1883

HR.SYS., 108 / 62, M-09-11-1909

İ..HUS., 93 / 25, H-10-10-1319

ML.EEM., 305 / 28, R-21-12-1314

Y..EE, 82/1, H-28-06-1310

Y..MTV., 296 / 69, H-11-02-1325

Y..PRK.TNF., 1 / 17, H-22-03-1298 ;

TÜRKİYE’DE SOSYAL HARCAMALAR VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: ARDL SINIR TESTİ YAKLAŞIMI

Saim Alper AYAS ¹
Işıl AYAS ²

Öz

Refah devleti anlayışının artmasıyla günümüzde sosyal harcamalar ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki etkileri çok tartışılan konulardan biri olmuştur. 1929 ekonomik buhran sonrası Keynesyen iktisat politikalarının uygulanmasıyla devletin ekonomiye kamu harcamaları ile müdahale etmesi toplam talebi canlandırarak ekonomik büyümeyi etkilediği ileri sürülmektedir. Bu çalışmada Türkiye’de 1988-2018 dönemi için sosyal harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ARDL sınır testi yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmanın sonucuna göre iki değişken arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi mevcuttur. Sosyal harcamalarda %1’lik bir artış, ekonomik büyümede %0,12’lik bir artış meydana getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Harcama, Ekonomik Büyüme, Refah Devleti, Eşbütünleşme
JEL Kodları: C32, H50, A10

THE RELATIONSHIP BETWEEN SOCIAL EXPENDITURES AND ECONOMIC GROWTH IN TURKEY: ARDL BOUNDS TEST APPROACH

Abstract

With the expansion of welfare state understanding, social expenditure and its effects on economic growth and development has become one of the much discussed issues. It is claimed that economic intervention of the government with public expenditure by applying Keynesian economic policies following the 1929 economic depression boosted total demand and had an impact on economic growth. This study analyses the relationship between economic growth and social expenditure in Turkey between 1988 and 2018 by means of ARDL Bounds Test approach. According to the study results, there is a long-term cointegration relationship between the two variables. 1 % increase in social expenditure causes 12 % increase in economic growth.

Keywords: Social Expenditure, Economic Growth, Welfare State, Coingtegration
JEL Codes: C32, H50, A10

¹Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, SBE, Öğretim Görevlisi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, sayas@subu.edu.tr,

² Dr. Öğretim Üyesi, Sakarya Üniversitesi, iyeter@sakarya.edu.tr,

Makalenin Geliş Tarihi (Received Date): 11.12.2021

Revizyon Tarihi (Revised Date): 20.12.2021

Yayına Kabul Tarihi (Acceptance Date): 28.12.2021

Atıf (Citation): Ayas, S. A. & Ayas, I. (2021), “Türkiye’de Sosyal Harcamalar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı”, Ekonomi Maliye İşletme Dergisi, 4(2): 134-144

Giriş

Büyük buhran sonrasında çıkmaza giren neoklasik iktisadi görüşün yerini keynesyen iktisadi görüşe bırakmasıyla birlikte 1980 yıllara kadar gelişen ve büyüyen sosyal refah devleti kavramı ortaya çıkmıştır. Refah devleti olarak tabir edilen gelişmiş ülkeler vatandaşlarının kaliteli ve rahat bir yaşam sürmeleri adına uyguladıkları sosyal politikalar ile de ekonomik kalkınma yolunda büyük atılımlar yapmışlardır. Yapılan sosyal harcamaların ekonomik kalkınma ve büyümeyi tetikleyici bir güç olması inancı neticesinde harcamaların boyutu yüksek düzeylere ulaşmış ve ülkeler için ciddi ekonomik problem haline gelmeye başlamıştır. Yaşanan krizlerle birlikte ülkeler sosyal harcamaların boyutunu sorgulamaya ve çıktısı yüksek verimli ekonomik büyüme sağlayacak alanlara yönelerek sosyal harcamaları kısma eğilimine girmişlerdir. Bu açıklamalar çerçevesinde; sosyal harcamalar ile ekonomik büyüme arasında iki yönlü ilişki bulunduğu görülmektedir. Birincisi sosyal harcamaların ekonomik büyümeyi negatif yönde etkileyeceğidir. Neoklasik iktisadi görüş temelinde kamu harcama bileşenlerinde değişiklik sadece düzey etkisi yaratacağı, Solow büyüme modelinin de ileri sürdüğü gibi ekonomik büyümenin sermaye ve işgücü artışına bağlı olması bunun en temel nedenidir. Bu doğrultuda sosyal harcamalarının bireylerin arz eğrisinde geriye bükülme yaratarak işgücü arzını düşürecek ve büyümeyi yavaşlatacaktır. İkinci yaklaşım ise sosyal harcamaların büyüme üzerinde olumlu etki yaratacağıdır. İçsel büyüme teorilerine dayanan ikinci yaklaşıma göre iktisadi büyüme içsel olarak belirlenir. Kamu harcamaları da içsel olarak belirlendiği için kamu harcama miktarı veya bileşenleri de ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yaratır. Sosyal harcamaların bileşenleri farklılıklar gösterebilmektedir. Bu çalışmada OECD sosyal harcamalar veri tabanından elde edilen sosyal harcamalar değişkeni kullanılmıştır. Buna göre emeklilik ödemeleri, çalışan nüfusa yapılan gelir desteği, sağlık harcamaları ve sağlık dışındaki tüm sosyal hizmetler sosyal harcama kapsamına girmektedir. Bu doğrultuda bu çalışmada Türkiye’de 1988-2018 dönemi sosyal harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki test edilmiştir. Bilindiği üzere 24 Ocak 1980’de dışa açık büyüme ve serbest piyasa modeline geçmiştir. Bu bağlamda 1980 darbesinin hemen sonrasında kamu harcamaları çok fazla artış gösterememiştir (Boratav, 2008: s.154). Bu yüzden 1988-2018 dönemi seçilmiştir. Konu ile ilgili yapılan literatür taramasında bu ilişkiyi test eden çalışmalarda sosyal harcama değişkeni olarak eğitim ve sağlık harcamalarının kullanıldığı görülmektedir. Sosyal harcama değişkeni kullanarak yapılan çalışmaların sayıca daha az olduğu tespit edilmiştir. Yöntemsel açıdan ise bakıldığında birçok çalışmada OECD ülke karşılaştırmasına olanak tanıyan panel veri analizinin yapıldığı görülmüştür. Konu ile ilgili Türkiye’yi inceleyen zaman serisi çalışmalarının oldukça az olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada sosyal harcama ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki genellikle kullanılan eğitim ve sağlık harcaması değişkenlerinden farklı olarak sosyal harcama değişkeni kullanılmıştır. Gecikmesi dağıtılmış otoregresif model (ARDL) sınır testi yöntemi kullanılarak bir zaman serisi analizi yapılmıştır. Kullanılan yöntem ve değişken açısından çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda çalışmada öncelikle ilgili teorik çerçeve verilmiştir. Konu ile ilgili çok geniş bir literatür bulunması dolayısıyla seçilmiş bazı çalışmalar literatür taraması kısmında verilmiş ve çalışmalar sonuç ve yöntem açısından sınıflandırılarak tartışılmıştır. Son olarak ARDL sınır testine yönelik ekonometrik metodoloji verilerek bulgular sunulmuştur.

1.Sosyal Harcamalar İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Teorik Çerçeve

1929 yılında ortaya çıkıp tüm dünyaya yayılan büyük buhranın işsizlik ve sefaletle yol açması toplumsal birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Piyasaların ‘görünmez el’ sayesinde tam istihdam seviyesine ulaşacağını, devletin çeşitli iktisadi faaliyetler ile müdahalesinin piyasadaki ekonomik dengeyi bozacağı görüşüne sahip, devletin en az düzeyde ekonomik hayatta olması gerektiğini savunan neoklasik iktisadi görüş yaşanan krize cevap verememiştir. Devletin talep genişletici politikalar ile piyasaya müdahale ederek krizden nasıl çıkılabileceğini formülize eden Keynesyen görüşün etkisiyle birlikte 1940’lı yıllarda insanların sosyal güvenlik, sağlık, eğitim ve asgari düzeyde gelir gibi en temel ihtiyaçlarını karşılayacak hizmetleri sağlama noktasında başlıca sorumluluğun devlete ait olduğu durumları tarif etmek için refah devleti terimi ortaya çıkmıştır (Marshall, 1999: s.615). Refah seviyesi yüksek bir toplum düzenine erişmek, ayrımcılığı, eşitsizliği ve yoksulluğu asgari seviyeye indirmek üzere; sosyal güvenlik, sosyal hizmetler, eğitim, sağlık, gelir dağılımı veya

bunlar dışında da devletin izlediği istihdam, düşük ücrete sahip konut, tarıma yönelik destekleme ve sübvansiyon, toplu taşıma, kent ve çevre politikaları gibi sosyal politikalar, üretici veya düzenleyici olarak refah devleti anlayışının temelini oluşturmaktadır. Refah devleti toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için sunulan sosyal politikaları bazen kendi eliyle bazen de aracı kurum ile sağlarken kamu kaynakları da etkin bir biçimde kullanılır (Kurşun ve Rakıcı, 2016: s.136). Refah devletinin altın çağını yaşadığı dönemlerde gelişen ülkeler edinimlerinin önemli bir bölümünü sosyal harcamalara ayırmış ülke vatandaşları sunulan geniş refah imkânları sayesinde kaliteli ve yüksek bir yaşam standardı sağlamışlardır (Özdemir, 2005: s.154).

Refah devletinin öneminin artmasıyla daha önemli hale gelen sosyal harcamalar genel olarak toplumsal faydayı arttırmak için yapılan harcamalardır (IMF, 2019: s.8). Sosyal harcamalar toplumsal risklerin kamusal iadesi olarak da tanımlanmaktadır (Buğra ve Keyder, 2006: s.18). Sosyal harcamalar ile etnik veya bölgesel adaletsizliklerin önüne geçmek, gelir dağılımındaki eşitsizliği en aza indirmek, yoksulluğun azaltılması hedeflenmektedir (Kelly, 1997: s.65). Eğitim ve sağlık harcamaları da sosyal koruma harcamaları arasına girmektedir. Beşeri sermayenin önemli bir unsuru olarak görülen eğitim ve sağlık harcamaları içsel büyüme modelinin önemli kaynaklarıdır. Buna göre sağlık harcamaları büyümeyi desteleyen nitelikte iken eğitim harcamaları büyüme yaratan harcamalar olarak değerlendirilmektedir (Kolçak ve Kalabak, 2017: s.3). Aynı zamanda kalkınma carileri olarak da bilinen eğitim ve sağlık harcamaları nitelikli emek oluşturması yönünden ekonomik büyüme ve kalkınmanın anahtarı olarak görülmektedir. Yayıdığı pozitif dışsallıkları sayesinde verimli harcamalar statüsünde yer alan bu tür harcamalar uzun dönemli yatırım harcaması olarak görülmektedir (Devereux ve Sabates-Wheeler, 2004: s.19; Castles ve Dowrick, 1990: s.178). Eğitim ve sağlık harcamalarının yanında diğer bir önemli sosyal harcama kalemi ise sosyal koruma harcamalarıdır. Genel olarak sosyal koruma harcamaları, sosyal adaletsizliklerin giderilmesi ve yoksulluğun azaltılması için en önemli sosyal politika araçlarından biridir. Avrupa istatistiki veri tabanına göre sosyal koruma harcamaları hastalık/sağlık bakımı, engellilik, dul/yetim, yaşlılık, işsizlik, aile/çocuk, sosyal dışlanma olmak üzere sekiz kaleme ayrılmaktadır. OECD'nin (2016) yapmış olduğu tanımlamaya göre sosyal harcamalar; nakdi yardımları, doğrudan aynı mal ve hizmet sunumunu ve sosyal amaçlı vergi indirimlerini içermektedir.

Sosyal harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye yönelik iki farklı görüş söz konusudur. Birincisi sosyal harcamaların ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir. Bu doğrultuda sosyal harcamalar toplumsal adaletsizliği önlemek, gelir dağılımı eşitsizliklerini gidermek, yoksulluğu azaltmak gibi amaçlar doğrultusunda kullanılmaktadır. Buna ilaveten sosyal güvenlik ve gelirin yeniden dağılımının sağlanması ile bireylerin moral, güven bağlılık düzeyleri yükselir bu da ekonomide verimlilik artışına neden olur (Castles ve Dowrick, 1990; Kelly, 1997). Aynı zamanda bireylerin tasarruflarını korumaya yardımcı olan sosyal güvenlik harcamalarının ekonomik ve sosyal birçok belirsizliklere karşı bir sigorta fonksiyonu bulunmaktadır (Arjona vd., 2002). Sosyal harcamalar ekonomik büyümeye toplam talebi canlandırarak etki etmektedir. Toplumsal faydayı yükseltmek için eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik alanlarında yapılan sosyal harcamalar, toplumsal refaha katkıda bulunarak ekonomik büyümeye neden olabilmektedir. Sosyal harcamalar ile hedeflenen beşeri ve fiziki sermayeye ilişkin yatırımlar için uygun şartları oluşturup ekonomik genişlemeyi teşvik etmek adına devletin gelir düzeyini artırarak, beşeri sermayenin gelişmesine ve birbirini etkileyen bir büyüme döngüsüne sebep olarak daha yüksek bir beşeri sermayenin gelişmesine katkı sağlayabilmektedir (Başoğlu, 2021: s.23). Sosyal harcamalar son dönemde sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir yapıtaşı olarak da görülmektedir (Bloom vd., 2010).

Sosyal harcamalar ile ekonomik büyüme arasında negatif ilişkiye bakıldığında bu tür harcamaların öncelikle bireylerin emek arz eğrisini geriye bükülmesine yol açacağı ileri sürülmektedir. Yani bireyler bu tür harcamalardan yararlandıkça çalışma kararı olumsuz yönde etkilenecektir. Aynı zamanda nu tür harcamalar bireylerin hayat boyu gelirlerinin büyük bir kısmını oluşturduğu için refah bağımlılığı yaratarak yoksulluk kültürü oluşturma ihtimali bulunmaktadır (Çetin, 2020; Sawhill, 1988: s.1105).

Devletin yapmış olduğu sosyal harcamaların kapsamı ve sınırlarının belirsizliği bu harcama türlerinin detaylandırılması ve sınırlandırılmasına ihtiyaç duyulmuştur. OECD'nin hazırladığı Sosyal

Harcamalar Veri Tabanı (SOCX), AB'nin yayınladığı Avrupa Bütünleştirilmiş Sosyal Koruma İstatistikleri Sistemi (ESSPROS) ve ILO'nun Sosyal Koruma Harcamaları ve Performans İncelemeleri (SPERS) sistemleri sosyal harcamaların detay ve tasnifini yapmak üzere kullanılan üç sistemdir. Bunların içinde hem detaylı hem de geniş zaman aralığı sunması yönünden analizler SOCX sistemi üzerinden yapılmaktadır (Şeker, 2011: s.7).

2. Seçilmiş Literatür

Literatürde sosyal harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki bağlantıyı inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Literatür incelemesi yerli ve yabancı literatür kendi içerisinde değerlendirilmek üzere yapılmıştır. Öncelikle çalışmaların içeriklerine yer verilmiştir. Daha sonra çalışmalarda ulaşılan sonuçlar ve kullanılan yöntem açısından bir değerlendirme yapılmıştır.

Kar ve Taban (2003) tarafından yapılan çalışmada sosyal güvenlik ve eğitim alanında yapılan sosyal harcamaların ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği, sağlık alanında yapılan harcamaların ekonomik büyümeye olumsuz etki ettiği, altyapı alanında yapılan harcamaların ise verisel olarak bir anlam teşkil etmediği ortaya konulmuştur. Yılmaz ve Kaya (2005) tarafında yapılan çalışmada sosyal transfer harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu, yatırım alanında yapılan harcamaların ise ekonomik büyümeye pozitif etkisi olduğu tespit edilmiştir. Arısoy vd. (2010) tarafından yapılan çalışmada sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Kolçak ve Kalabak (2017) tarafından yapılan çalışmada sosyal güvenlik harcamalarının büyüme ile zıt yönlü bir ilişkisi tespit edilirken sağlık ve eğitim alanında yapılan harcamaların ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği tespit edilmiştir. Ülgen ve Arda Özalp (2017) tarafından yapılan çalışmada sosyal harcamaların ülke genelrefah düzeyine olumlu etki ettiği bulgusuna ulaşmıştır. Ersin ve Baş (2019) yapmış oldukları çalışmada sosyal harcamalar ile ekonomik büyümenin etkileşim içinde olduğu tespit edilmiştir. Ekonomik büyümeden sosyal harcamalara doğru bir nedensellik ilişkisi bulunurken, sosyal harcamalardan ekonomik büyümeye doğru bir ilişkisi bulunmamıştır. Polat (2020)'ın çalışmasında sosyal harcamalar ile ekonomik büyüme arasında sosyal harcamalardan kişi başına düşen GSYH değişkenine doğru %10 tek taraflı bir bağlantısı olduğu bulgusuna varılmıştır. Öztürk (2020) tarafından yapılan çalışmada Türkiye için sosyal yatırım harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde etkisi olduğu tespit edilmiştir. Sosyal harcamaları aynı ve nakdi sosyal harcamalar diye iki kapsamda değerlendiren yazar aynı sosyal harcamalarının yaklaşık 2,5 dönem, nakdi sosyal harcamalarının ise yaklaşık 4 dönem boyunca pozitif etkisi olduğunu tespit etmiştir. Çetin (2020) tarafından yapılan çalışmada gelişmekte olan ülkelerde sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisi olduğuna ulaşılmıştır. Başoğlu (2021) tarafından yapılan çalışmada sosyal güvenlik harcamalarının ekonomik büyümeyi olumsuz sağlık ve eğitim alanında yapılan sosyal harcamaların ise ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır.

Türkiye'yi ele alan yerli literatür sonuçlarına göre çalışmalarda sosyal harcamalar eğitim, sağlık, transfer harcamaları gibi değişkenler kullanılmıştır. Eğitim ve sağlık harcamalarının değişken olarak kullanıldığı çalışmalarda eğitim ve sağlık harcamalarının ekonomik büyüme pozitif etki ettiği tespit edilmiştir (Arısoy vd., 2010; Kolçak ve Kabalak, 2017; Başoğlu, 2021). Ancak Kar ve Taban (2003) ekonomik büyümeye eğitim harcamalarının pozitif sağlık harcamalarının negatif etki ettiğini tespit etmiştir. Yılmaz ve Kaya (2005) transfer harcamalarının ekonomik büyümeyi negatif etkilediğini tespit etmiştir. Yerli literatür yöntem açısından incelendiğinde birçok çalışmanın panel veri analizi kullanarak ülke karşılaştırması yaptığı görülmektedir (Arısoy vd., 2010; Kolçak ve Kabalak, 2017; Ülgen ve Arda Özalp, 2017; Ersin ve Baş, 2019; Çetin,2020). Başoğlu (2020) ise Türkiye için bölgesel düzeyde panel veri analizi yapmıştır.

İlgili yabancı literatür tarandığında ise yine konu ile ilgili birçok çalışma mevcuttur. Arjona vd. (2003) yılında yaptığı çalışmada 1970-1998 dönemi için OECD ülkeleri ile yaptığı çalışma sonuçlarına göre aktif ve pasif sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerinde negatif, aktif sosyal harcamaların ise pozitif etkili olduğu tespit etmiştir. Baldacci vd. (2004) yaptıkları 1975-2000 dönemini kapsayan 120 ülkenin karşılaştırıldığı çalışmada sosyal harcamaların ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği görülmüştür. Yine aynı yazarlar tarafından (2008) yapılan 1971-2000 dönem arası 118 gelişmekte olan ülkelerin karşılaştırıldığı çalışmada da yine sosyal harcamaların ekonomik

büyümeyi olumlu yönde etkilediği görülmüştür. Cho (2009) tarafından 1990-2007 dönem arasında gelişmiş, gelişmekte olan 85 OECD ülke ekonomisinde sosyal harcamalar incelenmiştir. Çalışmada sosyal harcamaların gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme üzerine olumlu etkisi tespit edilmişken gelişmiş ülkelerde olumsuz etkisi tespit edilmiştir. Ezcurra ve Rodriues-Pose (2009) çalışmasında 20 OECD ülkesinin 1990-2005 dönemini kapsayan yerel yönetimler tarafından yapılan sosyal harcamaların ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği hatta bu etkinin sosyal harcamalardan daha fazla olduğu ifade edilmiştir. Alam vd. (2010) tarafından 1975-2010 dönemini kapsayan gelişmekte olan on Asya ülkesi üzerinde yapmış olduğu çalışmada sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisi tespit edilmiştir. Musaba vd. (2013) tarafından 1980-2007 dönemini kapsayan yapılan çalışmada Malawi’de sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkisi tespit edilmiştir. Im vd. (2011) tarafından 1990-2007 dönemini kapsayan 85 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler incelendiğinde sosyal harcamaların gelişmekte olan ülkelerde büyümeyi olumlu etkilediği gelişmiş ülkelerde ise olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Hasan Ali (2014)’nin Sudan ekonomisi üzerinde yaptığı çalışmasında sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisini tespit etmiştir. Kahn ve Bashar (2015) tarafından 1980-2012 dönemi arasında Yeni Zelanda ve Avusturalya verileri kullanılarak yapılan çalışmada; Avusturalya’da eğitim, sağlık ve sosyal ödeneklerin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisi tespit edilirken, Yeniz Zelanda’da ise sağlık ve sosyal ödeneklerin ekonomik büyüme üzerinde etkisi olduğu tespit edilmiştir. Malyovanyi vd. (2018) tarafından 1980-2013 dönemini kapsayan OECD ülkeleri üzerinde yapmış olduğu çalışmada sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisi tespit edilmiştir. Furceri ve Zdzienicka (2012) tarafından 1980-2005 dönemini kapsayan OECD ülkeleri üzerinde yapmış olduğu çalışmada sosyal harcamaların ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği tespit edilmiştir.

Yabancı literatürdeki gerek OECD ülkeleri gerek farklı ülkeler için seçilmiş çalışmaların sonuçlarına bakıldığında birçok çalışmada sosyal harcamaların ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi bulunduğu tespit edilmiştir. Ancak iki çalışmada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler kapsamı incelendiğinde gelişmekte olan ülkelerin yapmış olduğu sosyal harcamaların ekonomik büyümeye katkısının pozitif, gelişmiş ülkelerdeki sosyal harcamaların ise negatif olduğu tespit edilmiştir (Cho, 2009;Im vd. 2011).

3. Veri ve Ekonometrik Metodoloji

Sosyal harcamalar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışmada Türkiye’nin sosyal harcamaları (SOCX) OECD (2021) veri tabanından elde edilmiştir. Bu değişken Sosyal harcamalarının gayri safi yurt içi hasıla içerisindeki oranını göstermektedir. Çalışma 1988-2018 dönemi için yapılmıştır. Ekonomik büyüme değişkeni olarak reel gayrisafi yurt içi hasıla değişkeni Dünya Kalkınma Göstergelerinden (WDI) elde edilmiştir. Reel gayrisafi yurt içi hasıla değişkeninin logaritmik dönüşümü sağlamıştır. Bu doğrultuda çalışma test edilen model aşağıda verilmiştir.

$$\Delta \log gsyih = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta soshrc + e_t \quad (1)$$

Serilerin durağanlıkları Augmented Dickey Fuller (ADF) testi ile sınımıştır. Augmented Dickey Fuller (ADF) testinin temel hipotezine göre seriler birim kök içermektedir. Alternatif hipotez ise seriler birim köklü değildir.

Pesaran vd. (2001) tarafından yapılan gecikmesi dağıtılmış otoregresif model olarak da bilinen ARDL testinde kısa ve uzun dönemde seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı test edilmektedir. Bu yöntemde diğer eşbütünleşme testlerinde farklı olarak serilerin birinci farkın durağan ya da seviyesinde durağan şeklinde analize dahil edilebilmektedir. Sadece serilerin ikinci farkında durağan olmadığı ispatlanmalıdır. Çünkü seriler ikinci farkında durağan olduklarında uygun tablo kritik değerleri bulunmamaktadır. ARDL sınır testinin önemli bir avantajı kısıtsız hata düzeltme modeli kullanılmasıdır. Denklem (2) ARDL modeline ait denklemini göstermektedir.

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \beta_2 X_{t-2} + \sum_{i=1}^m \lambda_{1i} \Delta y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \lambda_{2i} \Delta x_{1(t-1)} + u_t \quad (2)$$

Denkleimde sabit terim α_0 ile u_t hata terimini, m ise gecikme değerini göstermektedir. Model tahmini için öncelikle değişkenlerin gecikme uzunluklarının Akaike (AIC), Schwarz-Bayesian (SIC), Hanna Quinn (HQ) bilgi kriterlerine göre belirlenmektedir. Gecikme uzunluğu belirlenen modelde eşbütünleşme ilişkisi test edilir ve daha sonra hesaplanan F istatistiği veya Wald istatistiğine dayanarak sınır testi yapılmaktadır. Hesaplanan F istatistiği değeri alt ve üst sınırlardan büyükse eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmektedir. Ancak hesaplanan F istatistik değerinin alt ve üst kritik değerler arasında olması durumunda karar alınamamaktadır ve değişkenlerin durağanlık derecelerini dikkate alan diğer eşbütünleşme testleri uygulanmalıdır (Yıllancı, 2012: s.70). Modelin otokorelasyon, değişen varyans ve normallik testleri olarak bilinen diagnostik testleri yapıldıktan sonra uzun ve kısa dönem katsayıları tahmin edilir (Narayan ve Smyth,2006). Modelin yapısal kırılma içerip içermediğine Brown vd. (1975) tarafından geliştirilen CUSUM ve CUSUMQ testleri ile bakılmaktadır. Modelin kısa dönem katsayılarının hesaplanması ile değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkilerin tespit edilmektedir. Hata düzeltme katsayısı negatif ve istatistiksel açıdan anlamlı olmalıdır. Kısa dönemde oluşan dengesizliğin ne kadar kısmının uzun dönemde dengeye geleceğini göstermektedir (Çağlayan, 2006: s.427).

4. Bulgular

Değişkenlerin durağanlıklarının analizi Augmented Dickey Fuller (ADF) kök testi ile sınanmış, sonuçları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

	C	C+T
loggsyih	0.9837	0.4560
Δ loggsyih	0.0000*	0.0002*
soshrc	0.7130	0.9260
Δ soshrc	0.0004*	0.0019*

Not: * %1’de anlamlı olduğunu göstermektedir.

ARDL Sınır testinin modelinin tahmini Tablo 2’de verilmiştir. Modelin gecikme uzunluğu Akaike Bilgi Kriteri (AIC) ile hesaplanmıştır. Çalışmanın uygun modeli ARDL (1,1) tür.

Tablo 2: ARDL (1,1) Model Tahmini

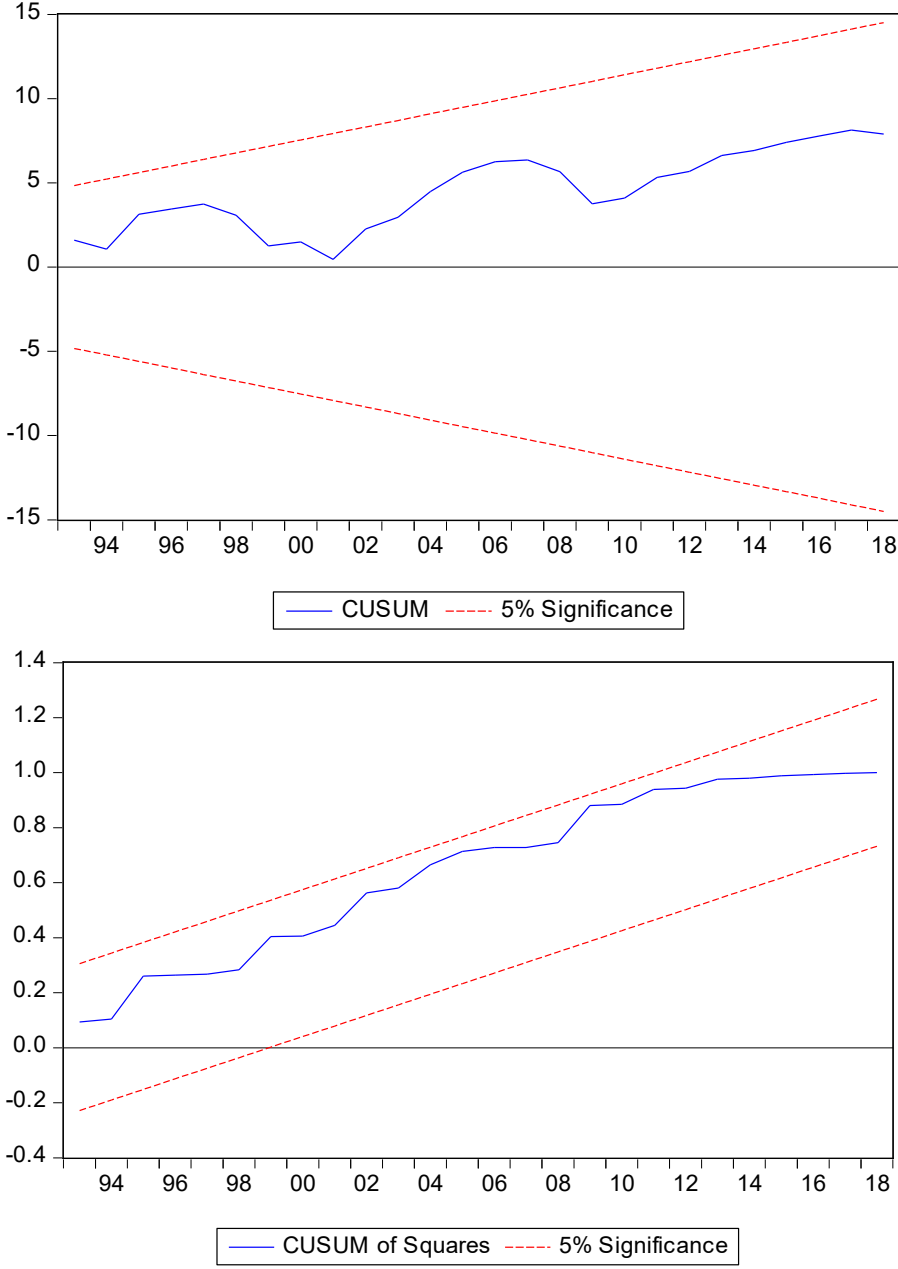
Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	t-ist.	p
Loggdp(-1)	0.943415	0.053480	17.64060	0.0000
soshrc	-0.019991	0.013236	-	0.1430
Sos(-1)	0.027184	0.013739	1.978604	0.0585
C	1.544543	1.424986	1.083901	0.2884

Modelde diagnostik test sonuçları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3: Diagnostik Test Sonuçları

Test	Olasılık
Breusch-Godfrey Otokorelasyon Testi	0.4710
Breusch-Pagan-Godfrey Değişen Varyans	0.1795
Jarque-Bera Normallik	0.1397
Ramsey RESET	0.4591

Diagnostik test sonuçlarına göre otokorelasyon, farklı varyans ya da normallik ile ilgili herhangi bir soruna rastlanılmamıştır. Ayrıca Ramsey RESET testi sonuçlarına göre modelde spesifikasyon hatası bulunmamaktadır. Buna göre tahmin edilen ARDL (1,1) modelinin uygun bir model olduğu ileri sürülebilir. Modelin uzun dönem katsayıların istikrarlı olup olmadığı ve modelin yapısal kırılma bulunması CUSUM ve CUSUMQ testleri aracılığı ile incelenmiştir. Şekil 1 de CUSUM ve CUSUMQ testleri mevcuttur. CUSUM testleri sonuçlarına göre modelde yapısal kırılma bulunmamaktadır.

Şekil 1: CUSUM ve CUSUMQ Testlerinin Sonuçları

Modelin F istatistiğine göre hesaplanan sınır testi sonuçları Tablo 4 verilmiştir.

Tablo 4: ARDL Sınır Testi Sonucu

K	F İstatistiği	% 1 Kritik Değerler	
		I(0)	I(1)
1	11.39150		
Anlamlılık Yüzdesi	%10	3.02	3.51
	%5	3.62	4.16
	%2.5	4.18	4.79
	%1	4.94	5.58

Modelde hesaplanan F istatistik değerinin sınır değerleri ile karşılaştırıldığında F istatistiğinin sınır değerlerin üzerinde olduğundan uzun dönem için değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, sosyal harcamalar il ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır. Modelin uzun ve kısa katsayıları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Kısa ve Uzun Dönem Katsayılarının Tahmini ve Sonuçları

Hata Düzeltme Modeli Kısa Dönem Katsayıları				
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-ist.	p
$\Delta(\text{soshrc})$	-0.019991	0.012236	-1.633789	0.1144
ECM(-1)*	-0.056585	0.009327	-6.066573	0.0000*
Uzun Dönem Katsayıları				
Değişken	Katsayı	Std. Hata	t-ist.	p
soshrc	0.127118	0.048526	2.619601	0.0145**
c	27.295798	0.723627	37.720811	0.0000*

Not: * %1'de, ** %5'te anlamlıdır.

Modelin uzun dönem eşbütünleşme katsayısı %5 anlamlıdır. Buna göre sosyal harcamalarda görülen % 1'lik artış oranı, gayrisafi yurt içi hasılda % 0.12 büyüklüğünde artış yaratmaktadır.

Hata düzeltme katsayısı negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. İki değişken arasında meydana gelen sapmaların % 5'i kadarının uzun dönemde dengeye geleceği görülmektedir. Hata düzeltme mekanizması iler görünmektedir.

5. Sonuç

Sosyal refah devleti anlayışı gereği sosyal harcamaların zaman içerisinde ülke ekonomilerindeki payı yıldan yıla artış göstermektedir. Sosyal harcamaların ülkelerin kalkınmalarına etki ettiği görülmektedir. Sosyal harcamaların ekonomik büyüme toplam talep kanalıyla etki etmektedir. Bu çalışma 1988 ile 2018 yılları arası sosyal harcamalar ile ekonomik büyüme arasında ilişkinin olup olmadığını tespit etmek üzere ARDL Sınır Testi yaklaşımı kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda iki değişken arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Modelin otokorelasyon, değişen varyans, normallik ile ilgili herhangi bir sorunu yoktur. Modelin kurulmasında herhangi bir spesifikasyon hatasına rastlanılmamıştır. Uzun dönemde sosyal harcamalarda görülen %1'lik artış, gayrisafi yurt içi hasılda % 0.12 büyüklüğünde artış yaratmaktadır. Bu durumda sosyal harcamaların ekonomik büyüme için oldukça önemli olduğu görülmektedir. Kamu harcamaları planlanırken bu durumun göz önünde tutularak sosyal harcamalara daha fazla kaynak ayrılması büyüme hedeflerine katkıda bulunacaktır.

Yazar Katkı Oranı (Author Contributions): Saim Alper AYAS (%50), Işıl AYAS (%50)

Yazarların Etik Sorumlulukları (Ethical Responsibilities of Authors): Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması (Conflicts of Interest) : Çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

İntihal Denetimi (Plagiarism Checking): Bu çalışma intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz Ersoy, B. & Yılmaz, M. (2014). “Beşeri Sermayeyi İçselleştiren Büyüme Modellerinde Kamu Eğitim Harcamalarının Rolü: Panel Eşbütünleşim Analizi”. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2): 389-410
- Alam, S., Sultana, A. & Butt, M. S. (2010). “Does Social Expenditures Promote Economic Growth? A Multivariate Panel Cointegration Analysis for Asian Countries”. *European Journal of Social Sciences*, 14(1): 44-54.
- Aksu, L. (2016). “Türkiye’de Beşeri Sermayenin Önemi: İktisadi Büyüme ile İlişkisi, Sosyal ve Stratejik Analizi”. *Journal of Economic Policy Researches*, 3(2): 68-129.
- Arısoy, İ., Ünlükaplan, İ. & Ergen, Z. (2010). “Sosyal Harcamalar ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisinde 1960 – 2005 Dönemine Yönelik Bir Dinamik Analiz”. *Maliye Dergisi*, 158: 398 - 421.
- Arjona, R., Ladaique, M. & Pearson, M. (2003). “Social Protection and Growth”. *OECD Economic Studies*, 2002(2): 7-45.
- Baldacci, E., Clements, B., Gupta, S. & Cui, Q. (2004). “Social Spending, Human Capital, and Growth in Developing Countries: Implications for Achieving the MDGs”. *IMF Working Paper*, WP/04/217.
- Baldacci, E., Clements, B., Gupta, S. & Cui, Q. (2008). “Social Spending, Human Capital, and Growth in Developing Countries”. *World Development*, 36(8): 1317–1341.
- Başoğlu, A. (2021). “Sosyal Harcamaların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: Türkiye Düzey 1 Bölgeleri için Panel Veri Analizi”. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 7(1): 21-35.
- Bloom, D. E., Mahal, A., Rosenberg, L. & Sevilla, J. (2000). “Opening Presentation: Social Protection and Conditional Cash Transfers”. S. W. Handayani ve C. Burkley (Ed.), *Social Assistance and Conditional Cash Transfers* (pp. 12-22). Mandaluyong City, Philippines: Asian Development Bank.
- Boratav, K. (2008). *Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2007*. Ankara: İmge Yayınevi
- Buğra, A. & Ç. Keyder (2006). *Sosyal Politika Yazıları*, B. Y. Çakar ve U. B. (çev.), İstanbul: İletişim: ss.7–17.
- Castles, F. G. & Dowrick, S. (1990). “The Impact of Government Spending Levels on Medium-Term Economic Growth in the OECD, 1960-85”. *Journal of Theoretical Politics*, 2(2): 173-204.
- Cho, W. (2009). Empirical Analysis of the Relation between Social Spending and Economic Growth: Developing Countries and OECD Members. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Graduate School of Public Administration Seoul National University, Korea.
- Çetin, İ. (2020). “Gelişmekte Olan Ülkelerde Sosyal Harcamaların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi”. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (2): 351-364.

- Devereux, S. & Sabates-Wheeler, R. (2004). *Transformative Social Protection*. IDS Working Paper, 232. Brighton: Institute of Development Studies.
- Ersin, İ. & Baş, H. (2019). “Güney Avrupa Refah Ülkelerinde Sosyal Harcamalar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 9(1): 193-213.
- Ezcurra, R. & Rodríguez-Pose, A. (2011). “Decentralization of Social Protection Expenditure and Economic Growth in the OECD”. *Publius*, 41(1): 146-157.
- Furceri, D. & Zdzienicka, A. (2012). “The Effects of Social Spending on Economic Activity: Empirical Evidence from a Panel of OECD Countries”. *Fiscal Studies*, 33(1): 129-152.
- Hassan Ali, H. M. (2014). *An Econometric Perspective Social Spending and Economic Growth in the Sudan*. SSRN, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2433463>.
- Im, T., Cho, W. & Porumbescu, G. (2011). “An Empirical Analysis of the Relation Between Social Spending and Economic Growth in Developing Countries and OECD Members. Asia Pacific”. *Journal of Public Administration*, 33(1): 37-55.
- IMF (2019). *A Strategy for IMF Engagement on Social Spending*. <https://www.imf.org/en/Publications/Policy-Papers/Issues/2019/06/10/A-Strategyfor-IMF-Engagement-on-Social-Spending-46975> (Erişim Tarihi: 10.05.2020).
- Kar, M. & Taban, S.(2003). “Kamu Harcama Çeşitlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58 (03):145-169
- Kaymaz, V. (2018). “OECD Ülkelerinde Sosyal Harcamaların Belirleyicileri”. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 4(2): 118-130.
- Kelly, T. (1997). “Public Expenditures and Growth”. *Journal of Development Studies*, 34(1): 60-84. <https://doi.org/10.1080/00220389708422503>
- Khan, H. & Bashar, O. K. M. R. (2015). “Social Expenditure And Economic Growth: Evidence From Australia And New Zealand Using Cointegration And Causality Tests”. *The Journal of Developing Areas*, 49(4): 285-300.
- Kolçak, M. & Kalabak, A. Y. (2017). “Kısa Dönemde Sosyal Harcamalar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki, 29/28 OECD Ülkesi için Panel Veri Analizi (1998-2012)”. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1): 1-19.
- Malyovanyi, M., Ivanova, N., Melnyk, K., Nepochatenko, O. & Rolinskyi, O. (2018). “Assessment of the Social Expenditure Impact on the Economic Growth in OECD Countries”. *Problems and Perspectives in Management*, 16(3): 389-405.
- Marinkov, M. (2013). *The Effects of Social Spending on Economic Activity in South African Provinces*. Technical Report: Submission for the Division of Revenue 2014/2015.
- Marshall, G (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, O. Akınhay ve D. Kömürcü (çev.), Ankara: Bilim ve Sanat.

- Musaba, E., Chilonda, P. & Matchaya, G. (2013). "Impact of Government Sectoral Expenditure on Economic Growth in Malawi, 1980-2007". *Journal of Economics and Sustainable Development*, 4(2): 71-79.
- OECD (2016), *Social Expenditure in OECD Factbook 2015-2016: Economic, Environmental and Social Statistics*, OECD Publishing, Paris.
- OECD (2021), *OECD-SOCX. Social Expenditure Database*, <https://data.oecd.org/social-exp/social-spending.htm>
- Özdemir, S. (2005). "Sosyal Gelişim Düzeyleri Farklı Refah Devletlerinin Sınıflandırılması Üzerine Bir İnceleme", Sosyal Siyaset Konferansları, (Prof. Dr. Turan Yazgan'a Armağan Özel Sayısı), Sayı: 49, İstanbul: İÜ İktisat Fakültesi Yayınları, ss. 231-266.
- Öztürk, M. (2020). "Türkiye'de Sosyal Harcamalar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi". *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(47): 497-519.
- Polat, E. (2020). "Sosyal Harcamalar Ekonomik Büyüme Etkiliyor Mu? Türkiye Örneği", *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 55(1): 268-281.
- Rakıcı, C. & Kurşun, A. (2016). "Sosyal Refah Devletinin Tarihi Süreci Ve Günümüz Bazı Refah Devletlerinin Değerlendirilmesi". *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 2(2): 135-156.
- Ülgen, G. & Arda Özalp, L. F. (2017). "Bir Refah Devleti Analizi: Ekonomik ve Sosyal Sonuçlar". *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5(2): 219-243.
- Sawhill, I. V. (1988). "Poverty in the U.S.: Why is it so Persistent?". *Journal of Economic Literature*, 26(3): 1073-1119.
- Şeker, M. (2011). *Yerel Yönetimlerde Sosyal Bütçeyi İzleme Raporu*, Tesev Yayınları.
- Yılmaz, Ö. & Kaya, V. (2005). "Kamu Harcamalarının Çeşitleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi". *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5(9): 257-271.

THE WORKING CAPITAL MANAGEMENT ON THE PROFITABILITY OF LISTED FIRMS: EVIDENCE FROM CREDIT RATING AGENCY MONITORING ON FTSE 100 COMPANIES

Saygun KEREM ¹
Boren SARGON ²

Abstract

Underlying research tries to assess the impact of the credit rating monitoring on the working capital management and thus the impact on the overall profitability of the non-financial FTSE 100 firms. We used Return on Assets (ROA), Return on Equity (ROE), and Tobin Q as the profitability proxies. The first two measures represent the accounting firm's performance, while the latter is used as market profitability. The Cash Conversion Cycle (CCC) was used in this study to proxy working capital like many others in the preceding literature. Our findings suggest that aggressive working capital management is still the key to corporate profitability for non-financial FTSE100 firms when ROE is used. However, it supports the conservative working capital policy when Tobin Q is employed as a profitability measure. Nevertheless, when credit rating agency monitoring is in place, we can disclose a different story. Findings from this study using the System GMM methodology outline that when credit rating agencies' credit rating monitoring is in place, firms tend to spread the time for CCC. Relative to the previous statement, the firms that are not monitored are likely to shorten the CCC for attaining a higher profit level for the accounting measures of ROA and ROE. Nevertheless, we could not be able to find similar results with the Random effect (RE) models. We believe that the endogenous nature of the variables used in this study could trigger the insignificant impact of credit rating monitoring while using the RE models.

Keywords: Cash Conversion Cycle, Working Capital Management, Credit Rating Monitoring

JEL Codes: C23, G24, M20, O30

İŞLETME SERMAYESİ YÖNETİMİNİN BORSADA İŞLEM GÖREN FİRMALARIN KURUMSAL KÂRLILIĞINA İLİŞKİN ETKİSİ: FTSE 100 ŞİRKETLERİNİN KREDİ DERECELENDİRME NOTLARINA İLİŞKİN KANITLAR

Öz

Bu araştırma kredi notu izlemesinin işletme sermayesi yönetimi üzerindeki etkisini ve dolayısıyla finansal olmayan FTSE 100 firmalarının genel karlılığı üzerindeki etkisini değerlendirmeye çalışmaktadır. Kârlılık ölçümü olarak bu çalışmada Varlık Getirisi (ROA), Özsermaye Getirisi (ROE) ve Tobin Q'yu kullanılmıştır. İlk iki ölçü muhasebe firmasının performansını temsil ederken, ikincisi piyasa karlılığı olarak kullanılmıştır. Nakit Dönüştürme Döngüsü (CCC), önceki literatürdeki diğerleri gibi işletme sermayesini temsil etmek için bu çalışmada kullanılmıştır. Bulgularımız, ROE kullanıldığında finansal olmayan FTSE100 firmaları için agresif işletme sermayesi yönetiminin hala kurumsal karlılığın anahtarı olduğunu göstermektedir. Ancak, Tobin Q bir kârlılık ölçüsü olarak kullanıldığında muhafazakar işletme sermayesi politikasını desteklemektedir. Bununla birlikte, kredi derecelendirme kuruluşu denetimi yapıldığında, farklı bir hikaye açıklayabiliriz. System GMM metodolojisini kullanan bu çalışmadan elde edilen bulgular, kredi derecelendirme kuruluşlarının kredi derecelendirme izlemesi yapıldığında, firmaların CCC için süreyi yayma eğiliminde olduğunu özetlemektedir. Bir önceki açıklamaya göre, izlenmeyen firmaların ROA ve ROE'nin muhasebe ölçütleri için daha yüksek bir kar seviyesine ulaşmak için CCC'yi kısaltması muhtemeldir. Yine de Rastgele etki (RE) modelleri ile benzer sonuçlara ulaşamadık. Bu çalışmada kullanılan değişkenlerin içsel doğasının, RE modellerini kullanırken kredi notu izlemenin önemsiz etkisini tetikleyebileceğini düşünüyoruz.

Anahtar Kelimeler: Nakit Dönüştürme Döngüsü, İşletme Sermayesi Yönetimi, Kredilendirme Şirketi İzlemesi

JEL Kodları: C23, G24, M20, O30

¹Bilim Uzmanı, saygunkerem96@gmail.com,

² Dr. Öğr. Üyesi, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, İİBF, Muhasebe ve Finansman Bölümü, bsargon@ciu.edu.tr,

Makalenin Geliş Tarihi (Received Date): 06.09.2021

Revizyon Tarihi (Revised Date): 26.09.2021

Yayına Kabul Tarihi (Acceptance Date): 30.12.2021

Atıf (Citation): Sargon, B. & Kerem, S. (2021), "The Working Capital Management on the Profitability of Listed Firms: Evidence from Credit Rating Agency Monitoring on FTSE 100 Companies", *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 4(2): 145-

Introduction

There have been more studies about the relationship between long-term investment decisions and financial performance or stock prices related to Capital Asset Pricing Model in the past literature. Still, we must realize that working capital management (WCM) plays a vital role in the firm's competitive advantage. A financial manager devotes most of their time to WCM on a day-to-day basis (Besley and Brigham, 2008). Last two decades, some significant studies linked firm performance to effective WCM procedures. Moreover, lean WCM has been linked with the failure of most small and medium-sized enterprises (SMEs), according to Cielen, Peeters, & Vanhoof (2004). Exemplar, one of the first studies which pointed out the importance of using WCM effectively is given by Shin and Soenen (1998). Evidence from their research suggests that futile WCM played a significant role in Kmart's bankruptcy even when the capital structure of Kmart was similar to Wal-Mart's during that time. Although working capital is a short-term management procedure, Chang (2018) argues that sometimes it can become a genuine way of gaining profit.

Considering the trade-off theory (Myers, 1984), leverage aids in raising the firm value. By increasing leverage, corporations eventually decrease their excessive cash holdings and exploit the tax benefits of debt. It is argued that excessive cash holding does not always support new projects or growth. Instead, it is usually used for covering losses, so it only "burns a hole in management's pockets" (Opler, Pinkowitz, Stulz, & Williamson, 1999). The recent findings show that the firms who have a higher tendency for holding cash are the firms with more financial constraints, so that they hold cash because of their need for more top hedging (Acharya, Almeida, & Campello, 2007; Almeida, Campello, & Weisbach, 2004).

On the contrary, large firms have easier access to capital markets. Those with high credit ratings tend to hold lower cash amounts concerning their non-cash assets (Opler, et al., 1999). There are several reasons behind this; firstly, holding excessive cash has an opportunity cost of not earning interest rates over time. Secondly, the trade-off theory implications assume leverage can help reduce cash holdings to some extent. These leverages preferably be the short-term trade credits from suppliers to obtain an optimal cash conversion cycle (CCC). Wang (2019) argues that operating leverage and cash holdings have an associated adverse relationship with the WCM proxy of CCC.

After some significant studies are done, the interest in researching the effects of WCM and liquidity on the firm's performance and profitability increases gradually every other day (Lyroudi and Lazaridis, 2000). To be more active in managing working capital, a manager should speed up collecting account receivables. They are slowing down the cash outflows, such as the trade credit payments to sellers, as much as possible to achieve a short but optimal CCC to have a better firm performance.

Put simply, WCM is defined as the effective management of current assets and current liabilities, according to many scholars in the field. An effective WCM minimizes the risk of inability to pay short-term commitments; therefore, it reduces the chance of default and loss of firm reputation.

The standard measurement for the WCM has been the CCC. It can be expressed as the days between the disbursement to suppliers and the collection of cash receipts from product sales. This period is further calculated by the total inventory days plus the accounts receivable conversion days minus the accounts payable conversion days. To improve profitability using the CCC, a manager should lower accounts receivable and inventory accounts and extend the accounts payable days. By doing so, the company will have a shorter CCC, and a working capital policy that has an aggressive CCC can improve profitability (Yazdanfar and Öhman, 2014). Instead of using CCC, which gives days in their regression, some scholars preferred to use the net trade cycle.

Many scholars find a strong and negative relationship between WCM and the firm's profitability. Some of them used NTC to test the links (Baños-Caballero, García-Teruel, & Martínez-Solano, 2012, 2014; Shin and Soenen, 1998) and others used CCC (Deloof, 2003; Karaduman, Akbas, Ozsozgun, & Durer, 2010; Uyar, 2009). Moreover, while Karaduman, et al. (2010) used ROA and ROE to measure profitability, Deloof (2003) took gross operating income as a profitability measure. On the other hand, there are contradictory findings too, where a shorter CCC with aggressive WCM can reduce profits (Afza and Nazir, 2008; Baños-Caballero, et al., 2014; Dalci and Ozyapici, 2018).

Kling, Paul, & Gonis (2014) argued that when firms have excessive cash holdings, the supply-side effect suggests that suppliers might be willing to give more trade credit. Still, the availability of additional cash or trade credit will increase the days of CCC. Then again, Baños-Caballero, et al. (2014) discovered a U-shaped relationship between NTC length and corporate performance. They suggested an optimal level of working capital policy that balances the costs and benefits while maximizing the profitability of a company.

Davydenko (2013) studied the impact of liquidity on the firm's distress and showed a connection between the firm's chance of defaulting and liquidity. According to his study, cash-rich firms should be safer than firms with fewer cash holdings. In the study of cash holdings concerning the firm's credit rating, Joe and Oh (2018) found a shred of evidence in the Korean firms where credit rating sensitivities affect the cash holding policies. Khieu and Pyles (2012) concluded that downgraded firms increase their excessive cash holdings concerning firms that do not show a change in their credit ratings. Thus, the impact of liquidity management might be related to the issuer credit rating of the firm.

This paper will examine the relationship between WCM and profitability by using the interaction effect of credit monitoring with WCM. To our knowledge, there is no such research that outlines this relationship with the WCM and credit rating monitoring. The following section presents the story behind the sample, methodology, and variables used in the empirical analysis. Subsequently, there will be a discussion of our findings. The last section will give a brief conclusion about the whole study, and some implications will be provided.

1. Data and Methodology

The data used in this study were retrieved from the ORBIS database to cover 2011 through 2019. The sample consists of companies enlisted on the FTSE 100 index. We have excluded companies that do not use corporate accounting templates. In addition to this selection procedure, we have excluded companies with missing data. Finally, we ended with a final sample of 45 non-financial FTSE100 companies. We also winsorized the data at 5 percent level to remove the potential existence of outliers.

Our analysis is mainly based on the System GMM methodology proposed by Arellano and Bover (1995) and Blundell and Bond (1998). The motive to choose systematic GMM over other methods is primarily influenced by the endogenous nature of the variables such as WCM and profitability.

We have employed the following equations for the system GMM specifications:

$$\Pi_{i,t} = \beta_0 + \beta_1\Pi_{i,t-1} + \beta_2CCC_{i,t} + \beta_3TANG_{i,t} + \beta_4LEV_{i,t} + \beta_5CA_{i,t} + \beta_6SG_{i,t} + \beta_7SIZE + \lambda_t + \eta_i + \varepsilon_{i,t} \quad (1)$$

$$\Pi_{i,t} = \beta_0 + \beta_1\Pi_{i,t-1} + \beta_2CCC_{i,t} + \beta_3TANG_{i,t} + \beta_4LEV_{i,t} + \beta_5CA_{i,t} + \beta_6SG_{i,t} + \beta_7SIZE + \beta_8CREDIT_{i,t} + \beta_9CCC \times Credit_{i,t} + \lambda_t + \eta_i + \varepsilon_{i,t} \quad (2)$$

Also, we report the following RE models to compare the results with the GMM methodology employed in this study. The next model tries to capture the same impact, mainly based on Equations 1 and 2.

$$\Pi_{i,t} = \beta_0 + \beta_1CCC_{i,t} + \beta_2TANG_{i,t} + \beta_3LEV_{i,t} + \beta_4CA_{i,t} + \beta_5SG_{i,t} + \beta_6SIZE + a_i + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

$$\Pi_{i,t} = \beta_0 + \beta_1CCC_{i,t} + \beta_2TANG_{i,t} + \beta_3LEV_{i,t} + \beta_4CA_{i,t} + \beta_5SG_{i,t} + \beta_6SIZE + \beta_7CREDIT_{i,t} + \beta_8(CCC \times CREDIT)_{i,t} + a_i + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

Where a_{it} is the unobserved effect for random effect models and ε_{it} is the error term. GMM models represented with Equation 1 and 2 are also estimated with the equations above (Equation 3 and 4), respectively.

We have employed several proxies to measure the profitability of the company. We have both employed the corporate market measure of Tobin's Q and the accounting profitability measures of return on asset (ROA) and return on equity (ROE).

We have employed the CCC as the proxy of the WCM. Additionally, we formed a dummy variable to measure if the credit rating company monitors the company. This dummy variable takes the value of 1 if a credit rating agency rates a company. We used the dummy variable of CREDIT to measure the interaction effect of Credit rating monitoring on the CCC ($CCC \times CREDIT$). The remaining variables demonstrated the control variables: Tangibility which measures the ratio of tangible assets to total assets (Dalci and Ozyapici, 2018). Sales Growth (SG) is the difference between current and previous value and is divided into the prior value of the sales (Dalci and Ozyapici, 2018; Deloof, 2003). Leverage is the ratio of total debt to total assets (Baños-Caballero, García-Teruel, & Martínez-Solano, 2010; Chang, 2018; Dalci and Ozyapici, 2018). Current Ratio (CA) is the static measure of WCM represented by the ratio of current assets to current liabilities (Dalci and Ozyapici, 2018). Lastly, the company's size (SIZE) is the logarithmic form of net sales to normalize the data (Dalci and Ozyapici, 2018; Yazdanfar and Öhman, 2014).

To check the validity of our models, we have tested expanded regressions to check endogeneity issues using the Hansen J test. We also checked the exogeneity of instruments via the Stock and Yogo (2002) procedure by the existence of weak instruments of the data. The endogenous nature of some variables leads us to select a model that surpasses the problem of endogeneity.

We have selected system GMM instead of difference GMM due to the procedure recommended by (Bond, Hoeffler, & Temple, 2001). They suggested estimating the equation with the Pooled OLS methodology, and the LSDV approach will advise which model can be chosen. Our Pooled OLS and LSDV regressions not reported here clearly showed that System GMM is much more efficient than difference GMM methodology. Additionally, we have employed bootstrapped robust Hausman test to select between RE and FE models, recommended by Sargon and Katircioğlu (2019). Our results from the Bootstrapped Hausman Test outlines that RE models are superior to FE models; thus, we do not report them in this study.

2. Empirical Results

Table 1 shows the descriptive statistics and the correlation coefficients for the variables used in this study. We have reported the pairwise correlations along with their significance.

Table 1: Pairwise correlations

Variables	-1	-2	-3	-4	-5	-6	-7	-8	-9	-10	-11
(1) TOBINQ	1										
(2) ROA	0.222*	1									
(3) ROE	0.182*	0.752*	1								
(4) CCC	0.288*	0.135*	0.102*	1							
(5) TANGIBILITY	-0.143*	-0.061	-0.092	-0.184*	1						
(6) LEVERAGE	0.019	-0.084	0.076	-0.103*	0.112*	1					
(7) CA	0.140*	0.170*	-0.025	0.474*	-0.044	-0.409*	1				
(8) SG	0.078	0.071	0.008	0.103*	-0.004	-0.150*	0.091	1			
(9) SIZE	-0.556*	-0.210*	0.025	-0.361*	0.069	0.205*	-0.493*	-0.146*	1		
(10) CREDIT	-0.173*	-0.057	0.089	-0.054	0.079	0.134*	-0.170*	-0.087	0.483*	1	
(11) CCC*CREDIT	0.146*	0.046	0.083	0.544*	-0.059	0.130*	0.226*	-0.037	-0.073	0.464*	1

* represents 5 percent significance level or better

Table 2 reports the findings for the system GMM and RE specification for Equation 1 and Equation 2 reported above. The first model constructs System GMM regression tries to mimic the previous literature. The model does not address any flaws. The diagnostics such as AR(2) coefficient are not significant, and Hansen statistics show that our model is stable. The lagged value of the Tobin Q shows a high persistence level of market profits. We found that the WCM proxy of CCC is significant at a level of 10 percent. Working capital management exerts a positive impact on profitability.

Contrary to the literature, our results show a different story. Our findings of the conservative policy of working capital management exert profitability can be justified by the findings of Chang (2018). He outlines that low CCC level firms become more profitable in contrast to high CCC firms. For these firms, a conservative working capital management policy might be more common Non-Financial FTSE100 firms. These firms are likely to keep a low level of CCC.

Additionally, we could find some significant results with CA and SG, which is in line with the literature. This suggests that keeping a high level of current assets mitigates market profitability. In contrast, increases in sales year-to-year basis will increase profitability.

The second model attempts to mimic the first model with the assumption of no potential endogeneity problem. Our findings are like the System GMM model with few alterations. Our finding of conservative working capital policy yields more profitability also justified with this model along with a higher level of significance. Additionally, we could observe that TANGIBILITY and LEVERAGE exert a significant negative impact on profitability. Moreover, the effect of SG is still positive. However, the significance level is somewhat lessened in contrast with Model 1.

Table 2: Regression Outputs for Model 1-4

	System GMM	RE	System GMM	RE
	Tobin Q	Tobin Q	Tobin Q	Tobin Q
L.Tobin Q	0.7343**** (5.6961)		0.6819**** (11.5357)	
CCC	0.0018** (2.4929)	0.0025**** (3.7155)	-0.0032**** (-4.3918)	0.0020**** (3.9379)
TANGIBILITY	-0.0493 (-0.2916)	-0.8688** (-2.5561)	-0.4741** (-2.6725)	-0.8819*** (-2.6070)
LEVERAGE	-0.0018 (-0.1829)	-0.0092** (-1.9887)	-0.0015 (-0.3530)	-0.0097** (-2.1008)
CA	-0.1682** (-2.0776)	-0.0427 (-0.5328)	0.0112 (0.1597)	-0.0489 (-0.6066)
SG	0.0152*** (3.5221)	0.0057** (2.3957)	0.0044**** (3.8939)	0.0059** (2.5583)
SIZE	-0.0805 (-1.3087)	-0.1011 (-1.3498)	-0.1964**** (-6.4149)	-0.0893 (-1.0421)
CREDIT			-0.0851 (-0.9540)	-0.1547 (-0.6670)
CCC_CREDIT			0.0036*** (2.7864)	0.0018 (1.3119)
Constant	2.1882 (1.1611)	3.7795** (2.0236)	5.2550**** (6.6139)	3.6024* (1.7405)
Observations	360	405	360	405
Hansen Stat.	29.3107		21.9888	
F stat.	238.8182****		351.6450****	
AR1	-3.4892****		-3.3762****	
AR2	0.1524		-0.0484	
Wald Chi2		103.7974****		110.5594****
R2 Overall		0.1773		0.1797

The third model tries to test the moderating impact of credit rating on the working capital management proxy, CCC. We could estimate our model without any problem of autocorrelation, model fit, and validity of the instruments used in the model. This model shows that the persistence of the market profitability is somewhat mitigated compared to the previous counterpart but still significant. The introduction of credit rating dummy and moderating impact for the model justified a reversal impact on the working capital management which made our findings in line with the literature; thus, aggressive working capital management boosting impact is justified. The most crucial finding in this model is relatively the findings extracted from the moderating variable. Although we could not find significant results with the credit dummy, we could be able to find some boosting effect of the credit ratings on CCC. This finding suggests that companies under constant monitoring by the credit rating

agencies might choose conservative liquidity management to upturn the profitability levels. In addition to this, we could negatively significant results for TANGIBILITY and SIZE and positive for the SIZE variable, which follows a similar path with the existing literature.

Model 4 is the mimicked version of Model 3. This model follows similar findings with Model 2. However, we could not find a shred of evidence that credit rating affects profitability. We believe that the endogeneity of other variables led to these results.

Table 3: Regression Outputs for Model 5-8

	System GMM ROA	RE ROA	System GMM ROA	RE ROA
L.ROA	0.6138**** (12.6333)		0.4532**** (10.2040)	
CCC	0.0038 (1.4945)	0.0060 (1.2114)	0.0117 (1.6297)	0.0057 (0.8075)
TANGIBILITY	9.6135* (1.8702)	-1.6171 (-0.8039)	13.1197* (2.0065)	-1.6257 (-0.8090)
LEVERAGE	-0.0620 (-1.3670)	-0.0526 (-1.4575)	-0.0194 (-1.1184)	-0.0536 (-1.4182)
CA	-1.2549 (-1.5146)	0.5236 (0.7676)	-0.1613 (-0.3881)	0.5299 (0.7780)
SG	0.0142 (1.2482)	-0.0042 (-0.1829)	0.0104 (0.8534)	-0.0041 (-0.1776)
SALES	-1.0579 (-1.0557)	0.0441 (0.0763)	-1.0452*** (-2.7923)	0.1067 (0.1630)
CREDIT			2.0914** (2.2181)	-0.3028 (-0.2103)
CCC_CREDIT			-0.0252* (-1.7052)	0.0014 (0.1003)
Constant	29.6885 (1.3285)	7.6663 (0.5471)	25.0186*** (2.8226)	6.3975 (0.4161)
Observations	360	405	360	405
Hansen Stat.	33.6855		27.5486	
F stat.	750.7847		425.7270	
AR1	-3.2664****		-3.4353****	
AR2	-0.2093		-0.3136	
Wald Chi2		31.5078****		32.8011****
R2 Overall		0.0425		0.0403

In models 5-7, we did try to check the impact of our hypotheses on the accounting profitability of ROA. Previous results with Tobin Q found a shred of evidence that credit rating agencies' monitoring matters. We expect that we are less likely to find a significant impact because these companies are being listed in the market. While Model 5 and Model 6 try to check the existing relationship between working capital management and profitability using System GMM and RE, the remaining tries to introduce credit dummy and the interaction effect of credit rating on the CCC.

Surprisingly, we could not able construct numerous significant connections as we suspected. The coefficient for lagged ROA is relatively high. It suggests that the persistence of profitability is continuous, just like the models with the TOBIN Q as the dependent variable. The liquidity management variable of CCC does not exert any impact on corporate profitability. Although the aggressive policy is previously documented to have a profitability-boosting effect, using a linear relationship between working capital management and profitability could not be justified by previous scholars (Baños-Caballero, et al., 2012; Deloof, 2003). In addition to the persistence of the ROA profitability, we can only find a trace of evidence that increased tangible assets will lead to more profitability.

Model 6, which is the RE estimation again, could not give any significant findings that accounting performance is affected by these variables. The findings extracted from this model outline that accounting profitability is likely to be affected. Additionally, there is a possibility that working capital management is likely to have a non-linear relationship that we did not test over at this model. Also, the endogenous nature of the variables might have affected as well (Baños-Caballero, et al., 2014).

Model 7 investigates the working capital model, proving that adding credit rating monitoring multiplied the significance level for some of the variables used in this model. Previously we observed that the CCC variable is solely not significant. However, we could able to identify that credit monitoring intensifies profitability. However, on the contrary, the moderating variable supports the aggressive working capital policy. Consecutively the last model, which considers the ROA as the dependent variable with RE estimation, suggests that no significant results can be found.

Table 4: Regression Outputs for Model 9-12

	ROE	ROE	ROE	ROE
L.Tobin Q				
L.ROA				
L.ROE	0.4680**** (13.9364)		0.4579**** (10.4470)	
CCC	-0.0477** (-2.5914)	0.0175 (1.2770)	-0.0309* (-1.9954)	0.0214 (1.2506)
TANGIBILITY	34.2945** (2.0380)	-3.1322 (-0.3837)	3.0641 (0.2921)	-3.2583 (-0.4041)
LEVERAGE	0.3397**** (7.1760)	-0.0142 (-0.1392)	0.4501**** (7.9408)	-0.0116 (-0.1132)
CA	4.8126** (2.0562)	1.5107 (0.8250)	9.9150**** (4.9830)	1.5674 (0.8626)
SG	0.0525 (1.2396)	-0.0236 (-0.3373)	0.0512 (1.3576)	-0.0243 (-0.3447)
SALES	-7.9185** (-2.5170)	1.3860 (1.0355)	-9.5275** (-2.5050)	0.9705 (0.6021)
CREDIT			18.0040**** (3.6360)	2.9517 (0.7636)
CCC_CREDIT			-0.0857** (-2.1053)	-0.0161 (-0.3916)
Constant	171.5056** (2.3483)	-12.5390 (-0.3964)	195.5052** (2.2347)	-4.5527 (-0.1246)
Observations	360	405	360	405
Hansen Stat.	24.5483		28.2410	
F stat.	5810.2317		2130.6915	
AR1	-3.2907***		-3.3020***	
AR2	-1.8307		-1.7615	
Wald Chi2		31.6269****		31.6881****
R2 Overall		0.0339		0.0389

Lastly, we tried to look at our last accounting measure of profitability at Model 9-12. If we summarize our findings from this model, we could able to similar persistence of profits with highly significant levels. Additionally, we can only find a significant relationship between working capital profitability at System GMM Models. We documented that aggregate working capital policy is in place following the literature. The other findings include the following: the credit rating and companies monitored by the credit rating agencies are following conservative aggressive policy, leading to more profitability.

4. Conclusion

This study tried to capture the impact of credit agency monitoring on CCC on the firms traded in the FTSE 100 index. Thus, how does this impact counter-effect the corporate profitability of the non-financial firms in the FTSE 100 index? We tried to search this evidence through Non-Financial UK-listed firms. The panel setting of the work tried to give us individual effects on the firms' profitability. We tried to employ both the System GMM, where the model has some correctability against the endogenous nature. Along with the System GMM models, we tried to report RE models further to support our findings in this piece of work.

For this study, we tested the existing relationship in the literature and the hypothesized impact of credit rating on profitability via WCM management. To analyze the impact of credit monitoring, we

have used accounting profitability and market profitability to justify our results. We could land with some mixed results according to which setting was used. Our comprehensive range of conservative, no impact, and aggressive policy results depends on which profitability measure is used. Mimicking the literature, we could find that conservative working capital policy creates a path for profitability relative to accounting measure ROE, which promotes that aggressive working capital policy is valid for increasing corporate performance.

Our results also contribute to how being monitored via a credit agency affects the profitability via the firm's working capital management. Results documented in this study tip for a reversal effect when monitored by a credit rating agency. The documentation of our results leads to two different explanations in this case. The market profitability is likely to increase with conservative WCM policy if the company is monitored, and the reverse is true for those not monitored. In addition, being monitored leads firms to follow aggressive working capital policies. This difference between market and accounting profitability determines how firms value profitability.

For future research, it is possible to investigate how different quantiles of CCC might affect profitability using credit ratings.

Yazar Katkı Oranı (Author Contributions): Saygun KEREM (%70), Boren SARGON (%30)

Yazarların Etik Sorumlulukları (Ethical Responsibilities of Authors): Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması (Conflicts of Interest) : Çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

İntihal Denetimi (Plagiarism Checking): Bu çalışma intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir.

REFERENCES

- Acharya, V. V., Almeida, H., & Campello, M. (2007). "Is Cash Negative Debt? A Hedging Perspective on Corporate Financial Policies". *Journal of Financial Intermediation*, 16(4): 515-554.
- Afza, T., & Nazir, M. S. (2008). "Working Capital Approaches and Firm's Returns in Pakistan". *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences (PJCSS)*, 1: 25-36.
- Almeida, H., Campello, M., & Weisbach, M. S. (2004). "The Cash Flow Sensitivity of Cash". *The Journal of Finance*, 59(4): 1777-1804.
- Arellano, M., & Bover, O. (1995). "Another Look at the Instrumental Variable Estimation of Error-Components Models". *Journal of Econometrics*, 68(1): 29-51.
- Baños-Caballero, S., García-Teruel, P. J., & Martínez-Solano, P. (2010). "Working Capital Management in SMEs". *Accounting & Finance*, 50(3): 511-527.
- Baños-Caballero, S., García-Teruel, P. J., & Martínez-Solano, P. (2012). "How Does Working Capital Management Affect the Profitability of Spanish SMEs?". *Small Business Economics*, 39(2): 517-529.
- Baños-Caballero, S., García-Teruel, P. J., & Martínez-Solano, P. (2014). "Working Capital Management, Corporate Performance, and Financial Constraints". *Journal of Business Research*, 67(3): 332-338.
- Besley, S., & Brigham, E. F. (2008). *Essentials of Managerial Finance*: Thomson South-Western.
- Blundell, R., & Bond, S. (1998). "Initial Conditions and Moment Restrictions in Dynamic Panel Data Models". *Journal of Econometrics*, 87(1): 115-143.
- Bond, S. R., Hoeffler, A., & Temple, J. R. (2001). *GMM Estimation of Empirical Growth Models*. No 2001-W21, Economics Papers, Economics Group, Nuffield College, University of Oxford.
- Chang, C.-C. (2018). "Cash Conversion Cycle and Corporate Performance: Global Evidence". *International Review of Economics & Finance*, 56: 568-581. doi:10.1016/j.iref.2017.12.014 Retrieved from <Go to ISI>://WOS:000435061200042, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6323624/pdf/main.pdf>
- Cielen, A., Peeters, L., & Vanhoof, K. (2004). "Bankruptcy Prediction Using A Data Envelopment Analysis". *European Journal of Operational Research*, 154(2): 526-532. doi:10.1016/S0377-2217(03)00186-3 Retrieved from <Go to ISI>://WOS:000187779600014
- Dalci, I., & Ozyapici, H. (2018). "Working Capital Management Policy in Health Care: The Effect of Leverage". *Health Policy*, 122(11): 1266-1272. doi:10.1016/j.healthpol.2018.09.012 Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/30274937>
- Davydenko, S. A. (2013). *Insolvency, illiquidity, and the risk of default*. Unpublished Work. University of Toronto. Toronto.
- Deloof, M. (2003). "Does Working Capital Management Affect Profitability of Belgian Firms?". *Journal of Business Finance & Accounting*, 30(3-4): 573-588. doi:10.1111/1468-5957.00008 Retrieved from <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdfdirect/10.1111/1468-5957.00008?download=true>

- Joe, D. Y., & Oh, F. D. (2018). "Credit Ratings and Corporate Cash Holdings: Evidence from Korea's Corporate Reform After the 1997 Asian Financial Crisis". *Japan and the World Economy*, 45: 9-18.
- Karaduman, H. A., Akbas, H. E., Ozsozgun, A., & Durer, S. (2010). "Effects of working capital management on profitability: the case for selected companies in the Istanbul stock exchange (2005-2008)". *International Journal of Economics and Finance Studies*, 2(2): 47-54.
- Khieu, H. D., & Pyles, M. K. (2012). "The Influence of a Credit Rating Change on Corporate Cash Holdings and Their Marginal Value". *Financial Review*, 47(2): 351-373.
- Kling, G., Paul, S. Y., & Gonis, E. (2014). "Cash Holding, Trade Credit and Access to Short-Term Bank Finance". *International Review of Financial Analysis*, 32: 123-131.
- Lyroudi, K., & Lazaridis, Y. (2000). "The Cash Conversion Cycle and Liquidity Analysis of the Food Industry in Greece". Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=236175> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.236175>
- Myers, S. C. (1984). "The Capital Structure Puzzle". *Journal of Finance*, 39(3): 575-592. Retrieved from <Go to ISI>://WOS:A1984TB28800001
- Opler, T., Pinkowitz, L., Stulz, R., & Williamson, R. (1999). "The Determinants and Implications of Corporate Cash Holdings". *Journal of Financial Economics*, 52(1): 3-46. doi:[https://doi.org/10.1016/S0304-405X\(99\)00003-3](https://doi.org/10.1016/S0304-405X(99)00003-3)
- Sargon, B., & Katircioğlu, S. (2019). "The Role of Innovation in Venture Capital: Empirical Evidence from European Union and EFTA Countries". *Applied Economics Letters*, 26(4): 335-340. doi:10.1080/13504851.2018.1470310 Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13504851.2018.1470310?needAccess=true>
- Shin, H.-H., & Soenen, H. L. (1998). "Efficiency of Working Capital and Corporate Profitability". *Financial Practice & Education*, 8(2): 37-45.
- Stock, J. H., & Yogo, M. (2002). *Testing for weak instruments in linear IV regression* 0898-2937).
- Uyar, A. (2009). "The Relationship of Cash Conversion Cycle with Firm Size and Profitability: An Empirical Investigation in Turkey". *International Research Journal of Finance and Economics*, 24(2): 186-193.
- Wang, B. (2019). "The Cash Conversion Cycle Spread". *Journal of Financial Economics*, 133(2): 472-497.
- Yazdanfar, D., & Öhman, P. (2014). "The Impact of Cash Conversion Cycle on Firm Profitability: An Empirical Study Based on Swedish Data". *International Journal of Managerial Finance*, 10(4): 442-452.

RELATIONSHIP BETWEEN INSTITUTIONS AND INCOME DISTRIBUTION: EVIDENCE FROM TURKEY*

Yıldırım Beyazıt ÇİÇEN¹
Ayça KARAKUZU²

Abstract

Income distribution inequality is one of the important economic problems in Turkey. In addition to economic, social, and political factors, institutional factors also influence income inequality. In this study, the possible effects of institutions on income inequality in Turkey are examined. For this purpose, regional income inequality in Turkey is analyzed by panel data method using regional data between 2009 and 2019. Variables representing the institutional structure such as infant mortality rate, number of illiterate, number of faculty or college graduates, number of doctoral graduates, and number of convicts were used. In addition, the number of financial services local units, the average number of employees in the financial sector, internet access in households, the proportion of individuals using the internet regularly, and the net migration rate variables were also used as control variables. According to the findings obtained from the models, the variables of illiterate number, number of college or faculty graduates, internet access rate in households, and infant mortality rate are statistically significant on income distribution.

Keywords: Institutions, Income Distribution, Regions, Turkey

JEL Codes: D02, O15, O18

KURUMLAR VE GELİR DAĞILIMI İLİŞKİSİ: TÜRKİYE'DEN KANITLAR

Öz

Gelir eşitsizliği Türkiye'nin önemli iktisadi sorunlarından bir tanesidir. Ekonomik, sosyal ve politik faktörlerin yanı sıra kurumsal faktörler de gelir eşitsizliğini etkilemektedir. Bu çalışmada Türkiye'de kurumların gelir eşitsizliği üzerindeki olası etkileri incelenmiştir. Bu amaçla Türkiye'de bölgesel gelir eşitsizliği 2009-2019 yılları arasında bölge verileri kullanılarak panel veri yöntemiyle analiz edilmiştir. Analizde kurumsal yapıyı temsil eden değişkenler olarak bebek ölüm hızı, okuma yazma bilmeyen sayısı, fakülte veya yüksekokul mezunu sayısı, doktora mezunu sayısı ve hükümlü sayısı kullanılmıştır. Ayrıca kontrol değişkeni olarak finansal hizmetler yerel birim sayısı, finans sektöründe ortalama çalışan sayısı, hanelerde internet erişimi, interneti düzenli kullanan bireylerin oranı ve net göç hızı değişkenleri kullanılmıştır. Modellerden elde edilen bulgulara göre, okuma yazma bilmeyen sayısı, yüksekokul veya fakülte mezunu sayısı, hanelerde internet erişim oranı ve bebek ölüm hızı değişkenleri gelir dağılımı üzerinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Anahtar Kelimeler: Kurumlar, Gelir Dağılımı, Bölgeler, Türkiye

JEL Kodları: D02, O15, O18

* This study was conducted under the supervision of Yıldırım Beyazıt Çiçen, a Faculty Member at Gümüşhane University Graduate Education Institute, and was produced using Ayça Karakuzu's master's thesis entitled "The Relationship between Corporate Quality and Income Distribution: A Case Study of Turkey".

¹ Assistant Professor, Gumushane University, ybcicen@gumushane.edu.tr,

² Graduate Student, Gumushane University, aycakrkz@gmail.com,

Makalenin Geliş Tarihi (Received Date): 18.11.2021

Revizyon Tarihi (Revised Date): 19.12.2021

Yayına Kabul Tarihi (Acceptance Date): 29.12.2021

Atıf (Citation): Çiçen, Y.B. & Karakuzu, A. (2021), "Relationship between Institutions and Income Distribution: Evidence from Turkey", *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 4(2): 155-169

Introduction

In recent years, there has been an increase in the number of studies on income inequality. Because income inequality affects both emerging and developed countries. The central objective of income distribution studies is to determine the level of inequality in the distribution and to compare the level of inequality between different groups. While income distribution in different periods of a country can be compared in these studies, evaluations of distinct parts of the country can also be done.

Inequalities in income distribution have grown due to globalization. For this reason, income distribution inequalities are at the forefront of economic debates. Inequalities are induced by war and disease, disruptions caused by technological change, problems with access to education, and redistribution. These inequalities in countries can be internal and external (Milanovic, 2016). If income is not allocated fairly within a society, issues such as poverty, social tensions, and political instability can occur.

Literature on income equalities is generally focused on comparing the income inequalities of the countries. Furthermore, studies in this subject are primarily discussed in terms of neoclassical economics. Therefore, countries ignore the institutional reasons that reveal the income distribution, and the problem continues. At this point, it is important to examine Turkey's current and emerging inequalities from several institutional aspects.

This study aims to evaluate whether changes in institutional structure in different regions of Turkey have a good or negative impact on income distribution. This study is anticipated to make the following contributions to the literature: i) Since regional variables are used in the analysis, regional differences can be revealed in the relationship between institutional structure and income distribution in Turkey. ii) Although there are cross-country analyses on this topic in the literature, there are relatively few studies on Turkey. As a result, this research will attempt to fill this gap. iii) Panel data analysis was used in the study. This analysis used many institutional and control variables, and three different models were performed. Besides, specification tests were applied to examine the models' consistency and determine the assumptions deviations. Accordingly, resistant models were estimated. iv) Since the period covered in the study is between 2009 and 2019, the inequalities emerged until the pandemic after the global crisis, and the fluctuations in these inequalities can be revealed more clearly. v) Regional development policies, which take into account the institutional approach that will reduce income inequality in the long run, will be formed more effectively, together with the determination of which institutional variable impacts income inequality and the inferences derived from these findings.

1. Relationship of Institutions and Income Distribution

Institutions are defined as the rules of the game played in society (North, 1990: p. 3). Accordingly, institutions shape the relationships between people. The most important role of institutions is to reduce transaction costs. Institutions reduce uncertainty by creating a stable structure among people. Thus, institutions encourage exchange in the political, social, and economic fields. As a result, institutions determine economic performance by influencing production and exchange costs (North, 1994). In addition, the institutional structure defines the opportunity set that provides the highest returns to production activities while effectively redistributing income in an economy (North, 1997: p. 8). Decentralization of political institutions can also affect income distribution. In this case, the design of the institutional structure that realizes redistribution can reveal inequalities. Furthermore, inequalities in the regions may arise due to the regions' internal structures and governance composition (Beramendi, 2003).

When the recent literature is examined, studies on the effects of institutions on economic performance within the Old Institutional Economics and New Institutional Economics schools are frequently encountered. According to the literature, there is a significant relationship between poor institutions and economic inequality. Where an independent judicial system cannot protect the poor, for example, their ability to generate rents will be lower than that of the wealthy. Furthermore, if the wealthy have more political clout, income inequality will rise as institutions become dysfunctional (Chong and Gradstein, 2007: p. 463). Another study showed that the labour market restrictions implemented from

an institutional perspective impact income inequality. Accordingly, de jure and de facto regulations improve income distribution (Calderon and Chong, 2009).

There are many determinants of income inequality. Income inequality varies depending on many variables, ranging from the factor equipment, geography, institutions, and social capital of a country's economy, historical accumulation, changes in technology, and capital returns. The use of Gross Domestic Product alone is insufficient to explain income inequality. In some countries, high average income levels result from sophisticated industrial structures, and in these countries, institutions tend to be inclusive, and income inequality is diminishing. On the other hand, other countries with high average income levels based on natural resources rarely build inclusive institutions, resulting in significant income inequality (Hartman et al., 2017: pp. 76-77). Moreover, labour market institutions are a significant determinant of wage inequality and unemployment. Since these variables also affect income distribution, better labour market institutions reduce income inequality (Checchi and Peñalosa, 2008).

However, financial liberalization, financial structures, and capitalist market institutions have been shown to diminish income inequality in some cases while increasing it in others. Financial openness and the development of stock markets, for example, help to reduce income inequality. Furthermore, the development of the banking sector worsens income inequalities. Another result is that the higher a country's trust in market institutions, the higher the share of the wealthiest 10% of its population (Kim et al., 2019; Holcombe and Boudreaux, 2016).

1.1. Regional Income Distribution and Its Importance

Income distribution is classified into four main headings: Personal, functional, sectoral, and regional division of national income generated in the country's economy. The discrepancies in regional income distribution and the reasons for differences in Turkey are explored in our research.

The regional income distribution depicts the income share of people living in various regions of the country. Just as the income distribution differs from country to country, in some countries, it differs from region to region (Fischer and Stumpner, 2008).

To improve income inequality, countries should first determine the dynamics of regional convergence or divergence. The country's economic, social, cultural, and political conditions are important factors in determining income distribution. Capital accumulation, investments, total factor productivity, population, migration, and human capital, as well as public policies and economic structures (rural and modern production structures), are the most influential variables in regional economic growth differences (Borluk, 2014: p. 2).

Fair income distribution is essential for social peace and harmony, as well as stable economic growth. In order to increase social welfare, Rawls' distributive justice approach states that the income of the lowest-income individual in society should be increased. Furthermore, Rawls asserts that specific segments of society's fundamental rights and freedoms cannot be sacrificed to increase society's overall benefit. The theory of justice, according to Rawls, should be established in terms of principles and rules (Rawls, 1971). This theory indicates the importance of institutions in income distribution. Increasing the income of the country's poorest region can be considered as an initial solution.

1.2. Regional Gini Coefficient

One of the most frequently used methods in measuring income distribution inequality is the Gini coefficient. This method, developed by Corrado Gini in 1912, was calculated using the Lorenz curve. The Gini Coefficient is a single number that expresses the level of income inequality and ranges from 0 to 1. This coefficient is low, indicating that the income distribution is more equitable. Recently, new formulas have been developed for calculating the Gini coefficient (Dorfman, 1979; Milanovic, 1997). The regional Gini coefficient in Turkey is compiled by the Income and Living Conditions Survey of the Turkish Statistical Institute (TURKSTAT). In the research methodology, geographical coverage, audience investigated, and topics are covered as the main issues regarding the scope of the research. When designing a sample, sampling method, sampling unit, estimation size, sample size and non-response rate, population weights, and panel survey application are considered. Data

compilation and analysis methods are used in the relevant period, and obtained statistics are presented to the public³.

1.3. The Relationship between Institutions and Income Distribution in Turkey

Uneven income distribution, which has become a critical challenge, particularly in developing countries, is also a significant problem in the Turkish economy.

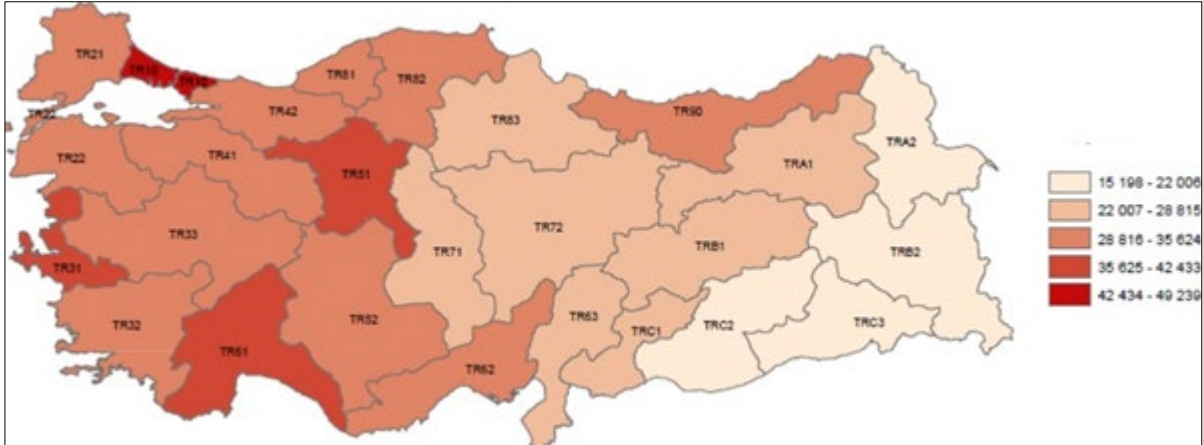
A turning point for political and economic institutions in Turkey is 1980. Income distribution in Turkey began to deteriorate with the change that started in the 1980s. Individual, sectoral, regional, and functional income distributions have all been impacted by income distribution distortions. After 1980, pro-market neoliberal policies and the open economy replaced the inward, protectionist, and interventionist industrialization model. However, the role of state and local governments in the distribution and accumulation processes has not diminished. While institutions and democracy could not be strengthened following the 1980 coup, the resulting polarization increased political instability. The military administration resulted in a significant decrease in the worker's income. The segments that rely on labour and agricultural incomes and cannot organize themselves have borne the brunt of structural transformations. Problems in law and the judiciary, political institution weaknesses, and unequal power relations in society persisted after the 1982 Constitution. Furthermore, rapid population growth, unemployment, and rising inflation rates have hurt income distribution. The income distribution problem was attempted to be addressed through development plans, but the desired results were not achieved by the policies implemented (Özdemir and İslamoğlu, 2017, 125; Pamuk, 2012, 276-311).

In comparison to previous years, there was a significant increase in political instability in the 1990s. Inflation was high, and devaluations were frequent in the 1990s. With the help of collective agreements, support purchases, and low-interest loans, organized sections of society have protected themselves from high inflation and devaluations. Moreover, the impact of high inflation has spread to more unorganized and politically powerless groups (Pamuk, 2012: p. 277-278). These economic problems affecting the base of society and the 2000-2001 crisis also affected the political structure, and the proportions of the centre-right parties shifted to the Justice and Development Party.

When the regional income distribution of Turkey is examined, significant social and economic imbalances stand out. For this reason, the analysis of regional income distribution, as well as personal distribution in Turkey, is an issue that should be considered. Aside from agriculture, industry, and services, variations in education, health, and transportation cause income disparities between regions. It is necessary to investigate the factors that cause income inequality and develop solutions to this problem by evaluating the findings to ensure a balanced regional income distribution (Kuştepelı and Halaç, 2004: p. 155).

The annual average disposable income for 2020 in different regions of Turkey is shown in Figure 1. The income of the relevant region increases as the colours in the figure darken. The figure clearly shows that income inequality in the regions is disturbingly high. Istanbul (TR10) had the highest income, with 49 thousand 239 TL, while Van, Muş, Bitlis, and Hakkari (TRB2) had the lowest income, with 15 thousand 198 TL.

³<https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:VjYdWjSNLgQJ:https://data.tuik.gov.tr/Bulten/DownloadFile%3Fp%3DGqxaV2svT1uJ1rg7chcWJIWX1/8gsOGLDeEJUq3LOhVV5xabS2JpLnYXbBMN7cPZriER7amNUEuya63zMQrcFKfu9UkvJfAqYqgbuJnEOC8%3D+&cd=4&hl=tr&ct=clnk&gl=tr> – Access Date: 05.11.2021

Figure 1: Annual Average Equivalent Household Disposable Income of Regions in Turkey, 2020

Source: TURKSTAT, Income and Living Conditions Survey Regional Results, 2020

The regional income inequality divergence in Turkey's various regions can be seen from Table 1, showing the Gini coefficient values by region. The Gini coefficient difference between the regions increased up to 1 point in some years. Despite fluctuations, the income distribution of the regions has improved between 2006 and 2019, except Istanbul and the West Marmara Regions. Furthermore, the Gini coefficients increased due to the global financial crisis and generally decreased after 2016.

The institutional cause of the Gini coefficient fluctuations after 2006 should be investigated. Following the crisis of 2000-2001, Turkey embarked on a series of reforms, aided by the European Union's (EU) entry process. These reforms improved not only the institutional structure but also improved economic indicators. Institutional reforms could not be continued after the global financial crisis. The slowing of the EU membership process, the strengthening of the single-party government, the Gezi events, the failed coup attempt, and the subsequent declaration of emergency are some of the reasons for this slowdown (Gürkaynak and Böke, 2013; Acemoğlu and Robinson, 2020, 488-490). The economic consequences of these negative institutional changes were also reflected in the income distribution. According to TURKSTAT, the personal income Gini coefficient was 0.440 in 2002 and decreased to 0.380 in 2005. This improvement in income distribution is a result of the reforms. With the effect of the global crisis, the Gini coefficient increased in 2009 and became 0.415. After the global crisis, the improvement in income distribution did not continue at the same pace. The Gini coefficient decreased from 0.402 in 2010 to 0.397 in 2015 and then rose in the following years. The Gini coefficient increased to 0.410 in 2019 due to the pandemic period.

Table 1: Gini Coefficient by Region in Turkey, 2006-2019
(Equivalent Household Disposable Individual Income Calculation Method)

Gini Coefficient	Years													
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Istanbul	0.361	0.344	0.35	0.35	0.355	0.358	0.374	0.381	0.357	0.378	0.398	0.43	0.427	0.417
West Marmara	0.359	0.335	0.336	0.37	0.371	0.378	0.38	0.359	0.37	0.382	0.395	0.402	0.418	0.387
Aegean	0.412	0.372	0.382	0.384	0.387	0.4	0.391	0.382	0.373	0.378	0.387	0.387	0.379	0.367
East Marmara	0.39	0.38	0.332	0.364	0.328	0.323	0.342	0.329	0.351	0.353	0.346	0.361	0.356	0.322
West Anatolia	0.399	0.368	0.396	0.388	0.358	0.364	0.357	0.388	0.393	0.385	0.394	0.374	0.387	0.36
Mediterranean	0.402	0.413	0.373	0.387	0.388	0.395	0.396	0.394	0.392	0.392	0.396	0.388	0.393	0.371
Middle Anatolia	0.359	0.34	0.344	0.4	0.369	0.363	0.361	0.343	0.365	0.362	0.386	0.358	0.37	0.368
West Black Sea	0.367	0.366	0.375	0.382	0.345	0.333	0.337	0.329	0.339	0.358	0.368	0.359	0.373	0.358
East Black Sea	0.393	0.359	0.371	0.373	0.328	0.337	0.332	0.328	0.333	0.336	0.369	0.342	0.347	0.364
Northeast Anatolia	0.364	0.395	0.434	0.388	0.372	0.373	0.37	0.385	0.394	0.378	0.352	0.334	0.347	0.338

Middle East Anatolia	0.38	0.374	0.369	0.385	0.384	0.383	0.356	0.35	0.367	0.355	0.37	0.352	0.336	0.33
Southeast Anadolu	0.381	0.355	0.393	0.401	0.382	0.378	0.348	0.362	0.361	0.363	0.349	0.347	0.371	0.367

Source: TURKSTAT, *Income Distribution and Living Conditions Statistics*

2. Econometric Analysis

In this section, the factors that determine the relationship between institutions and income distribution are revealed by Turkey's regional data. While determining the independent and control variables in the model, factors that may reveal inequalities in income distribution in the relevant region were taken into account. For example, variables such as the number of illiterates reflecting equal opportunities in education and health, the number of graduates of colleges or faculties, and the infant mortality rate were used (Sosnaud, 2019; Corak, 2013). Besides, internet access and finance sector variables were used to determine whether there is an environment for increasing income in the relevant region. As the probability of conviction of disadvantaged individuals will increase with the problems that may arise in the regions, the number of convicts has also been included as a control variable. This variable is the proxy of the governance capacity of the state in the relevant region. Because the markets of law, politics, and economics are alternatives to each other (Oğuz, 2010: p. 233). Accordingly, the decrease in the number of convicts in an economically and socially systematic and fair region is expected to be an outcome of our study. However, it should be noted that the variables added to the model were selected under the data constraint. The variables used in the model are shown in Table 2.

Table 2: Variables Used in the Model

Variables	Notation
Gini Coefficient by Household Disposable Income	gini
+15 Age and Illiterate	illiterate
Number of College or Faculty Graduates	faculty
Number of Doctoral Graduates	doctorate
Internet Access in Households (%)	hint
Net Migration Rate (%)	migration
Number of Convicts Entering the Penitentiary Institution	convict
Infant Mortality Rate (%)	mortality
Number of Financial Service Local Units	flocal
Financial Sector Annual Avg. Number of Employees	femployee
Proportion of Individuals Using Regular Internet (%)	rint

Table 3 shows the correlation table for the variables used. Some variables have correlation values above 0.80, according to this table. Variables were included in the model considering the VIF criteria to avoid biased estimates (variance inflation factor).

Table 3: Correlation Table

	gini	mortality	illiterate	faculty	doctorate	flocal	femployee	hint	rint	convict	migration
gini	1										
mortality	-0.059	1									
illiterate	0.2122	0.1822	1								
faculty	0.4737	-0.11	0.6688	1							
doctorate	0.4756	-0.16	0.615	0.9782	1						
flocal	0.478	-0.292	0.6527	0.9702	0.958	1					
femployee	0.4795	-0.289	0.6274	0.9598	0.9653	0.985	1				
hint	0.1769	0.2333	-0.122	0.3886	0.3862	0.236	0.2688	1			
rint	0.2881	0.0268	-0.125	0.5054	0.5242	0.396	0.4228	0.903	1		

convict	0.4828	0.0251	0.6168	0.9504	0.8975	0.898	0.8582	0.44	0.526	1	
migration	0.1305	-0.453	-0.115	0.3464	0.3283	0.376	0.3548	0.217	0.374	0.3085	1

Descriptive statistics are given in Table 4.

Table 4: *Descriptive Statistics*

Variable	Mean	Std. Dev.	Min	Max
gini	0.3682576	0.0224722	0.322	0.43
mortality	10.50183	2.624359	6.316	17.455
illiterate	236896	140725	53731	880335
faculty	613412.6	479948	76142	2294398
doctorate	13111.1	12458.58	1859	53736
flocal	1180.833	980.6879	229	4281
employee	18579.83	25685.28	2204	105878
hint	63.65833	18.75477	21.2	95.6
rint	48.07315	15.67215	20.5	85.2
convict	13723.08	11053.3	1306	50119
migration	-1.415083	8.543058	-21.116	30.541

Three basic models were developed in our research. The goal is to see how different variables affect income inequality. The first model was formulated in the following equation:

$$gini_{it} = \beta_0 + \mu_i + \beta_1(illiterate_{it}) + \beta_2(faculty_{it}) + \beta_3(hint_{it}) + \beta_4(migration_{it}) + \varepsilon_{it}$$

In the first model, the Gini coefficient was used as the dependent variable, while the number of illiterates, the number of faculty or college graduates, internet access in households, and net migration rate were used as independent variables.

The second model equation is as follows:

$$gini_{it} = \beta_0 + \mu_i + \beta_1(illiterate_{it}) + \beta_2(faculty_{it}) + \beta_3(hint_{it}) + \beta_4(convict_{it}) + \varepsilon_{it}$$

While the Gini coefficient was the dependent variable in the second model, unlike the first model, the number of convicts was used instead of the net migration rate as the independent variable.

The third model equation is as follows:

$$gini_{it} = \beta_0 + \mu_i + \beta_1(faculty_{it}) + \beta_2(hint_{it}) + \beta_3(convict_{it}) + \varepsilon_{it}$$

In the third model, the number of independent variables was reduced to three, and unlike the second model, the number of illiterates was not used.

The logarithms of the variables of illiteracy, graduates of faculties or colleges, and convicts were used in the models. As a result, our models are semi-logarithmic. The coefficients of the number of illiterate people, faculty, and college graduates are expected to be positive in the models. Because increases in these variables will cause societal education levels to diverge, resulting in a disparity of the labour income. Since increasing internet access in households will improve income distribution due to job postings and facilitating access to information, as well as creating new job opportunities and lowering contract and transaction costs, a negative coefficient is expected.

Table 5 gives VIF values. Since VIF values are below 10, using variables together will not create a multicollinearity problem, and these variables can be used in the same model.

Table 5: VIF values

gini	Random	Random	Fixed Effects 1
	Effects 1	Effects 2	
illiterate	1.67	1.31	
faculty	2.41	5.82	5.43
hint	1.79	1.79	1.47
migration	1.61		
convict		5.89	5.88

Three models were estimated separately with Fixed and Random Effects model using static panel data method. The results of the estimations are presented in Table 6. Since the hint variable does not have data for 2009 and 2010, the number of observations is 108. It can be seen that from Table 6, it is clear that all models are significant as a whole.

Table 6: Fixed and Random Effects Model Estimates

gini	Fixed Effects 1	Random Effects 1	Fixed Effects 2	Random Effects 2	Fixed Effects 3	Random Effects 3
illiterate	0.059	-0.023	0.036	-0.017		
	-0.06	-0.023	-0.067	-0.024		
faculty	0.191***	0.054***	0.227***	0.043	0.223***	0.034
	-0.062	-0.018	-0.077	-0.027	-0.076	-0.024
hint	-	-0.0003*	-	-0.0003*	-0.009***	-0.0002
	0.0008***	-0.0002	0.0008***	-0.0002	-0.003	-0.0001
migration	-0.001	-0.0002				
	-0.0003	-0.0003				
convict			-0.002	0.064	-0.028	0.011
			-0.027	-0.019	-0.024	-0.018
constant	-0.982*	0.199	-0.977*	0.203	-0.738*	0.144
	-0.573	-0.132	-0.572	-0.132	-0.351	-0.09
Number of Observations	108	108	108	108	108	108
Number of Regions	12	12	12	12	12	12
R ²	0.165	0.223	0.171	0.216	0.183	0.206
F Test/	2.78	9.81	2.86	9.01	3.75	8.92
Wald chi-square	-0.031	-0.044	-0.028	-0.06	-0.014	-0.03

Note: *, **, *** respectively indicate significance levels at 10%, 5%, and 1% levels.

The Hausman test was applied to choose between the Random Effects and Fixed Effects models. Table 7 shows the Hausman test results for the three models.

Table 7: Hausman Tests

	Model 1	Model 2	Model 3
Chi2 test statistics	7.18	6.84	6.85
p-value	0.1266	0.1448	0.0769

The Fixed Effects estimator allows explanatory variables to be associated with unobservable time-constant effects, while the Random Effects estimator does not allow this relationship. In the Hausman test, the null hypothesis is that "the difference between the parameters is not systemic." Accordingly, the Random Effects model is consistent under the hypothesis, and the Random Effects model is

preferred. When the null hypothesis is rejected, the Fixed Effects model is consistent, then, Fixed Effects model is preferred. In the related test, the decision is made over the probability statistics of the calculated Chi-square test.

The null hypothesis cannot be rejected when the Fixed and Random Effects 1 models are compared using the Hausman test because the p-value obtained from the test is greater than the 10% significance level ($0.1266 > 0.10$), so the Random Effects model is preferred in the first model. Similarly, the null hypothesis cannot be rejected in the Hausman test for Fixed and Random Effects 2 models because the p-value is greater than the 10% significance level ($0.1448 > 0.10$), and the Random Effects model is preferred for the second model. In comparing Fixed and Random Effects 3 models, however, the null hypothesis is rejected, and the Fixed Effects model is preferred because the p-value is less than 10% significance level ($0.0769 < 0.10$).

2.1. Assumption Tests

At this point, the preferred Random and Fixed Effects models will be evaluated by assumption tests. It will not be correct to use the relevant models if the assumptions are not realized in the relevant models because the results obtained from the models will be biased.

Heteroscedasticity, autocorrelation, and cross-section dependence tests are applied as assumption tests regarding the models. The assumption tests were performed on the Random Effects 1 and 2 models and the Fixed Effects 3 model suggested by the Hausman test. Assumption tests were applied for each of the three models separately. The cross-section dependence test is not used in Random Effects models. Because units in a random-effects analysis are chosen randomly, no correlation between units is expected (Yerdelen Tatoğlu, 2016: p. 233).

2.1.1. Assumption Tests for Random Effects Models

Heteroscedasticity and autocorrelation tests will be performed for the Random Effects models.

2.1.1.1. Heteroscedasticity Test for Random Effects 1 and Random Effects 2 Models

The assumption of heteroscedasticity was tested using the Levene, Brown, and Forsythe test, which is utilized in the Random Effects model (Levene, 1960; Brown and Forsythe, 1974). Table 8 displays the test results. "The variance of the units is equal (there is no heteroscedasticity)" is the null hypothesis of this test. The null hypothesis is not accepted when the probability values are less than 0.05.

Table 8: *Heteroscedasticity Test for Random Effects 1 and 2 Models*

Levene, Brown and Forsythe Test (Model 1)	W0 = 2.5832214 df (11,96) Pr> F = 0.00644632
	W50 = 1.4245367 df (11,96) Pr> F = 0.17442178
	W10 = 2.5832214 df (11,96) Pr> F = 0.00644632
Levene, Brown and Forsythe Test (Model 2)	W0 = 2.8121290 df (11,96) Pr> F = 0.00320516
	W50 = 1.5070064 df (11,96) Pr> F = 0.14145089
	W10 = 2.8121290 df (11,96) Pr> F = 0.00320516

The mean and standard deviations of the residuals of 12 units (12 regions) are shown in Table 8. The H_0 hypothesis (the variances of the units are equal) is not accepted when the Levene, Brown, and Forsythe test statistics (W0, W50, and W10) are compared to the Snedecor F table with (11, 96) degrees of freedom. As a result, the Random Effects 1 and Random Effects 2 models have heteroscedasticity.

2.1.1.2. Autocorrelation Test for Random Effects 1 and Random Effects 2 Models

The Augmented Lagrange Multiplier (ALM) test of Breusch and Pagan (1980) is used as the autocorrelation test, and the results are shown in Table 9. The null hypothesis in this test is that "there is no correlation between error terms."

Table 9: Autocorrelation Test for Random Effects 1 and 2 Models

Augmented Lagrange Multiplier Model 1	Serial Correlation: ALM (Var(u)=0) = 6.85 Pr > chi2 (1) = 0.0089
Augmented Lagrange Multiplier Model 2	Serial Correlation: ALM (Var(u)=0) = 9.88 Pr > chi2 (1) = 0.0017

H_0 is rejected based on the ALM test results in Table 9. As a result, autocorrelation can be determined in the Random Effects 1 and Random Effects 2 models.

2.1.2. Assumption Tests for the Fixed Effects 3 Model

Heteroscedasticity, autocorrelation, and cross-section dependence tests will be performed for the Fixed Effects model.

2.1.2.1. Heteroscedasticity Test for Fixed Effects 3 Model

According to the Hausman test, the assumption tests were applied to the Fixed Effects 3 model. The Modified Wald test (Greene, 2000) was used to test the homoscedasticity assumption in the Fixed Effects model, and the test results are shown in Table 10. This test's null hypothesis proves that there is no heteroscedasticity. The variances are homoscedastic to units, in other words. The null hypothesis is not accepted as the Chi-square probability values are less than 0.05, indicating heteroscedasticity.

Table 10: Heteroscedasticity Test for Fixed Effects 1 Model

Modified Wald test	Chi-square test statistic	30.78
	p-value	0.002

Table 10 shows the probability value and the chi-square test statistic with 12 degrees of freedom. The null hypothesis is rejected, and it is understood that the variance varies according to the units (selected regions), leading to the conclusion that heteroscedasticity exists.

2.1.2.2. Autocorrelation Test for Fixed Effects 3 Model

The autocorrelation assumption was tested using the Bhargava, Franzini, and Narendranathan (1982) and Baltagi-Wu (1999) tests for the Fixed Effects model, and the results are shown in Table 11. The null hypothesis in these tests is that "there is no autocorrelation."

Table 11: Autocorrelation Test for Fixed Effects 3 Model

Bhargava v.d. Durbin Watson Test	1.0160021
Baltagi-Wu LBI Test	1.3243802

Table 11 shows the test statistics for both tests but not the probability values. Although critical values are not given in the literature, it is assumed that autocorrelation is important if the test statistics are less than 2 (Yerdelen Tatoğlu, 2016: p. 226). According to both test results, the Fixed Effects 3 model has autocorrelation because the statistics are less than 2.

2.1.2.3. Cross-Section Dependence Test for the Fixed Effects 3

The cross-section dependence test was performed using the Pesaran (2004) and Friedman (1937) tests in the Fixed Effects 3 model. The results of the tests are presented in Table 12.

The upper part of the table shows cross-section dependence findings (test statistic and probability value) based on the Pesaran test. There is no correlation between units, according to the null hypothesis. As the null hypothesis cannot be rejected, the Pesaran test findings show no correlation between units.

Table 12: Cross-Section Dependence Test for the Fixed Effects 3

Pesaran Test	1.591, Pr = 0.1117
Friedman's Test	15.022, Pr= 0.1815

Friedman's test is non-parametric. This test's null hypothesis is no correlation between the units. The table shows Friedman's test statistic and probability value. According to the findings, the H_0 hypothesis cannot be rejected, and there is no correlation between the units.

There is no cross-section dependence in the assumption tests, but models have heteroscedasticity and autocorrelation. For this reason, the estimates from the Fixed and Random Effects models will be biased. As a result, resistant models have been performed to make unbiased predictions.

2.2. Robust Estimators

If there is a deviation from the assumption, an appropriate corrective method for the specific deviation should be chosen. In the presence of heteroscedasticity and autocorrelation, Arellano, Froot, and Rogers (Arellano (1987), Froot (1989), and Rogers (1993)) and Newey and West (1987, 1994) estimators can be used in Fixed and Random Effects models.

In the presence of heteroscedasticity and autocorrelation, the Arellano, Froot, and Rogers estimator shows the estimator with clustered standard errors. This method's standard errors are lower, despite the exact coefficient estimates. The Newey-West estimator uses a generalized moment-based estimation method. This model reduces standard errors when compared to the classical model. Furthermore, the coefficients of the variables vary (Yerdelen Tatoğlu, 2016: p. 256-261).

Table 13 shows the results of the robust estimators for the Random Effects 1, Random Effects 2, and Fixed Effects 3 models.

Table 13: Robust Estimators

	Robust Models for Random Effects 1		Robust Models for Random Effects 2		Robust Models for Random Effects 3	
	Arellano, Froot and Rogers	Newey-West	Arellano, Froot and Rogers	Newey-West	Arellano, Froot and Rogers	Newey-West
gini						
illiterate	-0.023 (-0.027)	-0.025* (0.131)	-0.017 (0.027)	-0.014 (0.131)		
faculty	0.054*** (0.014)	0.049*** (0.01)	0.043 (0.026)	0.019 (0.015)	0.223*** (0.052)	0.014 (0.016)
hint	-0.0003 (0.0002)	-0.0003* (0.0001)	-0.0003 (0.0002)	-0.002 (0.0001)	-0.009** (0.0003)	-0.002 (0.0001)
Migration	-0.0002 (0.0004)	-0.0005 (0.0003)				
convict			0.064 (0.026)	0.023*** (0.013)	-0.028 (0.029)	0.024* (0.013)
constant	0.199* (0.115)	0.235*** (0.075)	0.203* (0.113)	0.256* (0.08)	-0.738** (0.255)	0.204*** (0.054)
Number of Observations	108	108	108	108	108	108
Number of Regions	12	12	12	12	12	12
R ²	0.223	-	0.216	-	0.183	-
Wald chi-square / F test	36.97 (0.0000)	6.71 (0.0001)	31.61 (0.0000)	6.17 (0.0002)	7.01 (0.0066)	7.90 (0.0001)

Note: *, **, *** respectively indicate significance levels at 10%, 5%, and 1% levels.

It can be concluded from Table 13 that all of the models are significant. In the Random Effects 1 model, the number of faculty and college graduates as an independent variable in the Arellano, Froot and Rogers estimator is significant at the 1% level. According to the Newey-West estimator of the same model, the number of faculty or college graduates is significant at the 1% level, while the variables of illiteracy and internet access in households are significant at the 10% level.

The independent variables in the Random Effects 2 model are not significant in the Arellano, Froot, and Rogers estimator. Only the number of convicts variable is significant at the 1% level in the Newey-West estimator.

The number of faculty and college graduates is significant at the level of 1% in the Fixed Effects 3 model, according to the Arellano, Froot, and Rogers estimator, and internet access in households is significant at the level of 10%. Only the number of convicts variable is significant at the 10% level in the Newey-West estimator.

3. Conclusion

Studies that emphasize the importance of institutions and institutional structure on economic indicators have recently emerged in the literature. From an institutional standpoint, the reasons for income distribution disparity in different regions of Turkey are revealed in this study. The panel data regression was used to analyze data from 12 different regions of Turkey from 2009 to 2019.

Three different models were estimated in our research. The number of faculties or college graduates stands out as a significant variable in the models. The Gini coefficient rises as the number of faculty or college graduates rise because the higher the income of those with higher education, the greater the income inequality. According to another finding, there is a negative relationship between illiteracy and income inequality. Understandably, the coefficient is negative because illiterate people are less involved in the labour market or work at minimum wage. These two variables reveal the impact of the education sector and human capital on income distribution.

Consequently, the state can reduce income inequality by investing in education over time. Policies in the education sector should be developed in collaboration with the private sector to reduce unemployment and raise average income levels in the short and long term. When developing policies, structural and technological changes in the world and Turkey should be considered.

In both models, the variable of household internet access is significant and reduces income distribution inequality. In recent years, it has been observed that internet access in underdeveloped regions has increased and that there is a convergence with developed regions. Consequently, internet access infrastructure should be made more widely available in developing regions' households, internet access should be encouraged, and access fees should be reduced. As an outcome, raising the percentage of people who use the internet regularly in developing countries will positively impact income distribution. Because the skills, knowledge, and factor equipment needed to compete in specific sectors can only be obtained over the internet.

The number of convicts variable is statistically significant in both models. Besides, in these models the number of convicts variable is significant, while other variables are insignificant. The number of convicts indicates the legal structure of the environment in that region. Therefore, the fact that the coefficient of this variable is positive increases the inequality of income distribution. For this reason, protective measures should be taken by the state to reduce the number of convicts. Turkey's prison population increased nearly fourfold between 2009 and 2019. This increase is significantly higher than the relevant period's population growth rate of 15%. There are also regional differences in the number of convicts. The number of convicts has increased by more than fivefold, particularly in the Eastern Black Sea and Southeastern Anatolia regions. In areas where the number of convicts rises, the state should develop and improve legal processes by considering the type of crime, gender, and age groups. Furthermore, it is critical to develop preventive political, economic, and educational policies before committing a crime.

In the models, the migration variable is not significant. As a result, either positive or negative, migration between regions does not affect income distribution. However, the numbers of immigrants received and given by the regions are examined, the migration to developed areas continues. Improving the institutional environment in developing regions will increase employment opportunities and living standards. This trend will also have a positive impact on the income distribution.

There is a need for more regional studies like this in the literature. This study has been tried to establish a basis for future regional studies. When the causes of regional income distribution differences in Turkey or other countries are discovered using various institutional or economic

variables, more effective policies to reduce income inequality can be developed. For example, considering the institutional and administrative structures of different states in the United States, the differences in the quality of institutions in these states on income distribution can be investigated. On the other hand, when income inequality is reduced, the problems arising from this inequality in society will also be decreased.

Yazar Katkı Oranı (Author Contributions): Yıldırım Beyazıt ÇİÇEN (%70), Ayça KARAKUZU (%30)

Yazarların Etik Sorumlulukları (Ethical Responsibilities of Authors): Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması (Conflicts of Interest) : Çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

İntihal Denetimi (Plagiarism Checking): Bu çalışma intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir.

REFERENCES

- Acemoğlu, D. & Robinson, J. A. (2016). "Dar Koridor". Çeviri, Yüksel Taşkın. İstanbul: Doğan Kitap.
- Arellano, M. (1987). "Computing Robust Standard Errors For Within-Groups Estimators". *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 49(4): 431-434.
- Baltagi, B. H., & Wu, P. X. (1999). "Unequally Spaced Panel Data Regressions with AR (1) Disturbances". *Econometric Theory*, 15(6): 814-823.
- Beramendi, P. (2003). *Political Institutions and Income Inequality: The Case of Decentralization*. (No. SP II, 9). WZB, Markets and Political Economy Working Paper.
- Bhargava, A., Franzini, L., & Narendranathan, W. (1982). "Serial Correlation and The Fixed Effects Model". *The Review of Economic Studies*, 49(4): 533-549.
- Borluk, S. (2014). "Türkiye'de Bölgesel Gelir Dağılımı Iraksaması, Verimlilik ve Diğer Dinamiklerle İlişkisi". *Verimlilik Dergisi*, 4: 19-44.
- Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1980). "The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics". *The Review of Economic Studies*, 47(1): 239-253.
- Brown, M. B. & Forsythe, A. B. (1974), "Robust Tests for the Equality of Variances". *Journal of the American Statistical Association*, 69: 364-367.
- Calderón, C., & Chong, A. (2009). "Labor Market Institutions and Income Inequality: An Empirical Exploration". *Public Choice*, 138(1): 65-81.
- Checchi, D., & García-Peñalosa, C. (2008). "Labour Market Institutions and Income Inequality". *Economic Policy*, 23(56): 602-649.
- Chong, A., & Gradstein, M. (2007). "Inequality and Institutions". *The Review of Economics and Statistics*, 89(3): 454-465.
- Corak, M. (2013). "Income Inequality, Equality of Opportunity, and Intergenerational Mobility". *Journal of Economic Perspectives*, 27(3): 79-102.
- Dorfman, R. (1979). "A Formula for the Gini Coefficient". *The Review of Economics and Statistics*, 61(1): 146-149.
- Fischer, M. M., & Stumpner, P. (2008). "Income Distribution Dynamics and Cross-Region Convergence in Europe". *Journal of Geographical Systems*, 10(2): 109-139.
- Friedman, M. (1937). "The Use of Ranks to Avoid the Assumption of Normality Implicit in the Analysis of Variance". *Journal of the American Statistical Association*, 32(200): 675-701.
- Froot, K. A. (1989). "Consistent Covariance Matrix Estimation with Cross-Sectional Dependence and Heteroskedasticity in Financial Data". *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 24(3): 333-355.
- Greene, W. H. (2000). *Econometric Analysis*. New Jersey: Prentice Hall.
- Gürkaynak, R., & Sayek-Böke, S. (2013). "AKP Döneminde Türkiye Ekonomisi". *Birikim Dergisi*, 296, 64-69.
- Hartmann, D., Guevara, M. R., Jara-Figueroa, C., Aristarán, M., & Hidalgo, C. A. (2017). "Linking Economic Complexity, Institutions, and Income Inequality". *World Development*, 93: 75-93.
- Holcombe, R. G., & Boudreaux, C. J. (2016). "Market Institutions and Income Inequality". *Journal of Institutional Economics*, 12(2): 263-276.
- Kim, D. H., Hsieh, J., & Lin, S. C. (2021). "Financial Liberalization, Political Institutions, and Income Inequality". *Empirical Economics*, 60(3): 1245-1281.

- Kuştepli, Y. & Halaç, U. (2004). "Türkiye'de Genel Gelir Dağılımının Analizi ve İyileştirilmesi". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(4): 143-160.
- Levene, H. (1960). "Robust Test for Equality of Variances". Editor (I. Olkin). *Contributions to Probability and Statistics: Essays in Honor of Harold Hotelling* (278-292), California: Stanford University Press.
- Milanovic, B. (1997). "A Simple Way To Calculate The Gini Coefficient, And Some Implications". *Economics Letters*, 56(1): 45-49.
- Milanovic, B. (2016). *Global Inequality*. Cambridge: Harvard University Press.
- Newey, W. K., & West, K. D. (1987). "A Simple, Positive Semi-Definite, Heteroskedasticity and Autocorrelation Consistent Covariance Matrix". *Econometrica*, 55: 703-708.
- Newey, W. K., & West, K. D. (1994). "Automatic Lag Selection In Covariance Matrix Estimation". *The Review of Economic Studies*, 61(4): 631-653.
- North, D. C. (1990). *Institutions, Institutional Change, and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- North, D. C. (1994). "Economic Performance Through Time". *The American Economic Review*, 84(3): 359-368.
- North, D. C. (1997). *The Process of Economic Change* (Research Paper 128). World Institute for Development Economics Research.
- Oğuz, Fuat, (2010), "Rekabetçi Bir Süreç Olarak Hukuk". *Liberal Düşünce Dergisi*, 60: 231-248.
- Özdemir, M. Ç. & İslamoğlu, E. (2017). *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk*. Seçkin Yayıncılık: Ankara.
- Pamuk Ş. (2012). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pesaran, M. H. (2004). *General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels* (IZA Discussion Paper No. 1240). Institute for the Study of Labor (IZA).
- Rawls, J. (1971). 1971: A Theory of Justice. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Rogers, W. H. (1993). "Regression Standard Errors in Clustered Samples". *Stata Technical Bulletin*, 13: 19-23.
- Sosnaud, B. (2019). "Inequality in Infant Mortality: Cross-state Variation and Medical System Institutions". *Social Problems*, 66(1): 108-127.
- Yerdelen Tatoğlu, F. (2016). *Panel Veri Ekonometrisi: Stata Uygulamalı*. 3. Baskı. İstanbul: Beta Yayınları.

KÜRESELLEŞME VE POLİTİK İSTİKRARIN TURİZM ÜZERİNE ETKİLERİ

Emrullah METE¹

Öz

Ekonomik büyümenin ve kalkınmanın sağlanabilmesi için turizm sektörü ülkeler için önemli bir faktördür. Turizm sektörünün bu amacı gerçekleştirebilmesi için bazı sosyo-ekonomik koşulların mevcut olması gerekmektedir. Politik istikrar ve küreselleşme düzeyi ülkelerde mevcut olması gereken önemli koşullardandır. Bu çalışmanın amacı politik istikrar ve küreselleşmenin ülkeye gelen turist sayısı üzerindeki etkisini araştırmaktır. Bu amaç çerçevesinde yeni endüstrileşen ülkeler grubundan 9 ülkenin 2002-2018 dönemi verileriyle panel eş bütünleşme analizi uygulanmıştır. Ayrıca uzun dönemli ilişkinin tahmini için tam değiştirilmiş en küçük kareler (FMOLS) yöntemi uygulanmıştır. Modelde bağımsız değişken olarak küreselleşme, politik istikrar, fiyat düzeyi oranı ve ticari açıklık kullanılmıştır. Eş bütünleşme analizi sonuçları değişkenlerin eş bütünleşik olduğunu göstermektedir. FMOLS sonuçlarına göre politik istikrar ve küreselleşme ile gelen turist sayısı arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca, fiyat düzeyi oranı ile gelen turist sayısı arasındaki ilişki ise negatif ve anlamlı olarak tespit edilmiştir. Son olarak ticari açıklık ile gelen turist sayısı arasındaki ilişki ise anlamlı olmasına karşılık negatif yönlüdür.

Anahtar Kelimeler: Politik İstikrar, Küreselleşme Düzeyi, Turizm, Yeni Endüstrileşen Ülkeler

JEL Kodları: E60, O10, Z32

THE EFFECTS OF GLOBALIZATION AND POLITICAL STABILITY ON TOURISM

Abstract

The tourism sector is a key factor for countries in order to ensure economic growth and development. In order for the tourism sector to achieve this goal, some socio-economic conditions must be present. Political stability and the level of globalization are important conditions that should exist in countries. The aim of this study is to investigate the effect of political stability and globalization on the number of tourists coming to the country. For this purpose, panel co-integration analysis was applied with the 2002-2018 data of 9 countries from the group of newly industrialized countries. In addition, the fully modified least squares (FMOLS) method was applied to estimate the long-run relationship. Globalization, political stability, price level ratio and trade openness were used as independent variables in the model. The results of the cointegration analysis show that the variables are cointegrated. According to FMOLS results, a positive and statistically significant relationship was found between political stability and globalization and the number of tourists. In addition, the relationship between the price level ratio and the number of tourists was found to be negative and significant. Finally, although the relationship between trade openness and the number of tourists is significant, it is negative.

Keywords: Political Stability, Globalization Level, Tourism, Newly Industrialized Countries

JEL Codes: E60, O10, Z32

¹Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi, Görele Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Lojistik Yönetimi Bölümü, mtemrullah@gmail.com,

Makalenin Geliş Tarihi (Received Date): 15.11.2021

Revizyon Tarihi (Revised Date): 01.12.2021

Yayına Kabul Tarihi (Acceptance Date): 29.12.2021

Atıf (Citation): Mete, E. (2021), "Küreselleşme ve Politik İstikrarın Turizm Üzerine Etkileri", Ekonomi Maliye İşletme Dergisi, 4(2): 170-182

Giriş

Ekonomik büyüme için geliştirilen teoriler özellikle 1980’li yıllardan itibaren ekonomik büyümenin belirleyici faktörleri olarak ar-ge faaliyetleri, teknolojik gelişme, bilgi, nitelikli işgücü, beşeri sermaye gibi enstrümanlar üzerine yoğunlaşmıştır. Bu enstrümanlar ile teknolojik gelişimini sağlayarak ekonomik büyüme ve kalkınmalarını sağlayan ülkeler aynı zamanda uluslararası düzlemde gelişmiş ülke statüsünü de elde etmektedir. Buna karşılık teknolojik gelişimini henüz gerçekleştiremeyen ve gelişmekte olan ülke statüsünde yer alan ülkeler ise teknoloji transferi yanında diğer faktörleri de kullanarak ekonomik büyüme ve kalkınmalarını gerçekleştirmektedirler.

Ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması amacıyla ülkelerin son dönemlerde önem verdiği diğer faktörlerden birisi de turizmdir. Döviz girişi sağlamanın yanında turizm sektörü ulaşım, konaklama ve perakendecilik, restoranlar, seyahat acenteleri, sigorta şirketleri, gıda ve sağlık gibi diğer ekonomik endüstrileri doğrudan ve dolaylı olarak canlandırmaktadır. Bunun yanında hizmet sektörü olması münasebetiyle ulaştırma ve kanalizasyon gibi birçok altyapı yatırımlarını da beraberinde getirmektedir (Şengönül, Karadaş & Koşaroğlu 2018: s.1125). Dolayısıyla gerek kamu gerekse özel sektör üzerinde sahip olduğu katalizör görevi sayesinde yelpazesi oldukça geniş olan turizm sektörü istihdama da önemli katkı sağlamaktadır.

Turizm endüstrisinin önemli katkısı ve birçok ekonominin gelirlerine artan bağımlılığı, bu endüstriyi yönlendiren temel faktörlerin ve eğilimlerin ayrıntılı bir analizini gerektirmektedir. Turizm faaliyetlerinin gelişmesi ve bu sayede ekonomik gelişime katkıda bulunabilmesi için bazı unsurların da ilgili ülkede mevcut olması gerekmektedir. Bunlardan biri bu çalışmanın da konusunu oluşturan politik istikrardır. Politik istikrarsızlık genellikle siyasi meşruiyetin, sosyal düzenin ve yönetişimin sorgulandığı bir koşul olarak anlaşılır. Bir siyasi sistemin tekrar istikrarlı hale gelmesi için değişim talep eden güçler tatmin edilmediğinde, değişimi başlatmak için yetkisiz protestolar, şiddet ve terör gibi meşru olmayan faaliyetlerin kullanımı ortaya çıkar ve sonuç olarak siyasi sistem istikrarsız hale gelir (Causeviç ve Lynch, 2013: s. 145). Ekonomik büyüme ve kalkınmanın sürdürülebilir olması için ülkede uygulanan siyasi rejimin türünün değil istikrarının daha önemli olduğu ileri sürülmektedir (Islam, 2005: s.1468). Dolayısıyla ülkede uygulanan siyasi rejimin tutarlı olması, siyasi şiddet ve karmaşanın asgari düzeyde olması ve seçilmiş yönetimin görevinde en az birkaç yıl kalabilmesi hususları o ülkede politik anlamda istikrarın var olduğunu göstermektedir (Poirier, 1997: s.677).

Politik istikrar; ülkeye turist çekebilmek, sektörünün gelişmesini ve istikrarını sağlamak için ön şart mahiyetindedir (Seddighi, Theocharous ve Nuttall, 2002: s.62). Politik istikrarsızlık, turizm amaçlı tercih edilecek ülkelerde yatırım, üretim, altyapı gibi genel ekonomik gelişmelere engel olabileceğinden dolayı turizm sektörünü etkilemektedir. Söz konusu ülkede kanunların yetersiz olması veya adil uygulanmaması ve terör olayları imajı yine turizm sektörünü etkilemektedir (Öztürk ve Şimşek, 2013: s.17).

Genel olarak turizm faaliyetlerini etkileyen önemli bir unsur da ülkelerin küreselleşme düzeyleridir. Ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda ülkeler arasındaki sınırların kalkmasını ifade eden küreselleşme, ülkelerin özellikle ekonomik gelişmeleri için fırsatlar sunabilmektedir. Bu fırsatlardan biri de turizm sektörüne yönelik yatırımlardır. Küreselleşme sayesinde teknoloji ve bilginin artan hareketi yeni destinasyonlar için farkındalık yaratarak ülke ekonomilerine katma değer sağlayacaktır (Buluk ve Özkök, 2016: s.48).

Bu çalışmada yeni endüstrileşen ülkeler grubundaki 9 ülkede politik istikrar ve küreselleşmenin turizm talebi üzerindeki etkisi 2002-2018 dönemi için araştırılmıştır. Çalışmada panel veri analizi yöntemi uygulanmıştır. Çalışmanın amacı, politik istikrar ve küreselleşme unsurlarının ülkelerin önemli kalkınma faktörlerinden biri olan turizm faaliyetleri üzerindeki etkisini ortaya koyarak literatüre katkı yapmaktır. Bu kapsamda çalışmada giriş bölümünden sonra literatür taramasına yer verilmiş, ikinci bölümde veri seti, yöntem ve araştırma bulgularına yer verilmiştir. Son bölümde ise sonuç ve değerlendirme kısmıyla çalışma tamamlanmıştır.

1. Literatür Taraması

Günümüzde özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından ekonomik büyüme ve kalkınmaya destek olacak önemli enstrümanlardan biri olan turizm faaliyetlerinin gerçekleştirilebilmesi için bazı unsurların tamamlanmış olması gerekmektedir. Bu unsurlar arasında ülkelerin politik istikrarı ve

küreselleşme düzeyidir. Söz konusu bu iki unsur ekonomi literatürünün önemli konuları arasında yer almaktadır. Literatürde yer alan politik istikrar ve küreselleşme ile turizm arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalardan bazıları aşağıda özetlenmiştir.

Karaoğlu (2019) Türkiye'nin turizm talebini etkileyen faktörleri incelediği çalışmasında Türkiye'ye turist gönderen 24 ülkenin 2010-2017 dönemi verilerini dinamik panel veri analiziyle incelemiştir. İki aşamalı Genelleştirilmiş Momentler Metodu (GMM) yaklaşımının tercih edildiği çalışma sonuçları politik istikrarın turizm talebini olumlu, terör olaylarının ise olumsuz etkilediğini göstermektedir.

Sarıtaş ve Akar (2021) politik istikrar ve turizm talebi arasındaki ilişkiyi en çok turist çeken 10 ülkeyi 2002-2018 dönemi için incelemiştir. Panel regresyon analizinin tercih edildiği analiz sonuçları politik istikrarın turizm talebini olumlu, terör olaylarının artması ise olumsuz etkilediği sonuçlarını işaret etmektedir. Turizm talebi politik istikrarın arttığı ve terör olaylarının azaldığı durumlarda artış göstermektedir.

Kurt ve Kılıç (2018) politik ve ekonomik istikrarın turizm talebi üzerindeki etkisini Türkiye için 2002-2015 dönemine ait çeyrek dönemler itibarıyla incelemiştir. ARDL sınır testi yaklaşımının kullanıldığı analiz sonuçlarına göre ekonomik istikrar söz konusu dönemde turizm talebini pozitif yönlü etkilerken politik istikrar uzun ve kısa dönemde turizm talebini negatif yönlü etkilemektedir.

Gül ve Yerdelen Tatoğlu (2019) en çok turist çeken 11 ülkeyi 2008-2016 dönemi verileriyle turizm talebini etkileyen faktörler açısından incelemiştir. Panel çekim modelinin kullanıldığı analiz sonuçları politik istikrarın turizm talebi üzerindeki etkisinin anlamsız olduğunu göstermektedir.

Yap ve Saha (2013) politik istikrarsızlık ile turizm geliri ve turizm talebi arasındaki ilişkiyi 1999-2009 döneminde 139 ülkeye ait verileri kullanarak panel regresyon analiziyle araştırmışlardır. Analiz sonuçlarına göre politik istikrardaki artış hem turizm talebini hem de turizm gelirlerini azaltmaktadır.

Saha ve Yap (2014) politik istikrarsızlık ve terörizm arasındaki etkileşimin turizmin gelişimi üzerindeki etkilerini 1999-2009 dönemi için 139 ülkeden alınan panel verilerini kullanarak analiz etmişlerdir. Analiz sonuçları terörizm ve politik istikrarsızlığın turizmi olumsuz etkilediğini ve politik istikrarsızlığın olumsuz etkisinin daha yıkıcı olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Özcan (2015) Türkiye'nin turizm gelirlerini belirleyen faktörleri araştırmıştır. Türkiye'nin en fazla turist aldığı 20 ülkenin verilerinin kullanıldığı çalışmada 1995-2011 dönemi verileri kullanılmıştır. Panel eş bütünleşme analizinin tercih edildiği analiz sonuçları, turizm gelirlerini belirleyen faktörlerden biri olarak araştırılan politik istikrarın turizm gelirleri ile eş bütünleşik olduğunu göstermektedir.

Neumayer (2004) politik istikrarın turist varışları üzerindeki etkisini kıyı ülkelerinin 1977-2000 dönemi için incelemiştir. Panel regresyon ve GMM analizlerinin uygulandığı çalışmada analiz sonuçları politik şiddetin turist varışlarını negatif yönlü etkilediğini ortaya koymaktadır.

Habibi ve Abbasinejad (2011) politik istikrarın turizm üzerindeki etkisini Malezya için 1998-2007 dönemi verilerini kullanarak araştırmışlardır. 19 Avrupa ülkesinden gelen turist sayısının politik istikrardan etkilenme durumunun ele alındığı çalışmada panel GMM yaklaşımı tercih edilmiştir. Analiz sonuçları politik istikrar ile turizm talebi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır.

Ersungur, Doru ve Aslan (2017) turizm talebinin belirleyicilerini Türkiye'nin en çok turist aldığı 22 ülke kapsamında 2000-2014 verileriyle incelemiştir. Panel eş bütünleşme analizinin kullanıldığı analiz sonuçları turizm talebinin belirleyicilerinden biri olan politik istikrarın turizm talebini pozitif etkilediğini göstermektedir.

Habibi (2017) turizm talebinin belirleyicilerini Malezya'nın en çok turist aldığı 33 ülke kapsamında 2001-2010 verileriyle incelemiştir. Panel GMM analizinin kullanıldığı analiz sonuçları turizm talebinin belirleyicilerinden biri olan politik istikrarın turizm talebi üzerinde pozitif etkili olduğunu göstermektedir.

Chasapopoulos, Butter ve Mihaylov (2014) turizm talebinin belirleyicilerini Yunanistan'ın en çok turist aldığı 31 ülke kapsamında 2000-2012 verileriyle incelemiştir. Panel çekim modeli analizinin kullanıldığı analiz sonuçları turizm talebinin belirleyicilerinden biri olan politik istikrarın turizm talebi üzerinde önemli rol oynadığını göstermektedir.

Naude ve Saayman (2005) turizm talebinin belirleyicilerini 43 Afrika ülkesi için 1996-2000 dönemi verileriyle incelemişlerdir. Panel regresyon ve GMM analizlerinin kullanıldığı çalışmada analiz sonuçları politik istikrarın turizm talebi için anahtar belirleyicilerden biri olduğunu ifade etmektedir. Novak, Petit ve Sahli (2010) küreselleşmenin sektörler üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmada Avrupa Birliği üyesi 15 ülkenin 1980-2004 dönemi verileri kullanılmıştır. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi analizinin kullanıldığı çalışmada turizm sektörünün karşılaştırmalı olarak en avantajlı sektörlerden biri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Fereidouni vd. (2014) küreselleşme ile gelen turist sayısı arasındaki ilişkiyi MENA ülkeleri kapsamında 1995-2008 dönemi verileriyle araştırmışlardır. Panel eş bütünleşme analizinin kullanıldığı çalışmada analiz sonuçları kısa ve uzun dönemde küreselleşmenin gelen turist sayısını teşvik edeceğini işaret etmektedir.

Javid ve Katircioğlu (2017) ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmenin turizm gelişimi üzerindeki etkisini araştırmışlardır. 133 ülkenin 1995-2014 dönemi verileriyle panel regresyon analizinin uygulandığı çalışmada analiz sonuçları ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmenin turizm gelişimi için itici güç olduğunu ortaya koymaktadır.

Akar ve Sarıtaş (2020) küreselleşme ile turizm arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada OECD ülkelerini 2000-2018 dönemi verileriyle panel regresyon analizini kullanmışlardır. Analiz sonuçları turizm gelirleri ve turizm harcamalarının küreselleşmeden pozitif yönlü etkilendiğini göstermektedir. Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde hem politik istikrarın hem de küreselleşme olgusunun turizm faaliyetleri üzerinde olumlu etki yaptığı görülmektedir. Bu çalışmada politik istikrar ve küreselleşme düzeyi birlikte ele alınarak turizm üzerindeki etkisi ilgili literatüre katkı sağlamak amacıyla araştırılmıştır.

2. Veri Seti Yöntem ve Bulgular

Bu çalışmada yeni endüstrileşen ülkeler grubu olarak adlandırılan Brezilya, Çin, Hindistan, Malezya, Meksika, Filipinler, Güney Afrika, Tayland ve Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 9 ülkede 2002-2018 dönemine ait yıllık verilerle politik istikrar ve küreselleşmenin turizm talebi üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Gerek ele alınan dönem gerekse ülkeler, verilerin elde edilebilirliği nedeniyle kısıtlanmıştır. Çalışmada aşağıdaki ekonometrik modelden yararlanılmıştır.

$$LGT_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 PI_{it} + \beta_2 GLB_{it} + \beta_3 TA_{it} + \beta_4 FDO_{it} + u_{it} \quad (1)$$

Yukarıdaki denklemde α ; sabit değeri, β ; eğim parametresini, i ; panelin birim boyutunu, t ; panelin zaman boyutunu ve u ise hata terimini ifade etmektedir. Analizin bağımlı değişkenini gelen turist sayısı (GT) oluşturmaktadır. Bağımsız değişkenlerden ilki küreselleşme (GLB) endeksidir. Küreselleşme endeksi İsviçre Ekonomi Enstitüsü (Swiss Economic Institute) tarafından oluşturulan bir endekstir ve endeks verilerine Swiss Economic Institute internet sayfasından ulaşılmıştır. Endeks küreselleşmenin ekonomik, sosyal ve politik boyutlarını ölçmektedir. Ekonomik küreselleşme bünyesinde ekonomik, ticari ve finansal küreselleşmeyi barındırmaktadır. Yine sosyal küreselleşme sosyal, kişilerarası, kültürel ve bilginin küreselleşmesinden oluşmaktadır. Bir bütün olarak küreselleşme endeksi ise ekonomik, sosyal ve politik küreselleşmenin toplamından oluşmaktadır (Axcel, 2006). Diğer bir bağımsız değişken ise politik istikrar (PI)'dir. Politik istikrar verisi, siyasi istikrar, şiddet ve terörizmden uzaklığı ölçen bir değişkendir. Tahmin değeri -2.5 ile 2.5 arasında standart dağılım sergilemektedir. Pozitif değerler siyasi açıdan istikrarı, şiddet ve terörizmden uzaklığı ifade ederken negatif değerler tersi durumu ifade etmektedir. Diğer yandan ticari açıklık (TA) ve fiyat düzeyi oranı (FDO) ise analizin diğer kontrol değişkenlerini oluşturmaktadır. Ticari açıklık verisi ihracat ve ithalatın gayri safi yurtiçi hasılaya oranları toplamından oluşmaktadır. Fiyat düzeyi oranı ise satın alma gücü paritesi (SAGP) dönüşüm faktörünün döviz kuruna oranıdır. Her ülkede aynı hacim düzeyinde mal ve hizmet satın almak için gereken ortak para biriminin sayısını belirtmektedir. Fiyat düzeyi oranı aynı zamanda ülkeler arasındaki ve gayri safi yurtiçi hasıla düzeyinde ülkelerin genel fiyat düzeylerindeki farklılıkların bir ölçüsü niteliğindedir. Bu oran yükseldiğinde o ülkedeki ürün diğer ülkedeki aynı ürüne göre pahalı hale gelmektedir. Gelen turist sayısı, ticari açıklık, politik istikrar ve fiyat düzeyi oranı değişkenleri Dünya Bankası internet sitesi

istatistiksel veriler sayfasından elde edilmiştir. Modelde kullanılan verilere ilişkin bilgiler Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1: Veri Seti

Değişken Kodu	Değişken Adı	Açıklama	Kaynak	Beklenen Etkiler
LGT	Gelen turist sayısı	-	World Development Indicators (WDI)	
PI	Politik istikrar	İndeks değeri	World Development Indicators (WDI)	+
GLB	Küreselleşme	İndeks değeri	Swiss Economic Institute (SEI)	+
TA	Ticari açıklık	İthalat ve ihracat toplamının GSYH’e oranı	World Development Indicators (WDI)	+
FDO	Fiyat düzeyi oranı	SAGP/Döviz kuru	World Development Indicators (WDI)	-

Gelen turist sayısı verisinin doğal logaritması alınmış diğer veriler ise ham halleriyle analize dahil edilmiştir. Değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken kodu	Gözlem sayısı	Ortalama	Standart sapma	Minimum	Maksimum
LGT	153	7,249	0,5245	6,2804	8,2003
PI	153	-0,621	0,5743	-2,0091	0,5648
GLB	153	66,311	6,2553	50,6044	81,5559
TA	153	72,763	43,8435	22,1060	210,3743
FDO	153	0,457	0,1427	0,2059	0,8807

Tablo 2’de çalışmada kullanılan her bir değişkene ilişkin tanımlayıcı istatistikler özeti yer almaktadır. Tabloda da görüldüğü üzere her bir değişken 153 gözlemden oluşmaktadır. Ortalama değerler LGT, PI, GLB, TA ve FDO değişkenleri için sırasıyla 7.249, - 0.621, 66.311, 72.763 ve 0.457’dir. Değişkenlerin standart sapmaları ise 0.142 ile 43.843 arasında değişmektedir.

Ekonometrik analizlerden elde edilen sonuçların güvenilirliği serilerin durağanlığı ile yakından ilgilidir. Serilerin durağanlığı, serilerin birim kök içermemesi durumunu ifade etmektedir. Serilerin durağanlığı düzeyde ve farkında olmak üzere iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Düzeyde durağan olmayan serilerin birinci farkı alınarak seriler durağan hale getirilmektedir. Söz konusu serilerin durağanlığının tespiti uygun birim kök testleri ile mümkün olmaktadır. Birim kök testleri ise birinci ve ikinci kuşak testler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Seriler arasında yatay kesit bağımlılığının olmadığı durumlarda birinci kuşak birim kök testleri ile serilerin durağanlığı tespit edilmektedir. Seriler arasında yatay kesit bağımlılığının olduğu durumlarda ise serilerin durağanlığı ikinci kuşak birim kök testleri ile sınımlanmaktadır. Uygun birim kök testinin tespiti aşamasında öncelikle seriler arasında yatay kesit bağımlılığının varlığının sınımlanması gerekmektedir. Literatürde çeşitli yatay kesit bağımlılığı testleri mevcut olmakla birlikte bu çalışmada zaman boyutu (T)’nin birim boyutu (N)’den daha büyük olduğu durumlarda daha güvenilir sonuçlar verdiği bilinen Breusch Pagan (1980) LM yatay kesit bağımlılığı testi kullanılmıştır. Breusch Pagan yatay kesit bağımlılığı testinde sıfır hipotezi $H_0 : cov(u_{it}, u_{jt}) = \rho_{ij} = 0$ olmak üzere yatay kesit bağımlılığının olmadığını belirtmektedir. t değerlerinin tümü için $i \neq j$ eşitsizliği geçerlidir. Breusch Pagan yatay kesit bağımlılığı testinin istatistiği ise;

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \quad (2)$$

şeklinde ifade edilmektedir. Eşitliğin sağ tarafında yer alan $\hat{\rho}_{ij}^2$; i ve j artıkların korelasyon katsayısıdır. LM testi yatay kesit bağımsız sıfır hipotezi ile kıkare dağılıma sahiptir ve test en küçük kareler yöntemi ile elde edilen yatay kesit kalıntıları arasındaki korelasyon katsayılarının kareleri toplamına dayanmaktadır. Diğer yandan LM testi grup ortalamaların sıfıra eşit olduğu ve birimlere özgü ortalamaların ise sıfırdan farklı olduğu durumlarda yanlı sonuçlar verebilmektedir (Özcan ve Arı, 2015). Yatay kesit bağımlılığı test sonuçları Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3: *Breusch Pagan Yatay Kesit Bağımlılığı Testi*

Değişkenler	İstatistik	Olasılık Değeri
GT	401.181	0.000
PI	102.782	0.000
TA	141.401	0.000
FDO	267.439	0.000
GLB	466.296	0.000
PANEL	30.73	0.717

Tablo 3'teki sonuçlara göre modelde kullanılan değişkenlerin her birinde %1 anlamlılık düzeyinde yatay kesit bağımlılığının olduğu gözlenmektedir. Panelin geneli için elde sonuçlar ise yatay kesit bağımlılığının olmadığını ifade etmektedir. Bu bağlamda serilerin durağanlığının belirlenmesinde yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci kuşak birim kök testlerinin kullanımı uygun olmaktadır. Diğer yandan seriler arasında uzun dönemli eş bütünleşme ilişkisinin tespitinde ise panele ait yatay kesit bağımlılığı sonuçları dikkate alınmakta ve yatay kesit bağımlılığının olmadığını ileri süren birinci kuşak eş bütünleşme testlerinin kullanımı uygun olmaktadır.

Literatürde yatay kesit bağımlılığını dikkate alan çeşitli birim kök testleri mevcut olmakla birlikte bu analizde yatay kesit genişletilmiş Im, Pesaran ve Shin (CIPS) panel birim kök testi kullanılmıştır. CIPS panel birim kök testi Pesaran (2007) tarafından geliştirilen bir testtir. CIPS birim kök testi yatay kesit bağımlılığı olduğu durumlarda yatay kesit bağımlılığından kaynaklı olası olumsuzlukları gidermek için geliştirilen bir testtir. CIPS test istatistiğinin elde edilmesinde yatay kesit genişletilmiş Dickey Fuller (CADF) testinden yararlanılmaktadır. CADF testi her bir birim için ve tüm panel için birim kök test sonuçlarını sunmaktadır (Şaşmaz ve Yayla, 2018:90). CADF regresyon denklemi;

$$y_{it} = (1 - \phi_i)\mu_i + \phi_i y_{i,t-1} + u_{i,t} \quad (3)$$

$i=1, \dots, N$, $t=1, \dots, T$ şeklindedir. Yukarıdaki denklemde yer alan y_{it} başlangıç değeri, sonlu bir ortalama ve varyans ile belirli bir yoğunluk fonksiyonuna sahip iken $u_{i,t}$ tek faktör yapısına sahiptir ve;

$$u_{it} = \gamma_i f_t + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

şeklinde ifade edilir. Burada f_t gözlenemeyen ortak faktörü ifade etmektedir. Aynı eşitlikte ε_{it} ise birimlere özgü hatadır (Pesaran, 2007: 268). (3) ve (4) numaralı denklemler birlikte ele alındığında;

$$\Delta y_{it} = \alpha_i + \beta_i y_{i,t-1} + \gamma_i f_t + \varepsilon_{it} \quad (5)$$

olarak yazılmakta ve $\alpha_i = (1 - \phi_i)\mu_i$, $\beta_i = - (1 - \phi_i)$ ve $\Delta y_{it} = y_{it} - y_{i,t-1}$ formunu almaktadır. CADF testinde sıfır hipotezi $H_0: \beta_i = 0$ tüm i 'ler için geçerlidir. Alternatif hipotez ise $H_1: \beta_i < 0$ olmak üzere $i=1, 2, \dots, N_1$ ve $\beta_i = 0, i=N_1+2, \dots, N$ olarak ifade edilir. CADF test istatistiği asimptotik olarak benzerlik sergilemekte ve faktör yüklerine bağlı olmamaktadır. CADF testi sonucunda CIPS istatistiği elde edilmektedir. CIPS istatistiğine, CADF testi ile hesaplanan her bir birime ait t değerlerinin ortalaması alınarak ulaşılmaktadır. CIPS test istatistiği;

$$CIPS = N^{-1} \sum_{i=1}^N CADF_i \quad (6)$$

şeklinde yazılmakta ve asimptotik açıdan standart dağılıma sahip olmamaktadır. Farklı N ve T kombinasyonları için %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık düzeyinde CIPS kritik değerleri Pesaran (2007)' de tablolaştırılmıştır. CIPS birim kök testine ait sonuçlar Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: CIPS Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken Sabitli	CIPS testi	Kritik Değer (%10)	Kritik Değer (%5)	Kritik Değer (%1)	Değişken Sabitli Trendli	CIPS testi	Kritik Değer (%10)	Kritik Değer (%5)	Kritik Değer (%1)
GT	-1.459	-2.21	-2.34	-2.60	GT	-1.530	-2.74	-2.88	-3.15
PI	-2.008	-2.21	-2.34	-2.60	PI	-2.056	-2.74	-2.88	-3.15
TA	-0.382	-2.21	-2.34	-2.60	TA	-0.819	-2.74	-2.88	-3.15
FDO	-1.805	-2.21	-2.34	-2.60	FDO	-2.670	-2.74	-2.88	-3.15
GLB	-1.926	-2.21	-2.34	-2.60	GLB	-2.839*	-2.74	-2.88	-3.15
Δ GT	-3.514***	-2.21	-2.34	-2.60	Δ GT	-3.713***	-2.74	-2.88	-3.15
Δ PI	-3.414***	-2.21	-2.34	-2.60	Δ PI	-3.732***	-2.74	-2.88	-3.15
Δ TA	-2.432***	-2.21	-2.34	-2.60	Δ TA	-2.836*	-2.74	-2.88	-3.15
Δ FDO	-3.148***	-2.21	-2.34	-2.60	Δ FDO	-3.171***	-2.74	-2.88	-3.15
Δ GLB	-4.248***	-2.21	-2.34	-2.60	Δ GLB	-4.050***	-2.74	-2.88	-3.15

*** ve* sırasıyla %1 ve %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 4'te Im, Pesaran ve Shin (CIPS) panel birim kök testi sonuçları, Pesaran tarafından Monte Carlo simülasyonları ile oluşturulan kritik tablo değerleri ile karşılaştırılmaktadır. CIPS birim kök testi analizde kullanılan serilerin birim kök içerip içermedikleri konusunda hipotezler sunmaktadır. Hesaplanan CIPS istatistik değerleri kritik tablo değerlerinden mutlak olarak büyük ise temel hipotez olarak adlandırılan ve serilerin birim kök içerdiğini savunan H_0 hipotezinin reddedilmesini gerekli kılmaktadır. diğer bir ifade ile serilerin düzeyde durağan oldukları ileri sürülebilir. Bu durumda alternatif hipotezin kabulü gerekmektedir (Yalçınkaya ve Kaya,2017:7). Sonuçlar, t tablo değerlerinin sabitli modelde sırasıyla %1, %5 ve %10 güven düzeyinde, sabitli ve trendli modelde küreselleşme serisinin %10 düzeyinde, diğerlerinin ise kritik değerlerden mutlak olarak küçük olduğunu göstermektedir. Bu noktada serilerin düzeyde durağan olmadıkları anlaşılmaktadır. CIPS birim kök testi birinci farkı alınan serilere yeniden uygulanmakta ve elde edilen sonuçlar t tablo değerinin sabitli modelde yine sırasıyla %1, %5 ve %10 güven düzeyinde kritik değerden büyük olduğunu göstermekte sabitli ve trendli modelde ticari açıklık serisinin %10 düzeyinde diğer serilerin ise sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde durağan olduğuna karar verilmektedir.

CIPS birim kök testi sonucunda serilerin birinci farkında durağan hale geldiği gözlenmektedir. Birim kök testi sonrasında homojenliğin varlığı sınanmalıdır. Diğer bir ifade ile sabit ve eğim parametrelerinin birimlere göre homojen mi yoksa heterojen mi oldukları sorgulanmalıdır. Serilerin homojenliği veya heterojenliğine göre seriler arasındaki eşbütünlük testleri de farklılık göstermektedir (Tatoğlu,2017:246). Serilerin homojenliğinin belirlenmesinde F testi, Swamy testi, Delta testi ve G testi gibi farklı testlerden yararlanılmaktadır. Bu çalışmada Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından önerilen Delta testi kullanılmaktadır. Basit eş bütünlük modelinde;

$$Y_{it} = \alpha + \beta_i X_{it} + \varepsilon_{it} \quad (7)$$

Eşitlikten hareketle β_i katsayılarının yatay kesit birimleri arasındaki homojenlik delta testi ile test edilmektedir. Pesaran ve Yamagata (2008), 2 farklı delta testi önermişlerdir. Bu testlerden ilki büyük örneklem düzeylerinde homojenliği sınamken ikinci test ise küçük örneklemelerde homojenlik sınaması yapmaktadır. Her iki durum için söz konusu test istatistikleri;

$$\hat{\Delta} = \sqrt{N} \left\{ \frac{N^{-1}S - k}{2k} \right\} \sim x_k^2 \quad (8)$$

$$\hat{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \left\{ \frac{N^{-1}S-k}{v(T,k)} \right\} \sim N(0,1) \quad (9)$$

şeklinde sıralanabilir. (8) ve (9) numaralı denklemlerde yer alan N, yatay kesit sayısını, S, Swamy test istatistiğini, k açıklayıcı değişken sayısını ve v(T, k) standart hatayı simgelemektedir. Delta testinin temel hipotezi; $H_0: \beta_1 = \beta$ eğim katsayılarının homojen olduğunu ileri sürmektedir. Alternatif hipotez ise $H_1: \beta_i \neq \beta$ ise eğim katsayılarının homojen olmadığını belirtmektedir (Topal ve Ünver, 2016). Tablo 8’de delta testi sonuçları görülmektedir.

Tablo 5: Homojenlik Testi Sonuçları

Delta Test	İstatistikler	P değeri
Δ	7.778	0.000*
Δ_{adj}	9.669	0.000*

*, %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 5’te hem büyük hem de küçük örneklem düzeyleri için delta homojenlik test sonuçları yer almaktadır. Çalışmanın zaman ve birim boyutu küçük örneklem grubuna daha uygun olduğundan ikinci satırda verilen düzeltilmiş delta testi (Δ_{adj}) sonuçlarının dikkate alınması daha uygun olmaktadır. Bu bağlamda eğim katsayılarının homojen olduğunu ifade H_0 hipotezi reddedilmektedir. Bu sonuç eğim katsayılarının heterojen olduğunu ifade etmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere sabit ve eğim parametrelerinin homojen veya heterojen olması seriler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığının sınanmasında belirleyici rol oynamaktadır. Diğer yandan panelin geneli için yatay kesit bağımlılığının söz konusu olup olmamasına göre eş bütünleşme testleri iki gruba ayrılmaktadır. Yatay kesit bağımlılığının olduğu durumda ikinci kuşak eş bütünleşme testleri, yatay kesit bağımlılığının söz konusu olmadığı durumda ise birinci kuşak eş bütünleşme testlerinden yararlanılmaktadır. Bu çalışmada Tablo 3’te yer alan panelin geneli için elde edilen yatay kesit bağımlılığı test sonuçlarından seriler arasında yatay kesit bağımlılığının olmadığı ve birinci kuşak eş bütünleşme testlerinin kullanımının uygun olduğu sonucuna varılmaktadır. Literatürde çeşitli eş bütünleşme testlerinden yararlanılmakla beraber çalışmada Pedroni (1999) eş bütünleşme testi kullanılmıştır.

Pedroni, küçük örneklem performanslarının araştırıldığı ve asimptotik dağılımların türetildiği 7 farklı test istatistiği geliştirmiştir. Bu istatistiklerden 4 tanesi havuzlanmış kesit içi diğer bir ifade ile panel test istatistiği, diğer 3 tanesi ise havuzlanmış kesitler arası veya grup test istatistiği olarak adlandırılmaktadır. Panel test istatistiklerinden ilki varyans oranı istatistiğidir ve parametrik değildir. İkinci istatistik Phillip Perron rho benzeri bir istatistiktir ve parametrik değildir. Üçüncüsü parametrik olmamasının yanı sıra Phillip Perron t istatistiği ile benzerlik sergilemektedir. Son olarak dördüncü panel test istatistiği ise parametrik ve genişletilmiş Dickey Fuller istatistiği ile benzerdir. Grup test istatistiği olarak adlandırılan diğer 3 istatistikten ilki Phillip Perron rho istatistiğine, ikincisi Phillip Perron t istatistiğine ve sonuncusu ise genişletilmiş Dickey Fuller t istatistiğine benzerdir. Söz konusu 7 test istatistiğinin temel hipotezi $H_0: \gamma_i = 1$ tüm i değerleri için eş bütünleşme ilişkisinin olmadığını ileri sürmekte ve kalıntı temelli bir hipotez niteliği taşımaktadır. Alternatif hipotez ise tüm birimlerin eş bütünleşik olduğunu belirtmekte ve $H_1: \gamma_i = \gamma < 1$ tüm i değerleri için geçerlidir. Aşağıda panel eş bütünleşme testi kalıntıları ile birlikte tahmin edilmektedir (Pedroni, 1999:656);

$$Y_{it} = \alpha_i + \delta_{it} + \beta_{1i}x_{1i,t} + \beta_{2i}x_{2i,t} + \dots + \beta_{Mi}\Delta X_{Mit} + e_{it} \quad (10)$$

her $t = 1, \dots, T$; $i = 1, \dots, N$; ve $m = 1, \dots, M$ şeklindedir.

Denklemden T; zaman içindeki gözlem sayısını, N; paneldeki bireysel gözlem sayısını ve M; regresyon değişkenlerini ifade etmektedir. Panelde N tane birim olduğu için, her biri M regresörü olan N farklı denklem düşünülebilir. Eğim parametresi $\beta_{1i}, \beta_{2i}, \dots, \beta_{Mi}$, nin birimlere göre değerlendirilmesine izin verilmektedir. α_i birimlere özgü sabit etkileri ifade etmekte ve birimlere göre değerlendirilmesine izin verilmektedir. δ_{it} deterministik trendin parametresini göstermektedir (Pedroni, 1999:656). Parametrik olmayan istatistiklerde; $\hat{e}_{it} = \hat{\gamma}_i \hat{u}_{it-1} + \hat{u}_{it}$ regresyonu tahmin edilmekte ve kalıntılar \hat{u}_{it} ’nin ($\hat{\sigma}_i^2$) şeklinde ifade edilen uzun dönemli varyansının hesaplanmasında kullanılmaktadır. $\hat{\lambda}_i$ terimi $\hat{\lambda}_i = \frac{1}{2}$

$(\hat{\sigma}_i^2 - \hat{s}_i^2)$ şeklinde hesaplanmaktadır. Söz konusu eşitlikteki \hat{s}_i^2 terimi ise \hat{u}_{it} 'nin basit varyansını temsil etmektedir. Parametrik istatistiklerde ise;

$$e_{it} = \hat{y}_{it-1} + \sum_{k=1}^{K_i} \hat{y}_{ik} \Delta \hat{e}_{it-k} + \hat{u}_{it}^* \quad (11)$$

regresyonu tahmin edilmekte ve kalıntılar \hat{u}_{it}^* 'nin (\hat{s}_i^{*2}) ile ifade edilen basit varyansını hesaplamada kullanılmaktadır. Tablo 9'da Pedroni panel eş bütünleşme testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 6: Pedroni Panel Eş bütünleşme Testi Sonuçları

Testler	İstatistik	Olasılık	Ağırlıklandırılmış İstatistik	Olasılık
Panel v- İstatistiği	3.305177	0.0005*	1.726064	0.0422**
Panel rho- İstatistiği	1.167970	0.8786	1.525529	0.9364
Panel PP- İstatistiği	-6.840112	0.0000*	-3.748853	0.0001*
Panel ADF- İstatistiği	-1.664576	0.0480**	-0.219763	0.4130
	İstatistik	Olasılık		
Grup rho- İstatistiği	2.615859	0.9955		
Grup PP- İstatistiği	-8.368768	0.0000*		
Grup ADF- İstatistiği	-1.056066	0.1455		

*, ** sırasıyla %1 ve %5 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 6'daki Pedroni eşbütünleşme testi sonuçlarına göre panel rho, ağırlıklandırılmış panel rho ve ağırlıklandırılmış panel ADF ile grup rho ve grup ADF istatistik sonuçlarına göre değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi yoktur. Söz konusu istatistiklerin olasılık değerleri $p > 0.0500$ şeklinde olduğundan testlerin sonucuna göre H_0 hipotezi reddedilememektedir. Diğer yandan toplam 11 test istatistiğinden 6 test istatistiğinin olasılık değerleri $p < 0.05$ olduğundan değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi olmadığını ifade eden H_0 hipotezi reddedilmekte ve uzun dönemli eş bütünleşme ilişkisinin varlığı kabul edilmektedir. Eş bütünleşme analizinde maksimum gecikme uzunluğunun tespitinde Schwarz Bilgi Kriterinden yararlanılmıştır. Deterministik sabit katsayı ve trendin kullanıldığı analizde Barlett Kernel metodundan yararlanılmış ve Bandwith genişliği Newey-West yöntemi ile belirlenmiştir.

Seriler arasında eş bütünleşme ilişkisinin varlığının belirlenmesi sonrasında uzun dönemli ilişkinin veya diğer bir ifade ile eş bütünleşme modelinin tahmin edilmesi aşamasına geçilmektedir. Uzun dönemli ilişkinin tahmini aşamasında kalıntıların yatay kesit bağımlılığı içerip içermemesine göre kullanılacak eş bütünleşme modeli farklılık göstermektedir. Eş bütünleşme modelinin kalıntılarında yatay kesit bağımlılığı söz konusu değilse uzun dönemli ilişkinin tahmininde birinci kuşak tahmincilerin kullanılması gerekmekte iken eğer kalıntılar yatay kesit bağımlılığı içeriyorsa bu durumda uzun dönemli ilişkinin tahmininde ikinci kuşak tahmincilerin kullanımı uygun olmaktadır. Diğer yandan uzun dönem parametresinin homojen ya da heterojenliğine göre de uzun dönemli ilişki analiz yöntemi farklılık göstermektedir. Bu bağlamda yatay kesit bağımlılığının olmadığı ve uzun dönem parametresinin heterojen olduğu uzun dönemli ilişki tahmininde tam değiştirilmiş en küçük kareler (FMOLS) yönteminden yararlanılmaktadır. Pedroni (1996) tarafından geliştirilen tahmin yönteminde uzun dönemli kovaryans matrisinin birimlere göre değişmesine izin verilmektedir. Uzun dönemli ilişkinin tahminine ilişkin sonuçlar Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7: Uzun Dönemli İlişkinin Tahmin Sonuçları (FMOLS)

Değişken	Katsayı	t-stat	Olasılık
PI	0.147166	3.704089	0.0003*
TA	-0.002776	-4.475721	0.0000*
FDO	-0.180009	-1.729499	0.0861***
GLB	0.038103	10.13728	0.0000*

*, *** sırasıyla %1 ve %10 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 7'de yer alan sonuçlar gelen turist sayısı ile politik istikrar, ticari açıklık ve küreselleşme arasındaki ilişki için %1, fiyat düzeyi oranı ile arasındaki ilişki için %10 düzeyinde anlamlı olduğunu

göstermektedir. Modelde yer alan değişkenler uzun dönemli ilişkinin yönü açısından değerlendirildiğinde ise politik istikrardaki (PI) ve küreselleşme (GLB) düzeyindeki artışın gelen turist sayısında artışa neden olduğu, fiyat düzeyi oranındaki (FDO) azalmanın gelen turist sayısında artışa neden olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar politik istikrar ve küreselleşmenin etkileri açısından literatür kısmında yer alan Karaoğlu (2019), Sarıtaş ve Akar (2021), Yap ve Saha (2013), Habibi ve Abbasinejad (2011), Naude ve Saayman (2005), Fereidouni vd. (2014), Javid ve Katırcıoğlu (2017) çalışmalarıyla uyumluluk göstermektedir. Fiyat düzeyi oranının etkisi açısından ise teoriye uygun olduğu görülmektedir.

3. Sonuç ve Değerlendirme

Ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmalarını sağlayabilmeleri açısından önemli faktörlerden biri de turizm sektörüdür. Turizm sektöründen yeterli düzeyde yararlanabilmek, tercih edilen destinasyonlara sahip olabilmek için bazı koşulların o ülkede oluşması gerekmektedir. Bu koşullardan ikisi bu çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Politik istikrar ve küreselleşme turizm sektöründen pay alabilmek adına önemli koşullardandır.

Gelen turist sayısı ile politik istikrar, küreselleşme, fiyat düzeyi oranı ve ticari açıklık arasındaki ilişkinin ele alındığı bu çalışmada 2002-2018 döneminde yeni endüstrileşen ülkeler grubundan 9 ülke incelenmiştir. Panel veri analizi kapsamında eş bütünleşme ve uzun dönemli ilişkinin tahmini için testler kullanılmıştır. İlk olarak gerçekleştirilen Breusch Pagan yatay kesit bağımlılığı testine göre değişkenlerin her biri için yatay kesit bağımlılığı olmasına karşılık panel genelinde birimler arasında korelasyonun olmadığı tespit edilmiştir. Birimler arası korelasyonu dikkate alan CIPS birim kök testi sonuçlarına göre her bir değişkenin farkında durağanlaştığı tespit edilmiştir. Temel testlerden biri olan homojenlik testi için tercih edilen Delta testi sonuçları eğim katsayılarının heterojen olduğunu göstermektedir. Birimler arası korelasyon testi ve homojenlik testlerine göre tercih edilen Pedroni eş bütünleşme testi sonuçlarına göre bağımlı değişken gelen turist sayısı ile bağımsız değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin var olduğu yani eş bütünleşme ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. İlave olarak tespit edilen uzun dönemli ilişkinin katsayısı ve yönü için yine birimler arası korelasyon ve homojenlik testlerine göre tercih edilen tam değiştirilmiş en küçük kareler (FMOLS) yöntemi uygulanmıştır. FMOLS sonuçlarına göre politik istikrar ve küreselleşme ile gelen turist sayısı arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca, fiyat düzeyi oranı ile gelen turist sayısı arasındaki ilişki ise negatif ve anlamlı olarak tespit edilmiştir. Fiyat düzeyi oranındaki artışın gelen turist sayısını azaltacağını ifade etmektedir. Fiyat düzeyi oranındaki artışın o ülkedeki ürünün veya hizmeti pahalılaşması anlamına geldiğinden analiz teoriye ve beklenen etkiye uygun şekilde sonuçlanmıştır. Son olarak ticari açıklık ile gelen turist sayısı arasındaki ilişki ise anlamlı olmasına karşılık negatif yönlüdür.

Analiz sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde ticari açıklık haricinde diğerleri beklenen etkiler kısmında belirtilen ve ayrıca literatür kısmında yer alan Karaoğlu (2019), Sarıtaş ve Akar (2021), Yap ve Saha (2013), Habibi ve Abbasinejad (2011), Naude ve Saayman (2005), Fereidouni vd. (2014), Javid ve Katırcıoğlu (2017) çalışmalarıyla örtüşür nitelikte sonuçlanmıştır. Bu noktada özellikle çalışmanın konusunu ve amacını oluşturan politik istikrar ve küreselleşmenin turizm sektöründen pay alabilme adına önemli koşullar olduğu doğrulanmaktadır. Ülkedeki iç çatışma, politik şiddet, hükümet istikrarı ve terör gibi konuların politik istikrarı belirleyen konular olması özellikle politika yapıcılar açısından ülkede genel istikrarı sağlama ve uyum politikalarının dikkate alınması gerekmektedir. Bunun yanında küreselleşme açısından değerlendirildiğinde, bilgi ve teknolojinin yayılması açısından önem arz eden küreselleşme yabancı yatırım çekme ve bu sayede alt yapı yatırımlarının artırılması noktasında da öne çıkmaktadır. Yeni yatırımlar ve alt yapı yatırımlarındaki artış dolaylı olarak ülkeye gelen turist sayısını artırabilecektir. Kısıtlı veriler dahilinde analizi gerçekleştirilen bu çalışmanın, farklı ülke ve ülke grupları ele alınarak ve aynı zamanda farklı analiz yöntemleri uygulanarak geliştirilmesi suretiyle literatüre katkı sağlanabileceği düşünülmektedir.

Yazar Katkı Oranı (Author Contributions): Emrullah Mete (%100)

Yazarların Etik Sorumlulukları (Ethical Responsibilities of Authors): Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması (Conflicts of Interest) : Çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

İntihal Denetimi (Plagiarism Checking): Bu çalışma intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akar, G. & Sarıtaş, T. (2020). “Küreselleşmenin Turizme Etkisi: OECD Ülkeleri Örneği”. *TurkishStudies- Economy*. 15(3): 1087-1102.
- Breusch, T. S. & Pagan, A. R. (1980). “The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics”. *The Review of Economic Studies*. 47(1): 239- 253.
- Buluk, B. & Özkök, F. (2016). “Küreselleşme Hareketlerinin Turizm Endüstrisine Etkileri”. *Akademik Bakış Dergisi*. 54: 37-53.
- Causevic, S. & Lynch, P. (2013). “Political (In)Stability and Its Influence on Tourism Development”. *Tourism Management*. 34: 145-157.
- Chasapopoulos, P., den Butter, F. A. & Mihaylov, E. (2014). “Demand for Tourism in Greece: A Panel Data Analysis Using the Gravity Model”. *International Journal of Tourism Policy*. 5(3): 173-191.
- Dreher, Axel (2006). “Does Globalization Affect Growth? Evidence from a New Index of Globalization”, *Applied Economics*. 38(10): 1091-1110.
- Ersungur, M., Doru, O. & Aslan, M. B. (2017). “Türkiye’ye Yönelik Uluslararası Turizm Talebinin Sosyoekonomik Belirleyicileri: Panel Veri Analiz”. *International Conference On Eurasian Economies-Session 4C: Sektörel Analizler*: 433–441.
- Fereidouni, H. G., Al-Mulali, U. & Najdi, Y. (2014). “Globalization Indicators–Inbound Tourism Relationship in the MENA Region”. *Anatolia*, 25(3): 364–373.
- Gül, H. & Yerdelen Tatoğlu, F. (2019). “Turizm Talebinin Panel Çekim Modeli ile Analizi”, *Turizm Akademik Dergisi*. 6(1): 49-60.
- Habibi, F. & Abbasinejad, H. (2011). “Dynamic Panel Data Analysis of European Tourism Demand in Malaysia”. *Iranian Economic Review*. 15(29): 27-41.
- Habibi, F. (2017). “The Determinants of Inbound Tourism to Malaysia: A Panel Data Analysis”. *Current Issues in Tourism*, 20(9): 909-930.
- Islam, M. N. (2005). “Regime Changes, Economic Policies and The Effect of Aid on Growth”. *Journal of Development Studies*, 41(8): 1467-1492.
- Javid, E., & Katircioglu, S. (2017). “The Globalization Indicators-Tourism Development Nexus: A Dynamic Panel-Data Analysis”. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*. 22(11): 1194-1205.
- Karaoğlu, N. (2019). “Türkiye’de Uluslararası Turizm Talebinin Dinamik Panel Veri Analizi”. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*. 4(1): 85-101.
- Kurt, U. & Kılıç, C. (2018). “Türkiye’de Ekonomik ve Politik İstikrarın Turizm Talebi Üzerindeki Etkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı”. *İstanbul İktisat Dergisi-Istanbul Journal of Economics*. 68(2): 243-264.
- Naude, WA. & Saayman, A. (2005). “Determinants of Tourist Arrivals in Africa: A Panel Data Regression Analysis”. *Tourism Economics*. 11(3): 365-391.
- Neumayear, E. (2004). “The Impact of Political Violence on Tourism”. *Journal of Conflict Resolution*. 48(2): 259–281.
- Nowak, J-J., Petit, S. & Sahli, M. (2010). “Tourism and Globalization: The International Division of Tourism Production”. *Journal of Travel Research*. 49(2): 228-245.
- Özcan, B. & Arı, A. (2015). “Does The Fisher Hypothesis Hold fort he G7? Evidence From the Panel Cointegration Test”. *Economic Research-Ekonomska Istrazivanja*. 28(1): 271-283.

- Özcan, C.C. (2015). “Türkiye’de Turizm Gelirlerinin Makroekonomik Belirleyicileri: Panel Veri Analizi”. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 24(1): 203-220.
- Öztürk, Y. & Şimşek, E. (2013). “Politik İstikrarsızlıkların Turistlerin Destinasyon Seçimine Etkisi Üzerine Bir Araştırma”. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*. 1(2): 15-25.
- Pedroni, P. (1999). “Critical Values For Cointegration Tests In Heterogeneous Panels With Multiple Regressors”. *Oxford Bulletin of Economics And Statistics*, Special Issue: 653-670.
- Pesaran, H.M. (2007). “A Simple Panel Unit Root Test in The Presence of Cross-Section Dependence”. *Journal of Applied Econometrics*. 22: 265–312.
- Pesaran, M. & Yamagata, T. (2008). “Testing Slope Homogeneity in Large Panels”, *Journal of Econometrics*. 142(1): 50-93.
- Poirier, R.A. (1997), “Political Risk Analysis and Tourism”. *Annals of Tourism Research*. 24(3): 675-686.
- Saha, S. & Yap, G. (2014). “The Moderation Effects of Political Instability and Terrorism on Tourism Development: A Cross Country Panel Analysis”. *Journal of Travel Research*. 53(4): 509-521.
- Sarıtaş, T. & Akar, G. (2021). “Politik İstikrarsızlık ve Terörizmin Turizme Etkisi: Panel Veri Analizi”, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*. 56(1): 233-248.
- Seddighi, H.R., Theocharous, A.L. & Nuttall, M.W. (2002). “Political Instability and Tourism”. *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*, 3(1): 61-84.
- Şaşmaz, M.Ü. & Yayla, Y.E. (2018). “Vergiler ve Ekonomik Büyüme ile İnsani Gelişme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Avrupa Birliği Geçiş Ekonomileri Örneği”. *Sayıştay Dergisi*. 111: 79-99.
- Şengönül, A., Karadaş, H.A. & Koşaroğlu, Ş.M. (2018). Turizme Dayalı Büyüme Hipotezinin OECD Üyesi Olan Akdeniz Ülkeleri İçin Analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(60), 1123-1135.
- Tatoğlu Yerdelen, F. (2017). *Panel zaman serileri analizi: stata uygulamalı*, Beta
- Topal, M.H. & Ünver, M. (2016). “Yolsuzluğun Belirleyicileri: Kırılgan Ekonomiler İçin Panel Eş-bütünleşme Analizi”. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 02(02): 58-68.
- Yalçınkaya, Ö. & Kaya, V. (2017). “Doğal İşsizlik Oranı Mı Yoksa; İşsizlik Histerisi Mi? OECD Ülkeleri İçin Yeni Nesil Panel Birim Kök Testlerinden Kanıtlar (1980-2015)”. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 17(33): 1-18.
- Yap, G. C. L. & Saha, S. (2013). “Do Political Instability, Terrorism, and Corruption Have Detering Effects on Tourism Development Even in the Presence of UNESCO Heritage? A Cross Country Panel Estimate”. *Tourism Analysis*. 18: 587-599.

DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN MAKRO EKONOMİK FAKTÖRLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: TÜRKİYE EKONOMİSİ ÖRNEĞİ*

Derya YILMAZ¹
Eda ÖZEN²

Öz

Tarih boyunca yaşanan teknolojik gelişmeler günümüzde dijital dönüşüm kavramını gündeme getirmektedir. Teknolojide yaşanan dönüşüm, toplumsal ve ekonomik hayatı etkisi altına almaktadır. Bu çalışma dijital dönüşümün ekonomiye etkilerini değerlendirmek amacı ile hazırlanmıştır. Yöntemsel olarak literatür taraması yapılarak Türkiye ekonomisindeki teknolojinin temel göstergelerinden biri olan bilgi ve iletişim teknolojilerine, Ar-Ge faaliyetlerine ve yüksek teknolojiye yönelik verilerden yararlanılmıştır. Sonuç olarak yüksek teknoloji üretimlerinin ülkemizde artırılması ve bu alanda gerekli çalışmaların yapılması gerekmektedir. Böylelikle dijital dönüşümün etkisiyle ekonomiye olumlu yönde katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT), Ar-Ge, Yüksek Teknoloji, İstihdam, Dış Ticaret, Ekonomik Büyüme

JEL Kodları: B22, L96, O10

EFFECTS OF DIGITAL TRANSFORMATION ON MACRO-ECONOMIC FACTORS: THE CASE OF TURKISH ECONOMY

Abstract

Technological developments throughout history bring the concept of digital transformation to the agenda today. The transformation in technology affects social and economic life. This study has been prepared to evaluate the effects of digital transformation on the economy. By making a methodological literature review, data on information and communication Technologies, R&D activities and high technology, which are one of the basic indicators of technology in the Turkish economy, were used. As a result, it is necessary to increase the production of high technology in our country and to carry out the necessary studies in this field. Thus, with the effect of digital transformation, it contributes positively to the economy.

Keywords: Information and Communication Technologies (ICT), R&D, High Technology, Employment, Foreign Trade, Economic Growth

JEL Codes: B22, L96, O10

*Bu makale Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İktisat Anabilim dalında Dr.Öğr.Üyesi Eda Özen danışmanlığında Derya Yılmaz 'ın yazmakta olduğu "Dijital dönüşümün makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisi" tezinden türetilmiştir.

¹Bilim Uzmanı deryayilmaz0033@gmail.com,

²Dr.Öğr.Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, eda.ozen@bilecik.edu.tr,

Makalenin Geliş Tarihi (Received Date): 08.11.2021

Revizyon Tarihi (Revised Date): 07.12.2021

Yayına Kabul Tarihi (Acceptance Date): 29.12.2021

Atıf (Citation): Yılmaz, D. & Özen, E. (2021), "Dijital Dönüşümün Makro Ekonomik Faktörler Üzerindeki Etkileri: Türkiye Ekonomisi Örneği", Ekonomi Maliye İşletme Dergisi, 4(2): 183-192

Giriş

Dünya tarihi boyunca birinci sanayi devriminde yaşanan değişimler ile başlayan ve günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı dönüşümler ile endüstri 4.0 olarak adlandırılan dördüncü sanayi devrimi toplumsal, ekonomik, bireysel ve kamusal alanlarda sıkça rastladığımız dijital dönüşüm kavramının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Dijital dönüşüm kavramı 20.yy' da bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı dönüşümler ile ortaya çıkmış bir kavram olsa bile günümüzde internet, mobil akıllı cihazlar ve taşınabilir teknolojik aletlerin kullanımı ile daha çok yaygınlaşmaktadır. Dijital dönüşüm bireylerin, toplumların ve sektörlerin, bilgi ve iletişim teknolojilerini benimseyerek etkin ve verimli bir şekilde yaygın olarak kullanılması süreci olarak adlandırılmaktadır (Armağan, 2018: ss.388-389).

Dijital dönüşümün günümüzde eğitim, bankacılık, sağlık, gıda, perakende, turizm, milli savunma gibi birçok alanda kullanılması sebebi ile ülkelerin gelişmişlik düzeylerini ileriye götürmeleri için dijital yol haritalarını belirlemeleri gerekmektedir. Ülkelerin gelişen ve değişen teknolojileri kullanarak rekabet avantajı elde etmeleri ekonomiyi olumlu yönde etkilemektedir. Ülke ekonomisine de olumlu katkı sağlayan dijital dönüşümün temelini oluşturan teknolojiler; yapay zeka, nesnelerin interneti, akıllı fabrikalar, yatay ve dikey entegrasyon, büyük veri, sanal ve artırılmış gerçeklik, 5G, dijital ikizler, 3D yazıcılar, bulut bilişim, e-ticaret, blockchain, siber güvenlik, uzaktan çalışma, drone ve dijital ödeme sistemleridir. Günümüzde dijital dönüşüm teknolojilerini oluşturan sistemlerin temelinde bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) yer almaktadır.

Bu çalışmada dijital dönüşümün makro ekonomik faktörler üzerindeki etkilerini ortaya çıkarabilmek amacı ile Türkiye'deki bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT), araştırma ve geliştirme faaliyetleri (Ar-Ge), yüksek teknolojlili ürünler ve patent başvurularındaki veriler yönetsel olarak ve literatürden örnekler kullanılarak incelenecektir.

Çalışmanın birinci bölümünde dijital dönüşümün ekonomiye etkilerinden bahsedilmektedir. Diğer bölümde ise dijital dönüşümün temelini oluşturan bilgi ve iletişim teknolojilerine, Ar-Ge faaliyetlerine ve dijital dönüşümün ekonomik anlamda temel göstergelerinden biri olan yüksek teknolojlili ürünlere ve patent başvurularına yönelik literatür taramalarına ve istatistiki verilere yer verilmektedir. Daha sonraki bölümde ise sonuç kısmı yer almaktadır.

1. Dijital Dönüşüm ve Ekonomi

18.yy İngiltere'de insan emeği ile yapılan üretimlerin yerini buharlı makineler kullanılarak yapılan üretimlerin alması ile birinci sanayi devrimi başlamıştır. Elektriğin, telefonun ve içten yanmalı motorların icadı ile sanayide makinelerin bir araya getirilmesi sonucunda gerçekleştirilen seri üretim yöntemleri ise ikinci sanayi devrimini oluşturmaktadır. Elektriğin yaygın olarak kullanılması ile bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler mikro bilgisayarların sanayi sektöründe kullanılmasını sağlayarak üçüncü sanayi devrimini ortaya çıkarmıştır. Teknolojinin her geçen gün gelişmesi ile üretim süreçlerinde yapay zekanın kullanılması, makinelerin birbirleri ile etkileşim halinde çalışarak verilerin analiz edilmesi, kodlama ve yazılıma bağlı üretim bantlarının oluşturulması ile dördüncü sanayi devrimi ortaya çıkmıştır (Taş, 2018: ss.1820- 1823). Endüstri 4.0 olarak da adlandırılan dördüncü sanayi devrimi günümüzde bir çok ülkenin temel hedefi haline gelmiştir.

1990'lı yıllarda ABD ekonomisinde yaşanan olumlu gelişmelerin temelinde ABD'nin enformasyona ve bilgi iletişim teknolojilerine yapmış olduğu yatırımlar ile verimliliği arttırdığı gözlemlenmiştir. ABD'nin bilgi iletişim teknolojileri ve enformasyona yaptığı yatırımları arttırması ile yeni ekonomi kavramı ortaya çıkmıştır. Yeni ekonominin temelini ise internet ve bilgi teknolojileri oluşturmaktadır (Saatçioğlu, 2005: ss.151-152). Günümüzde insanların teknolojiyi kullanarak bilgiye kolay bir şekilde ulaşabilmesi ekonominin dönüşmesine sebep olmaktadır.

Yeni ekonomide insanların fiziksel özellikleri kullanılarak yapılan çalışma prensiplerinin yerini bilgiye dayalı çalışma prensipleri almaktadır. Yeni ekonomi ile günümüzde eğitim ve Ar-Ge çalışmalarına önem verilmekte, yeni meslekler oluşturulmakta ve pazarlar yeniden dönüştürülmektedir. BİT ile internetin yeni ekonominin temelini oluşturması dijital dönüşüm kavramını ortaya çıkarmaktadır (Keser, 2005: ss.179-195). Yeni ekonomi kavramı üretici ve tüketicinin dijital dönüşüm teknolojilerini kullanması ile gerçekleşmektedir. Bilgi ve dijital

teknolojilerin üretim sürecinde kullanılması ile hatalı ürün ve stok maliyeti azaltılmakta, müşterilerin istek ve ihtiyaçları doğrultusunda ürünler üretilmektedir.

Makro ekonomi perspektifinden yeni ekonomi kavramı değerlendirildiğinde, ekonomik istikrar, dış ticaret, büyüme, işgücü ve verimlilik üzerinde etkileri olduğu saptanmaktadır. Yeni ekonomide iş gücünün ileri düzeyde bilgi ve teknoloji kullanabilen bireylerden oluşması ile birlikte işgücü maliyetleri diğer işgücü maliyetlerine göre daha fazladır (Zencirkıran, 2001: s. 176). Yeni ekonomi ile yeni iş imkanlarının oluşması, yeni ürünlerin ve hizmetlerin üretimlerinin gerçekleştirilmesi, dijital kanallar ile internet üzerinden yapılan alışverişlerin küresel pazarlarda artması ülkelerin büyüme oranlarını etkilemektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde büyüme oranları BİT altyapısına ve teknolojik faktörlere göre farklılıklar göstermektedir (Duman, 2004: s. 337). Yabancı sermaye yatırımlarının küresel pazarlarda önem kazanması ve artan rekabet ortamı dış ticaret uygulamalarını yeni ekonomide daha avantajlı hale getirmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yeni ekonominin temelini oluşturması üretimde gerçekleşen hata paylarının düşürülmesini ve üretim maliyetlerinin azaltılması ile çevreye daha az zarar verilmesini sağlamaktadır (Odyakmaz, 2000: s. 12-13).

Dijital dönüşüm toplumsal ve ekonomik hayatı etkisi altına alarak dönüştürmektedir. Dijital dönüşümün ekonomik hayata olan etkilerinin başında üretim faktörü yer almaktadır. Üretilen ürün ve üretim süreçleri yeni teknolojiler kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Üretim sürecinde kullanılan akıllı robotlar, otomasyon sistemleri ve kişiselleştirilmiş ürün üretimleri maliyetleri azaltmaktadır. Maliyetlerin azaltılması ise üreticilerin üretimi arttırmasını ve tüketicilerin daha ucuza ürün bulmasını sağlayacaktır(Kurt, 2020: ss.3086-3087). Dijital dönüşümün etkilediği önemli faktörlerden bir diğeri ise istihdamdır. Dijital dönüşümün ve gelişen teknolojinin iş gücü piyasasındaki etkilerine yönelik üç görüş mevcuttur(Orhan ve Savuk, 2014: s.16).

İyimser görüşe göre teknolojide yaşanan dönüşümlerin istihdamı arttıracığı ancak ileri teknolojinin kullanılmamasının işsizliğe sebep olacağını ifade etmektedir. Ayrıca refah ile verimlilik düzeyinde yaşanacak olan artışların bu durumu telafi ederek yeni istihdam olanaklarını sağlayacağını savunmaktadırlar.

Karamsar görüşe göre teknolojide yaşanan gelişmeler ile üretimde yaşanan dönüşümlerin maliyetleri azaltması beklenmektedir. Buna karşılık karamsar görüş; işgücüne olan talebinde azalmasına sebep olduğu ve teknolojik işsizliğin ortaya çıktığını savunmaktadırlar.

Dengeleyici görüşe göre istihdam ve teknolojik gelişme arasında doğrudan bir ilişki kurmanın zor olduğu savunulmaktadır.

Gelişen teknolojilere uyum sağlayarak istihdamı artırma yolunda yapılacak olan önemli faktörlerden biri de eğitimidir. Dijital dönüşümü anlayabilmek ve bu alanda gerekli çalışmaları uygulayabilmek için insanlara gerekli eğitimlerin verilmesi ve teknolojik yetersizlik sebebi ile artan işsizliğin önlenmesi gerekmektedir.

Dijital dönüşümün etkilediği önemli makroekonomik faktörlerden bir diğeri ise dış ticarettir. Günümüzde yüksek teknolojlili ürünlerin dış ticarete dahil edilmesi küresel piyasalardaki rekabeti arttırmakta ve teknolojiyi elinde bulunduran ülkeleri küresel pazarda lider konumuna getirmektedir. Teknoloji yoğun ürünlerin fiyatları yüksek seviyelerde olduğu için rekabet avantajı sağlayan ülkelerin ihracat oranları artarak gayri safi yurt içi hasıla (GSYH)'yı, istihdamı ve bilançoları olumlu yönde etkilemektedir (Seyidoğlu, 2013: s. 337). Dijital dönüşümü başarılı bir şekilde uygulayan ve küresel piyasalarda rekabet üstünlüğü sağlayan ülkelerin iç ve dış piyasalarda olumlu sonuçlar elde etmesi beklenmektedir.

2. Literatür Taraması

Literatür taramasında dijital dönüşümün ekonomiye olan etkisini ölçebilmek için bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT), araştırma ve geliştirme faaliyetleri (Ar-Ge), yüksek teknolojlili ürün üretimleri, patent başvuruları ve doğrudan yabancı yatırım (DYY) oranları ile teknolojik gelişmeler arasındaki bağlantılar incelenecektir.

Akata, Dikdak ve Kırbaş (2015), bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımlarının artmasının istihdamı olumlu yönde etkilediğini ve istihdam edilecek olanların yüksek bilgi ve beceri düzeyine sahip olması gerektiğini savunmuşlardır.

Alper (2017), çalışmasında 1990-2015 tarihlerine ait Türkiye verilerini, Bayer Hanck eşbütünlük analizi yöntemi ile analiz ederek Ar-Ge harcamaları, yüksek teknoloji ürünü ihracatı, patent sayıları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin uzun dönemde anlamlı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Altın ve Kaya (2009), araştırmalarında 1990-2005 dönemlerindeki verileri kullanarak Türkiye'deki Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi VEC nedensellik analizini kullanarak incelemişlerdir. Ar-Ge harcamalarının, ekonomik büyümeyi kısa dönemde etkilemediği ancak uzun dönemde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Aydın (2018), 1981-2015 dönemlerindeki verileri ARDL (Autoregressive Distributed Lag Bound Test) yöntemini kullanarak yaptığı analizde Türkiye'deki teknolojik gelişmelerin eğitim seviyesi yüksek olan işgücüne ihtiyacı arttırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Canbay (2020-a), çalışmalarında 1990-2016 dönemleri arasında Türkiye'deki kamu sektöründe uygulanan Ar-Ge harcamalarının kişi başına düşen geliri olumlu etkilediği sonucuna ARDL sınır testi analizi yöntemini uygulayarak ulaşmıştır. Canbay (2020-b), 2004-2017 dönemlerine ait Türkiye verilerine ARDL sınır testi yöntemini uygulayarak Ar-Ge harcamalarının ihracat üzerindeki etkilerinin hem kısa hemde uzun dönemde olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Cunda ve Hatırlı (2019)'ya göre, doğrudan yabancı yatırımlar ile yeni teknolojilerin ülkelere gelmesi sağlanmaktadır. Yeni teknolojiler ile üretim stratejileri oluşturulacak ve yeni Pazar imkanları ile de üretim arttırılacaktır. Bu sayede de ülkelerin sermaye açıklarının kapatılması sağlanmaktadır.

Hassan ve Nassar (2018), çalışmasında Ar-Ge faaliyetlerinin imalat sanayisindeki istihdamı olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Koçakoğlu ve Bayraktar (2019), çalışmalarında 2001-2005 verileri ile Türkiye'nin yıllık ihracat oranlarını, Ar-Ge harcamaları ve yüksek teknoloji ihracatının olumlu yönde etkilediği sonucuna doğrusal regresyon analizi yöntemini kullanarak ulaşmışlardır.

Köse ve Şentürk (2017), araştırmalarında 1989-2012 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye ekonomisindeki verileri baz alarak patent, Ar-Ge ve teknolojik ilerlemenin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini ADF birim kök testi, granger nedensellik analizi ve regresyon analizi yöntemlerini uygulayarak incelemişlerdir. Teknolojik gelişme, Ar-Ge harcamaları ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki saptanmış ancak patent ve ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Özkan ve Alancıoğlu (2017), çalışmalarında granger nedensellik analizi yöntemini kullanarak Ar-Ge harcamalarının, patent başvurularını olumlu yönde etkilediğini ancak işsizlik oranlarındaki artışların ise patent başvurularını olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Öztürk ve Alaşahan (2019), çalışmalarında 2011-2016 dönemlerine ait Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu 10 ülkenin verilerini panel veri analizi yöntemi ile inceleyerek yüksek teknoloji ürünlerin üretiminin ve ihracatının ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Şeker (2017), çalışmasında 2005-2014 dönemlerine ait verileri ile Türkiye'nin dış ticaret işlemlerinde BİT kullanımını panel veri analizi ile test etmiştir. Özcan (2018), çalışmasında 2000-2014 dönemlerinde Türkiye'nin en çok ihracat ve ithalat yaptığı ülkelerin verilerini kullanarak dış ticarettde BİT kullanımını panel veri analizi yöntemi ile incelemiştir. Aykulteli ve Töngür (2020), çalışmalarında 2007-2018 dönemlerine ait 200 ülkeye yapılan ihracat verilerini kullanarak Türkiye'nin ihracat performansı üzerinde bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkisini panel çekim yöntemi ile ölçmeyi amaçlamışlardır. Yapılan 3 analizin sonucuna göre Türkiye'nin ihracatını, bilgi ve iletişim teknolojilerinin olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Taymaz (2018)'a göre, dijital teknolojiye yönelik ürünlerin ithalat ve ihracat oranlarının, kişi başına düşen GSYH' yı olumlu yönde etkilediğini savunmaktadır.

Telatar, Değer ve Doğanay (2016), çalışmalarında 1996-2015 dönemlerine ait veriler ile granger eşbütünlük analizi ve zaman serisi yöntemlerini kullanarak Türkiye'nin istikrarlı ve yüksek bir büyüme sağlayabilmesi için yüksek teknoloji ürünlerini üretip, ihraç etmesi gerektiğini savunmuşlardır.

Topallı (2015), çalışmasında 1989-2013 dönemlerine ait Türkiye'ninde dahil olduğu 6 ülkenin verilerini nedensellik analizi yöntemini kullanarak test etmiştir. Analiz sonuçlarına göre yüksek

teknolojili ürünlerin ihracatının, doğrudan yabancı yatırımları ve ekonomik büyümeyi etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

TÜSİAD (2016) raporuna göre, dijital dönüşümün maliyetleri azaltarak verimliliği arttıracığı, büyümeyi ve istihdamı olumlu yönde etkileyeceği açıklanmıştır.

Uzay, Demir ve Yıldırım (2012), çalışmalarında 1995-2005 tarihleri arasında Türkiye'deki Ar-Ge harcamalarının imalat sanayi ile gerçekleştirdiği ihracatlarının gecikmeli olarak ortaya çıktığı sonucuna panel veri analizi yöntemini kullanarak ulaşmışlardır.

Yapraklı ve Sağlam (2010), çalışmalarında 1980-2008 dönemlerinde Türkiye'deki BİT ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin kısa ve uzun dönemde olumlu yönde etkilendiği sonucuna granger nedensellik analizi yöntemini kullanarak ulaşmışlardır.

Yılmaz (2005), çalışmasında; büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkiyi Hsiao'nun nedensellik testleri ve Granger testleri ile analiz etmektedir. Türkiye'de teknolojiye yönelik emek arzının olmamasının işsizlik oranını olumsuz yönde etkilediğini ifade etmiştir.

Literatür taramasında Ar-Ge faaliyetlerinin, yüksek teknolojili ürünlerin ve bilgi iletişim teknolojilerinin ihracatı ve ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır. Ar-Ge faaliyetleri, patent sayıları ve yüksek teknolojiye yönelik ihracatın ekonomik büyüme ile arasındaki ilişkinin uzun dönemde etkili olduğu da belirlenmektedir. Ar-Ge harcamalarının ve dijital dönüşüme yönelik teknolojilerin ithalat ve ihracatının kişi başına düşen geliri de arttırdığı saptanmaktadır. Ar-Ge'ye yönelik yapılan harcamaların patent başvurularını olumlu yönde etkilediği ancak teknolojik gelişmeler sonucunda yaşanan işsizliğin ise patent başvurularını olumsuz yönde etkilediği saptanmıştır. Teknolojik gelişmelerin istihdamı ne doğrultuda etkilediğine yönelik kesin bir görüş birliği olmamakla birlikte istihdam edilecek olan bireylerin yüksek bilgi ve beceri düzeyine sahip olması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar teknolojiyi olumlu yönde etkileyerek ve üretimi artırarak cari açıkların kapatılmasını sağlamaktadır. BİT' in ihracatı artırarak ekonomik büyüme sağladığı ve işsizliği azalttığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Türkiye ekonomisinin dijital dönüşüme uyum sağlama aşaması ile ilgili veriler bilgi ve iletişim teknolojileri, Ar-Ge faaliyetleri, patent başvuruları ve yüksek teknolojili ürünlerin oranları gösterilerek aşağıdaki tablolarda incelenecektir.

Tablo 1: Hanelerde Bilgi ve İletişim Teknolojileri Kullanımı (%)

	2009	2018
Bilgisayar Kullanımı	40,1	59,6
İnternet Kullanımı	38,1	72,9
İnternete Erişim	30,0	83,8

Kaynak: (TÜİK)

Hanelerde bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımının 9 yıl içerisinde sürekli bir artış eğiliminde olduğu ancak internet erişimi ve kullanımının, bilgisayar kullanımına göre daha yüksek seviyelerde olduğu gözlemlenmektedir. Hanelerde akıllı cihaz kullanımlarının yaygınlaşması internet erişimini ve kullanımını arttırmaktadır.

Tablo 2: Girişimlerde Bilgi ve İletişim Teknolojileri Kullanımı (%)

	2009	2019
Bilgisayar kullanımı	90,7	96,7
İnternet kullanımı	88,8	94,9
Web sitesi sahipliği	58,7	51,5
Bilim ve Teknolojide İnsan Kaynağı (Aktif Nüfusun %)	20,7	30,3

Kaynak: (TÜİK, Eurostat)

Teknolojide yaşanan dönüşümün her sektörü etkisi altına alması ile girişimlerde kullanılan bilgi ve iletişim teknolojileri her geçen gün artış göstermektedir. Ancak web sitesi sahipliğinde bir düşüş meydana geldiği ve insan kaynağında artış yaşandığı görülmektedir. Girişimlerde bilgi ve iletişim

teknolojilerinin kullanılması ile işletmeler kendi web sitelerini kurarak ticaret işlemlerini gerçekleştirebilir.

Tablo 3: *Bilgi ve İletişim Teknolojileri İthalat- İhracat Oranları ve Pazar Büyüklüğü*

	2015	2019
BİT İhracat	96.138	121.211
BİT İthalat	339.675	153.060
BİT Pazar Büyüklüğü (Milyar TL)	81,5	151,8
BİT Pazar Büyüklüğü (Milyar \$)	29,9	27,6

Kaynak: (TÜİK, *Ekonomik Faaliyetlere Göre İhracat ve İthalat*. TÜBİSAD, BİT Pazar verileri)

Bilgi ve iletişim teknolojileri ihracatının, ithalattan düşük seviyelerde gerçekleşmiş olduğu ancak ülkemizin teknolojiye yönelik yapmış olduğu faaliyetler sonucunda 2019 yılında ihracat ve ithalat oranları arasındaki farkın çok yüksek seviyelerde olmadığı gözlemlenmektedir. BİT Pazar büyüklüğü ülkelerde ekonomik büyüme açısından önemli bir faktördür. BİT yatırımlarının artırılması ve bu alanda yapılacak olan faaliyetlerin desteklenmesi gerekmektedir. Son zamanlarda yaşanan TL'deki değer kaybı, döviz kuru dalgalanmaları, enflasyon oranlarında yaşanan artışlar BİT Pazar büyüklüğünde dolar cinsinden azalmaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Tablo 4: *Ar-Ge Faaliyetleri ve Patent Başvuruları*

	2010	2019
Toplam Ar-Ge Harcamaları (TL)	9.267.589.617	45.953.691.096
Ar-Ge Yatırım Harcamaları (TL)	1.316.143.555	3.989.570.931
Ar-Ge Personel Harcamaları (TL)	4.756.600.202	23.692.709.953
Diğer Ar-Ge Harcamaları (TL)	3.194.845.860	18.271.410.212
Ar-Ge Harcamalarının GSYH' ya Oranı (%)	0,79	1,06
Ar-Ge' de İnsan Kaynağı	147.417	305.811
Patent Başvuruları (Yerli)	3.250	8.126
Patent Başvuruları (Yabancı)	5.093	11.790

Kaynak: (TÜİK, *TurkPatent.gov.tr*)

Ülkelerin bilim ve teknoloji alanında rekabet avantajını küresel piyasalarda sağlayabilmesi için Ar-Ge harcamaları önemli bir yere sahiptir. Ülkemizde ise personele ve diğer Ar-Ge faaliyetlerine yapılan giderlerin daha yüksek seviyede olduğu gözlemlenmektedir. Ar-Ge yatırımlarının artırılması, ülkemizde yeni ürünlerin üretilmesini ve yeni projelerin gerçekleştirilmesini sağlayarak ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyecektir. Ar-Ge harcamalarının GSYH' ya oranı %2' nin üzerinde olan ülkeler gelişmiş ülke olarak sınıflandırılmaktadır (Yayladı vd.,2010, s.19). Ülkemizde son zamanlarda Ar-Ge' ye yönelik faaliyetler artmasına rağmen GSYH' ya ayrılan oran düşük seviyelerde kalmaktadır. Ar-Ge faaliyetlerine yönelik kaynak kullanımları artırılarak GSYH' ya oranı yükseltilmelidir. Ar-Ge faaliyetlerinde istihdam edilecek olan personel sayılarının artması verimliliği arttırmaktadır. Patent başvurularının sürekli artış eğiliminde olmasına karşın yabancı patent başvuruları, yerli patent başvurularına göre daha yüksek seviyede gerçekleşmektedir. Yabancı patent başvurularının yüksek seviyede olması ülkemizde yabancı yatırımların arttığını göstermekle birlikte yerli üreticilerin patentli olan ürünü üretmeleri için yabancı yatırımcıdan izin alması gerektiğini de göstermektedir.

Tablo 5: İmalat Sanayisindeki Yüksek Teknoloji Göstergeleri

	2009	2019
Yüksek Teknoloji Girişim Sayısı	1.362	2.234
Yüksek Teknoloji Ciro Göstergeleri	16.643.784.617	85.578.241.468
Yüksek Teknoloji Çalışan Sayısı	58.452	99.219
Yüksek Teknoloji Çalışan Başına Katma Değer Oranı	82.790	321.622
Yüksek Teknolojili Ürün İhracatının Üretilen İhracata Oranı (%)	%2	%3

Kaynak: (TÜİK, Küçük ve Orta Büyüklükteki Girişimler. World Bank, Dünya Kalkınma Göstergeleri)

İmalat sanayisindeki yüksek teknoloji göstergelerinin artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Teknolojide yaşanan dönüşümler yüksek teknolojiye yönelik üretimleri ve ihracatı önemli hale getirmektedir. Ülkelerin büyüme ve kalkınma hedeflerini gerçekleştirebilmesi için yüksek teknolojiye yönelik girişimleri arttırması ve istihdamı sağlaması gerekmektedir. Ülkemizde imalat sanayisindeki teknoloji göstergelerinde yüksek teknolojiye yönelik girişimlerin daha düşük seviyede olması çalışan başına katma değeri yükseltmekte ve yüksek teknolojiye yönelik ihracatın düşük seviyelerde gerçekleşmesine sebep olmaktadır.

3. Sonuç

Tarih boyunca yaşanan sanayi devrimleri insanlara daha kaliteli bir yaşam sunabilmek adına değişen istek ve ihtiyaçların karşılanabilmesi amacı ile yeni ürün ve hizmetlerin üretilebilmesini ve ülkelerin küresel pazarlarda rekabet avantajı sağlayarak gelişmişlik düzeylerini arttırabilmesi için odaklanılan dönemlerdir. Dördüncü sanayi devrimi olarak da adlandırılan endüstri 4.0 yaşanan teknolojik dönüşümün önemli bir sürecini kapsamaktadır. Endüstri 4.0'ın temelini ise dijital dönüşüm oluşturmaktadır. Günümüzde dijital dönüşüm alanında yaşanan gelişmelerin birçok sektörü etkisi altına alması ile ülkelerin ekonomik faaliyetlerinin temelini bilgi ve teknoloji oluşturmaktadır. Dijital dönüşüm ülkelerin üretim süreçlerinde, iş modellerinde ve mevcut durumlarında farklılıklar yaşanmasına yol açarak yeni ekonomik süreçlerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Dijital dönüşümün ekonomiye yönelik etkileri kavramsal ve istatistiki veriler kullanılarak bu çalışmada tartışılmıştır. Tartışmada Türkiye'deki bilgi ve iletişim teknolojileri, Ar-Ge faaliyetleri, yüksek teknoloji ve patent başvurularına yönelik veriler kullanılarak ekonomiye etkisi değerlendirilmiştir. Dijital dönüşümün temelini oluşturan bilgi ve iletişim teknolojilerinin ülkemizde sürekli artış eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerine yapılacak olan alt yapı yatırımları ve bilişim uzmanı istihdamının arttırılması gerekmektedir. BİT istihdamının arttırılması için üniversitelerde bu alanda istihdam sağlayacak olan kişilerin yetiştirilmesi ve eğitimlerin sağlanması gerekmektedir.

Ülkelerin imalat sanayilerindeki gelişmişlik düzeyleri yükselirse ekonomilerinin dışa olan bağımlılığı daha düşük seviyelerde gerçekleşir. İmalat sanayisinde yüksek teknolojiye yönelik üretimlerin diğer teknolojiye yönelik üretimler arasında düşük seviyelerde yer alması küresel rekabet açısından önemli bir yere sahip olan yüksek teknoloji üretimlerinin arttırılması gerektiğini göstermektedir. Bunun için Ar-Ge harcamalarının GSYH'ya oranı ve Ar-Ge yatırımlarının arttırılması gerekmektedir. Yüksek teknoloji üretimlerinin ülkemizde arttırılması ve bu alanda gerekli çalışmaların yapılması önem arz etmektedir.

Küresel pazarlarda rekabet avantajı sağlamak için gelişmiş ülkeler konumunda yer almak ülkemiz açısından önem arz etmektedir. Ar-Ge harcamalarının GSYH'ya oranı %2 nin üzerinde olan ülkeler gelişmiş ülke olarak sınıflandırılmaktadır. Ekonomik büyüme açısından önemli bir yere sahip olan Ar-Ge faaliyetlerine daha fazla kaynak ayrılarak GSYH'ya oranı arttırılmalıdır.

Türkiye’de 1990 yılından itibaren dijital dönüşüme yönelik birçok strateji ve politikalar düzenlenmiştir. Belirlenen politikalar genel olarak gelişen ve sürekli değişen teknolojiye uyum sağlamak amacı ile küresel piyasalarda diğer ülkeler ile rekabet etmek amacı ile oluşturulmuştur. Gelişen teknolojiye uyum sağlayabilmek için günümüzde 11. Kalkınma planı uygulanmaktadır.

Dijital dönüşüme uyum sağlamak için oluşturulan stratejilerin ve yol haritalarının başarılı olabilmesi için ülke içerisinde yürütülen çalışmaların koordinasyonunun sağlanması gerekmektedir. Türkiye’nin dijital dönüşüm alanında yapılacak olan faaliyetleri ve gelişmeleri takip etmesi, Ar-Ge desteklerini arttırması, yüksek teknoloji ürün ve hizmet projelerini desteklemesi, yeni mesleklerde istihdamı en uygun koşullarda gerçekleştirmesi, küresel pazarlarda rekabet avantajını korumaya yönelik çalışmalar yapması gerekmektedir. Bu çalışmaların gerçekleştirilebilmesi için ülkemizde bilgi ve iletişim teknolojilerine gerekli yatırımların yapılması ve alt yapı faaliyetlerinin geliştirilmesi gerekir. Ayrıca dijital dönüşüm alanında küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin (KOBİ) bilgilendirilmesi ve teşviklerin uygulanması, mevcut işgücünü yeni teknolojiler ile buluşturacak eğitimlerin ve faaliyetlerin oluşturulması, üniversitelerde dijital dönüşüme yönelik bölümlerin açılarak yenilikçi bireylerin yetiştirilmesi ve istihdam edilmesi gerekmektedir.

Dijital dönüşümün getirmiş olduğu önemli konulardan bir diğeri ağ sistemi ile gerçekleştirilen işlemlerde gizliliğin ve güvenliğin sağlanmasının gerekli olmasıdır. Buna yönelik çalışmaların devlet tarafından gerçekleştirilmesi ve herhangi bir siber saldırıya yönelik önlemlerin alınması gerekmektedir. Teknolojik gelişmeler sonucunda ortaya çıkan dönüşüm ile fırsatların değerlendirilmesi ve tehlikelerin iyi bir şekilde yönetilerek önlenmesi gerekmektedir.

Yazar Katkı Oranı (Author Contributions): Derya YILMAZ (%50), Eda ÖZEN (%50)

Yazarların Etik Sorumlulukları (Ethical Responsibilities of Authors): Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması (Conflicts of Interest) : Çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

İntihal Denetimi (Plagiarism Checking): Bu çalışma intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akata, K. G., Dikdak, S., & Kırbaş, İ. (2015). Yeni Ekonomide Bilgi Dönüşümlerinin Teknoloji Açısından Toplum ve İşletmeler Üzerindeki Etkileri. *20. Türkiye'de İnternet Konferansı*, (s. 1-7). Beyazıt-İstanbul.
- Alper, A. E. (2017). Türkiye'de Patent, Ar-Ge Harcamaları, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Bayer-Henck Eşbütünleşme Analizi. *International Congress on Political, Economic and Social Studies (ICPESS)*, ss.17-26.
- Altın, O., & Kaya, A. (2009). “Türkiye'de Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensel İlişkinin Analizi”. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 9(1): 251-259 .
- Armağan, V. (2018). “Dijital Dönüşüm Sürecinde Akıllı Şehirler ve E-Devlet Platformu”. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı (46): 388- 413.
- Aydın, E. (2018). “Türkiye'de Teknolojik İlerleme ve İstihdam Yapısındaki Değişme Projeksiyonu: Endüstri 4.0 Bağlamında Ampirik Analiz”. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(31): 461-471.
- Aykulteli, D. F., & Töngür, Ü. (2020). “Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Türkiye'nin İhracat Performansına Etkisi”. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 7(2): 455-478.
- Canbay, Ş. (2020). “Türkiye’de Özel ve Kamu Sektörüne Ait Ar-Ge Harcamalarının Kişi Başına Düşen Gelir Üzerine Etkileri”. *Uluslararası Afro- Avrasya Araştırma Dergisi*, 5(10): 38-52.
- Canbay, Ş. (2020-b). “Türkiye'deki Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge) Harcamalarının İhracat Üzerindeki Etkileri”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 63: 131-140.
- Cunda, G., & Hatırlı, S. A. (2019). “Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye'nin ihracat Ürün Çeşitliliği Üzerine Etkisi”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(30): 867-885.
- Duman, Y. K. (Eylül 2004). Yeni Ekonominin Makro Ekonomi Üzerindeki Etkileri. *3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, (s. 22-28). Eskişehir- Türkiye .
- Hassan, M., & Nassar, R. (2018). “Relationships between Proposed Measures of Technological Change and Employment in the Manufacturing Sector”. *Journal of International Business Disciplines*, 13(2): 19-31.
- Keser, A. (2005). *Yeni Ekonomi Çerçevesinde Çalışma Hayatında Yaşanan Dönüşümler*. Ankara: Nobel Yayın, 179-195.
- Koçakoğlu, A., & Bayraktar, Ö. V. (2019). “Ar-Ge Harcamaları, Patent Başvuruları ve Yüksek Teknoloji İçeren Ürünlerin İhracat Rakamları Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir Çalışma”. *İktisadi Yenilik Dergisi*, 6(2): 120-128.
- Köse, Z., & Şentürk, M. (2017). “Ar-Ge, Patent Harcamaları ve Teknolojik ilerlemenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri”. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 9(17): 215-221.
- Kurt, A. S. (2020). “Dijital Dönüşümün Ekonomiye Etkileri: Türkiye Ekonomisine Yansımaları”. *Opus:Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30): 3083-3109.
- Odyakmaz, N. (2000). " Bilgi Teknolojileri, Küreselleşme ve Kalkınma". *Dış Ticaret Dergisi*, 18: 96-113.
- Orhan, S., & Savuk, F. (2014). “Emek-Teknoloji-İşsizlik İlişkisi”. *Çalışma Dünyası Dergisi*, 2(2): 9-24.
- Özcan, B. (2018). “Information and Communications Technology (ICT) and International Trade: Evidence from Turkey”. *Eurasian Economic Review*, 8(1): 93-113.
- Özkan, G. S., & Alancıoğlu, E. (2017). “Bilgi Ekonomisi İndeksi Performans Göstergelerinin Türkiye Açısından Ar-Ge Harcamaları Analizi”. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi (ASSAM-UHAD)*, 4(8): 1-12.

- Özsoy, C. E. (2018). “Endüstri 4.0 Ve İstihdam Üzerindeki Potansiyel Etkisi”. *Journal Of Current Researches On Business And Economics*, 8(2): 249-270.
- Öztürk, S., & Alaşahan, Y. (2019). “Türkiye’de Endüstri 4.0 Uygulamalarının Değerlendirilmesi: Panel Veri Analizi” . *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 61: 1-18.
- Saatcioğlu, C. (2005). “Yeni Ekonomi ve Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkisi”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(1): 151-165.
- Seyidoğlu, H. (2013). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*. İstanbul: Güzem Can.
- Şeker, A. (2017). “Uluslararası Ticarete İnternet Kullanımının Rolü: Türkiye Örneği” . *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 17 (1): 75-88.
- Taş, H. Y. (2018). “Dördüncü Sanayi Devrimi’nin (Endüstri 4.0) Çalışma Hayatına ve İstihdama Muhtemel Etkileri”. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(16): 1817-1836.
- Taymaz, E. (2018). “Dijital Teknolojiler ve Ekonomik Büyüme: Dijital Teknoloji Sektörlerinde Türkiye’nin Konumu, Fırsatları ve Seçenekleri”. *TÜSİAD*, 1-161.
- Telatar, O. M., Değer, M. K., & Doğanay, M. (2016). “Teknoloji Yoğunluklu Ürün İhracatının Ekonomik Büyüme Etkisi: Türkiye Örneği (1996:Q1-2015)”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(24): 921-934.
- Topallı, N. (2015). “Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme ve Yüksek Teknoloji İhracatı Arasındaki İlişki”. *International Journal Of Social Sciences and Education Research*, 1(1): 277-285.
- TÜSİAD. (2016). *Türkiye’nin Küresel Rekabetçiliği için Bir Gereklik Olarak Sanayi 4.0 Gelişmekte olan Ekonomi Perspektifi* . TÜSİAD-T/2016-3/576.
- Uzay, N., Demir, M., & Yıldırım, E. (2012). “İhracat Performansı Açısından Teknolojik Yeniliğin Önemi: Türkiye İmalat Sanayi Örneği”. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(1): 147-160.
- Yapraklı, S., & Sağlam, T. (2010). “Türkiye’de Bilgi İletişim Teknolojileri ve Ekonomik Büyüme: Ekonometrik Bir analiz (1980-2008)”. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 10(2): 575-596.
- Yaylalı, M., Akan, Y. ve Işık, C. (2010), "Türkiye’de Ar-Ge Yatırım Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Eş-Bütünleşme ve Nedensellik İlişkisi: 1990-2009", *Bilgi Ekonomisi ve Yönetim Dergisi*, 5(2): 13- 26.
- Yılmaz, Ö. G. (2005). Türkiye Ekonomisinde Büyüme ile İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 2: 63-76.
- Zencirkıran, M. (2001). “Küreselleşme; Sorunlar ve Çözüm Önerileri”. *Bilgi ve Toplum*, 3: 175-181.

PSİKOLOJİK GÜÇLENDİRMENİN DUYGUSAL BAĞLILIĞA ETKİSİNDE ÜCRET TATMİNİNİN DÜZENLEYİCİ ROLÜ

İnan KAYNAK¹

Öz

Psikolojik güçlendirme çalışanların algılarıyla ilgili bir durumdur ve işgörenlerdeki güçsüzlük inancının ortadan kaldırılması veya öz yeterlilik algılarının artırılması çabasını ifade etmektedir. Örgütler açısından güçlendirme kadar önemli olan diğer bir kavram da bağlılıktır. Bağlılığın farklı boyutları olmasına rağmen, örgütler açısından duygusal bağlılığın daha önemli olduğu düşünülmektedir. Çalışanlar için önem arz eden konulardan biri de ücrettir ve ücret tatmini çalışanı birçok yönden etkileyebilmektedir. Bu çalışmanın amacı, psikolojik güçlendirme ile duygusal bağlılık arasındaki etkiyi ücret tatmininin düzenleyici rolü üzerinden araştırmaktır. Çalışma kapsamında 253 özel sektör sağlık çalışanından anket tekniği ile veri toplanmıştır. Verilerin analizinde korelasyon analizi ve hiyerarşik regresyon analizi kullanılmıştır. Değişkenlerin etkilerinin tespitine dönük olarak yapılan hiyerarşik regresyon analizi sonucunda psikolojik güçlendirmenin duygusal bağlılığı etkilediği ve bu etkileşimde ücret tatmininin düzenleyici rol oynadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Güçlendirme, Psikolojik Güçlendirme, Örgütsel Bağlılık, Duygusal Bağlılık, Ücret Tatmini

JEL Kodları: M10, M12, C12

THE MODERATOR ROLE OF PAY SATISFACTION IN THE IMPACT OF PSYCHOLOGICAL EMPOWERMENT ON EMOTIONAL COMMITMENT

Abstract

Psychological empowerment is a situation related to the perceptions of employees and refers to the effort to eliminate the belief of powerlessness in employees or to increase their self-efficacy perceptions. Another concept as important as empowerment for organizations is commitment. Although there are different dimensions of commitment, emotional commitment is considered to be more important for organizations. One of the important issues for the employees is the wage and wage satisfaction can affect the employee in many ways. The aim of this study is to investigate the effect between psychological empowerment and emotional commitment through the moderator role of wage satisfaction. Within the scope of the study, data were collected from 693 public employees by survey technique. Correlation analysis and hierarchical regression analysis were used in the analysis of the data. As a result of the hierarchical regression analysis conducted to determine the effects of the variables, it was found that psychological empowerment predicted emotional commitment and wage satisfaction played a moderator role in this interaction.

Keywords: Empowerment, Psychological Empowerment, Organizational Commitment, Emotional Commitment, Pay Satisfaction

JEL Codes: M10, M12, C12

¹Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Malazgirt Meslek Yüksekokulu, i.kaynak@alparslan.edu.tr,

Etik Kurul Onayı (Ethics Board Approval): Muş Alparslan Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun (Toplantı Tarihi:01.07.2021, Toplantı Sayısı:8, Karar Sayısı:42, Evrak Tarih ve Sayısı: 01.07.2021-15961) toplantısında görüşülmüş ve kabul edilmiştir.

Makalenin Geliş Tarihi (Received Date): 22.11.2021

Revizyon Tarihi (Revised Date): 22.12.2021

Yayına Kabul Tarihi (Acceptance Date): 31.12.2021

Atıf (Citation): Kaynak, İ. (2021), "Psikolojik Güçlendirmenin Duygusal Bağlılığa Etkisinde Ücret Tatmininin Düzenleyici Rolü", Ekonomi Maliye İşletme Dergisi, 4(2): 193-208.

Giriş

İşletme sahipleri, yöneticiler veya teorisyenler, örgütlerin en önemli kaynağının işgörenler olduğu ve örgütsel başarının çalışanların katkılarıyla mümkün olabileceği konusunda hemfikir olduklarından (Siagal ve Gardner, 2000), örgütlerde çalışan davranışları öncelikli inceleme konusu edilmiştir (Küçüköğlü, 2018). Örgütler için önemli olan işgören başarısı ise örgüt içinde desteklenmeleri ve güçlendirilmeleriyle mümkün olabilmektedir (İşcan ve Çakır, 2016). Geçen yüzyılın son çeyreğinden itibaren alan yazınında yer almaya başlayan psikolojik güçlendirme (Kurtluk, 2019), bireyin iş ortamınca şekillendirilen ve çalışma yaşamındaki rolüyle ilgili eğilimlerini yansıtan motivasyonel düşüncelerin tümü olarak tanımlanmıştır (Wang ve Lee, 2009). Psikolojik güçlendirmenin işgörenlerce farklı algılanmasının sonucu olarak, alan yazınında kavramın öncülü veya ardılı olabilecek birçok faktörle ilişkisi araştırılmıştır (Okan ve Yılmaz, 2017). Bu kavramlardan biri de örgütsel bağlılığın bir boyutu olan duygusal bağlılık olabilir.

İşgörenlerin örgütlerine bağlanma ve kendilerini örgütle tanımlama düzeyi olarak açıklanan örgütsel bağlılık (Devece vd., 2016), işgörenle örgüt arasındaki ilişkide üstlendiği rolden dolayı üzerinde sıklıkla durulan kavramlardan biridir (Commeiras ve Fournier, 2001). Kariyer güveni olan çalışanların örgütlerine karşı bağlılıkları azalırken, örgütler de çalışanlarını örgütte tutmaya çalışmaktadırlar (Kaynak, 2020). Çünkü bir çalışanın örgütten ayrılması örgütün çalışanla ilgili o ana kadar yürüttüğü süreçlerin ve üstlendiği birçok maliyetin boşa gitmesi anlamına gelmektedir (Arslan, 2018). Bu ve benzeri sebeplerden ötürü örgütsel bağlanma ve örgütler için en önemli bağlılık türü olarak görülen duygusal bağlılığın etkileri (Mowday, 1998) sıklıkla inceleme konusu yapılmaktadır (Gürbüz, 2006). İşgörenin çalışması karşılığında aldığı mal veya para olarak tanımlanan ücret (Fahliogulları vd., 2018), iş hayatının önemli konularından biridir (Güven, 2005). Çünkü, ücret anlamında tatmin olmuş çalışanların olduğu örgütte işlerin yolunda olduğu, ücret tatmininin düşük olduğu örgütte ise bazı aksaklıkların olduğu ve iyi yönetilemediği kabul edilmektedir (Yıldırım ve Demirel, 2015). Çalışanların işe ve örgüte karşı tutumunda aldığı ücret belirleyici olabilmekte (İmamoğlu vd., 2004), birçok örgütsel faktörü etkileyebildiği gibi işgörenlerde duygusal bağlılığın da belirleyicisi olabilmektedir (Li, 2015).

Bu çalışmada psikolojik güçlendirmenin duygusal bağlılık üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Örgütsel birçok değişenin belirleyicisi olan ücret tatmininin bu ilişkide var olması muhtemel etkiyi arttırıp arttırmadığı araştırmanın diğer bir amacıdır. Alan yazınında psikolojik güçlendirme ile duygusal bağlılık ilişkisini araştıran çalışmalara rastlanılmaktadır. Fakat, ücret tatmininin bu etkileşimdeki rolüne ilişkin bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Çalışmanın bu üç değişkeni bir arada incelemesinden dolayı alan yazınına katkı sunacağı düşünülmektedir. Çalışmanın geri kalanı şu şekilde yapılandırılmıştır. Birinci bölümde çalışma konusu kavramlar olan psikolojik güçlendirme, duygusal bağlılık ve ücret tatmini kavramları alan yazını ışığında incelenip aralarındaki ilişkilerden yola çıkılarak hipotezler oluşturulmuştur. Çalışmanın ikinci bölümü yöntem kısmını oluştururken üçüncü bölümde de elde edilen bulgular paylaşılmıştır. Son bölüm olan dördüncü bölümde sonuçlar tartışılmış ve öneriler getirilmiştir.

1. Teorik Çerçeve ve Hipotezlerin Oluşturulması

1.1. Psikolojik Güçlendirme

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde, çalışanların ihtiyaçlarının değişmesi ve eski yönetim uygulamalarının yeni duruma cevap vermemesi gibi nedenlerden dolayı (Hemedoğlu vd., 2012), hem bilimsel alan yazınında hem de işletmelerin birçoğunun yönetsel uygulamalarında personel güçlendirme kavramı artan bir oranda inceleme konusu olmuştur (Seibert vd., 2011). Hatta bu dönem, birçok araştırmacı tarafından “güçlendirme çağı” olarak nitelendirilmiştir (Appelbaum vd., 1999). Güçlendirme, işgörenlerin kendilerini güçlü hissetmesi ve örgütsel hedeflere ulaşmayı kendiliğinden arzu etmesi için güdülenmesi olarak tanımlanmıştır (Griffin ve Moorhead, 2012). Güçlendirmeyle ilgili yapılan araştırmalar, kavramı tek boyutta ifade edemediğinden, kavram; “yapısal güçlendirme” (Polatçı ve Özçalık, 2013) ve işgörenlerin kendilerini güçlü hissetmelerini sağlayacak algıya vurgu yapan “psikolojik güçlendirme” (Potterfield, 1999) olarak ikili bir ayrıma tabi tutmuştur. İşgörenlerin dışındaki faktörlerle güçlendirmeyi açıklayan kavram yapısal güçlendirme olarak adlandırılırken, işgörenlerin işleriyle ilgili psikolojik süreçleri açıklayan kavram ise psikolojik güçlendirme olarak

nitelendirilmektedir (Ordu ve Balçık, 2019). Bandura'nın (1977) ortaya koyduğu öz yeterlilik kavramı, psikolojik güçlendirmenin temelini oluşturmaktadır (Can, 2019). Öz yeterlilik kavramından yola çıkan Conger ve Konungo (1988), motivasyonel bir süreç olarak düşündükleri kavramı (Spreitzer, 1995); işgörenlerdeki güçsüzlük inancının ortadan kaldırılması veya öz yeterlilik algılarının artırılması çabası olarak ifade etmektedirler (Tekiner, 2014). Kavram daha sonra Thomas ve Velthouse (1990)'un çalışmalarında yer bulmuş ve araştırmacılar kavramın daha geniş bir perspektifte; etki, yetkinlik, anlamlılık ve seçim olmak üzere dört boyutta ele almışlardır (Thomas ve Velthouse, 1990). Psikolojik güçlendirme kavramının gerçek anlamda geliştirilmesi ise Spreitzer (1995) tarafından yapılmıştır (Menon, 2001). Spreitzer (1995), Thomas ve Velthouse'ın (1990) psikolojik güçlendirme ile ilgili ileri sürdükleri dört boyutu; anlam, yeterlilik, özerklik ve etki olarak yeniden tanımlamıştır (Spreitzer, 1995; Tolay, Sürgevil, ve Topoyan 2012). Spreitzer (1995), gücün çalışanlar arasında paylaşıldığı yönetsel uygulamalara odaklanmaktan ziyade işgörenlerin işlerini nasıl daha iyi yapabilecekleri konusuna odaklanmanın yararları üzerinde durmuştur.

İşgörenlerin işleriyle ilgili kararlarda inisiyatif almalarını sağlayarak, sorunların çözümünde üstlerine ihtiyaç hissetmemesini hedefleyen psikolojik güçlendirme, işgörelere yetki devrinden daha fazlası olarak, kişisel becerilerin gelişimi (Salazar vd., 2006), sorumluluk, serbestlik ve otorite imkanı sağlayan (Ro ve Chen, 2011) ve bunun için işgörenin içsel motivasyonundan faydalanan bir stratejidir (Forrester, 2000). Psikolojik güçlendirme, çaresizlik ve engellenme hissinin önüne geçerek (Chib, 2016), önceden başarılmasında zorlanılan işlerin üstesinden gelmeyi sağlayacak öz güveni verir (Yücel ve Demirel, 2012). Başarma hissinin verdiği pozitif ruh haliyle diğer çalışanlara yardım edilmesini temin eder. Ayrıca örgüte sahip çıkma, yapıcı öneriler getirme, kendini geliştirme noktasında çaba sarf etme, iyi niyeti örgüt içinde yayma (Lee ve Allen, 2002), sebatkarlık, vizyon sahibi olma gibi pozitif davranışların sergilenmesini sağlar (Kalfaoğlu vd., 2018). Kişisel gelişim için istekli davranma ve örgüt için fırsatları araştırma, bulma ve daha kaliteli hizmet sunmayı teşvik eder (Littrell, 2007). Sonuç olarak psikolojik güçlendirme ile yaptığı işi anlamlı bulan işgörenlerin (Potterfield, 1999) örgütteki verimliliği ve etkinliği artar (Koberg vd., 1999). Örgütsel kazanımlar açısından bu denli önemli olan psikolojik güçlendirme ile ilgili yapılan çalışmalarda, psikolojik güçlendirme uygulanan örgütlerde örgütsel bağlılığın arttığı (Adıgüzel ve Küçüköğlü, 2019) tespit edilmiştir. Örgütsel bağlılığın alt boyutlarında ve en önemli boyutu olan duygusal bağlılığında (Mowday, 1998) bu olumlu ilişkiden etkilenmesi muhtemeldir. Bu sebeple, çalışmanın bundan sonraki kısmında duygusal bağlılık konusu incelenmiştir.

1.2. Duygusal Bağlılık

Alan yazınında genel bir görüş birliği olmamakla birlikte örgütsel bağlılık; işgörenin örgütü ile psikolojik anlamda bütünleşmesi, örgüt amaç ve hedeflerini içselleştirerek örgütte çalışma yolunda hissettiği istek olarak tanımlanmaktadır (Agarwal vd., 1999). İşgörenlerin örgütleriyle olan bağlılıkları farklı biçimlerde ortaya çıkabilmektedir (Koçak ve Yücel, 2018). Alan yazınında farklı boyutlarla incelenen bağlılık kavramıyla ilgili Meyer ve Allen (1991)'in üç boyutlu bağlılık modeli genel kabul görmektedir (İlhan vd., 2019). Örgütsel bağlılığı Meyer ve Allen duygusal, devam ve normatif bağlılık olarak üç şekilde inceleyip açıklamaya çalışmışlardır (Doğan ve Kılıç, 2007). Örgütsel bağlılık kavramının bir boyutu olması ve öneminden dolayı (Buonocore, 2010; Cohen, 2003) duygusal bağlılık, birçok araştırmaya konu olarak farklı tanımlamalara tabi tutulmuştur.

McGee ve Ford (1987) duygusal bağlılığı; işgörenlerin örgütün kaynaklarını en iyi şekilde kullanarak bunlarla özdeşleşmesi, Allen ve Meyer (1990) özdeşleşmenin sonucu olarak örgüt süreçlerine katılması ve bunu isteyerek yapması, Mowday vd. (1979) işgörenlerin amaç ve hedeflerini örgütsel amaç ve hedeflerle uyumlaştırması, Wang vd. (2014) bu amaç birliğinin neticesi olarak psikolojik olarak örgütüne bağlılık duyması, Gayir (2019) ise örgütsel kazanımları veya zararları kendine mal etmesi olarak tanımlamışlardır. Bu tanımlardan hareketle Tutar (2007), işgörenlerin yöneticilerine duydukları sevgi ve saygının sonucunda örgüt misyon ve vizyonunun içselleştirilmesi olarak duygusal bağlılığın tanımını genişletmiştir. Meyer ve Herscovitch (2001) ise duygusal bağlılığı, çalışanların iş arkadaşlarıyla iyi geçinmesine bağlı olarak pozitif bir iş ortamının oluşmasıyla maddi beklentilerin ötesinde mutlu bir ortamda çalışmak olarak nitelendirmişlerdir. Duygusal bağlılığın diğer bağlılık türlerine nazaran daha fazla fayda sağlayabilme yeteneğinden dolayı (Polatçı ve

Cindiloğlu, 2013) bu bağlılık türü örgütsel hedefler açısından stratejik bir öneme sahiptir (İpçioğlu ve Uysal, 2009). Çünkü örgütsel başarı yalnızca çalışan yeteneklerinin artırılması ve kullanılmasıyla değil, aynı zamanda çalışanların örgütte kalmasını sağlayacak duygusal bağlılıkla mümkün olabilir (Özutku, 2008). Örgütlerin işgörenlerinde olmasını arzu ettiği duygusal bağlılık üzerinde (Büyükyılmaz vd., 2018), psikolojik güçlendirmenin etkisi olduğu bilinmektedir (Tolay vd., 2012). Psikolojik olarak güçlendirilmiş bireyin örgütsel çıktılar üzerindeki pozitif etkisi (Kanbur, 2018) arzu edilen diğer birçok davranışı tetikleyebilir. Psikolojik güçlendirmenin alan yazınında birçok kavramla ilişkisi araştırılmıştır. Psikolojik güçlendirme iş performansının arttırırken işten ayrılma niyetini (Kanbur, 2018) ve sosyal kaytarma davranışının azaltmaktadır (Kesen, 2015). Okan ve Yılmaz (2017) kavramın çalışanlarda tükenmişlik düzeyinin azalmasını sağladığını, İşcan ve Çakır (2016) ise öz yeterlilik algısı üzerinde olumlu etkisinin olduğu sonucuna varmışlardır. Yapılan diğer çalışmalarda ise psikolojik güçlendirmenin örgütsel vatandaşlık (Akgündüz vd., 2015), örgütsel mutluluk (Özocak & Yılmaz, 2020) ve örgütsel adalet (Yürür & Demir, 2011) gibi pozitif örgütsel kavramlar üzerinde etkileri tespit edilmiştir. Pozitif örgütsel kavramlardan biride şüphesiz örgütsel bağlılık kavramıdır. Psikolojik güçlendirme ile bağlılık kavramını ele alan çalışmalarda; Elmalı ve Özakar (2021), psikolojik güçlendirmenin bağlılık türleri olan normatif ve devam bağlılığını pozitif yönde etkilediği gibi duygusal bağlılığı da pozitif yönde etkilediği sonucuna varmışlardır. Can (2019) ise psikolojik güçlendirmenin duygusal bağlılığı pozitif yönde etkilediği sonucuna varmıştır. Bu bilgilerden hareketle oluşturulan hipotez şu şekildedir:

H₁: Psikolojik güçlendirme, duygusal bağlılığı pozitif yönde etkiler.

1.3. Ücret Tatmini

İşgörenlerin yaşam standartlarını belirlemesinden dolayı ücret, günümüz ekonomik yaşamında önemli bir yer tutmaktadır (Öztürk, 2005). Bireyi çalışmaya yönelten en önemli faktör olan ücret (Emmert ve Taher, 1992); bireyin kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin yaşamlarını sürdürme ve ihtiyaçlarını karşılamak için zihinsel veya bedensel olarak çalışmasının neticesinde elde ettiği parasal gelir olarak tanımlanmaktadır (Çınar, 2017). Ücret tatmini ise işgörenin elde ettiği bu gelirler ile beklentilerinin karşılanması algısıdır (Kanten vd., 2016). Çoban ve Seçkin (2017) ücret tatminini, işgörenin ücretle ilgili duyduğu memnuniyet olarak nitelendirmişlerdir. Heneman ve Schwab (1985) alan yazınında geniş kabul gören dördü bir ayrımla ücret tatminini, ücretin düzeyi, ücret artışları, yan haklar ve ücret yapısı olarak açıklamıştır. Ücret düzeyi; işgörenin eline doğrudan geçen miktarı, yan haklar; ikramiye, sigorta ve yemek gibi hakları, ücret artışı; ücret düzeyindeki zam veya artış miktarı ve ücret yapısı da örgüt içindeki farklı işlerle ilgili ücret düzeyleri arasındaki hiyerarşik ilişkiler olarak açıklamışlardır. Ücret, örgütler açısından önemli bir maliyet kalemi olmakla birlikte (Düzgün ve Marşap, 2018) örgütlerin ücretle ilgili temel yaklaşımı işgöreni memnun ederek örgütte tutmaya çalışmaktır (Göksu ve Öz, 2008). Bu kapsamda ücret tatmini kavramı önem kazanmaktadır. Çünkü ücret tatmini bazı önemli örgütsel sonuçları etkilemektedir (Gürbüz, 2007). Emeginin satılmasının karşılığı olarak ücreti gören çalışanlar, aldıkları ücretten tatmin olmadıklarında mutsuzluk ve motivasyonsuzluk yaşayabilmektedirler (Fındıkçı, 2006). Motivasyonu etkileyen psikolojik güçlendirme gibi (İhtiyaroğlu, 2017) birçok etken olmakla birlikte ücretin çalışanları motive ettiği (Westover, 2010) ve örgüte çektiği (Kaynak, 2021) bilinmektedir. Ayrıca ücret tatmini, işe yönelik tutum ve davranışları şekillendirebilmektedir (Kanten vd., 2016). Nitekim Li'nin (2015) çalışması, ücret tatmininin birçok örgütsel faktörü etkilediği gibi bağlılığı da etkilediğini ortaya koymuştur. Tüm bu bilgilerden hareketle oluşturulan hipotez şu şekildedir:

H₂: Ücret tatmini, psikolojik güçlendirme ile duygusal bağlılık arasındaki ilişkiyi düzenler.

2. Yöntem

2.1. Evren ve Örneklem

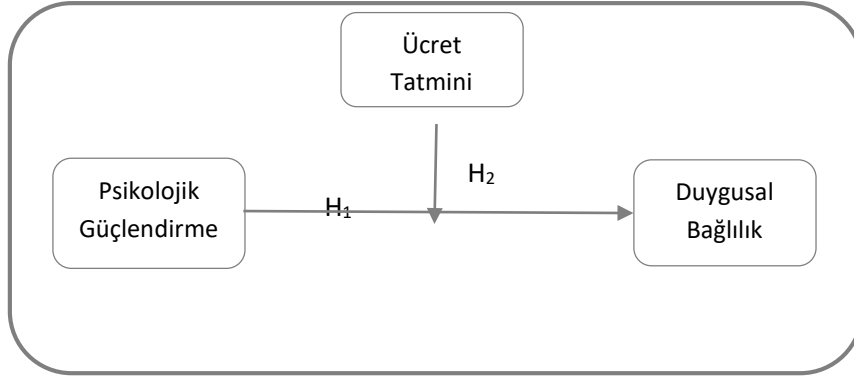
Çalışma kapsamında Malatya, Elâzığ, Muş ve Van illerinde görev yapan sağlık çalışanları araştırmanın evreni olarak belirlenmiştir. Araştırmanın örneklemini ise bu illerde çalışan özel sektör sağlık çalışanları oluşturmaktadır. Örneklemin sağlık çalışanlarından seçilmesinin temel amacı

korona virüse bağlı olarak sağlık çalışanlarının iş yüklerinin artmış olmasıdır. Evrenin büyüklüğü tam olarak bilinmemektedir. Örneklemin evreni yansıtmasıyla ilgili madde başına gözlenen değişkenin beş katı kadar örneklem sayısının olmasının yeterli kabul edildiği (Büyüköztürk, 2002) yaklaşımlar olmakla beraber, gözlenen değişken sayısının 10 ila 30 arasında örneklemin olması gerektiği (Koyuncu & Kılıç, 2019) gibi yaklaşımlar da bulunmaktadır. Çalışmada kartopu örneklem modeli esas alınmış, illerde ki sağlık kuruluşlarının sitelerinden elde edilen bilgilerle bir grup çalışana e-posta ile anket ulaştırılmış ve cevaplamalarının ardından diğer meslektaşlarıyla paylaşımları istenmiştir. T.C. Muş Alparslan Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kuruldan Sayı: E-10879717-050.01.04-16336 ve 8-23 karar numarası ile veri toplama izni alındıktan sonra, önceden hazırlanmış online anket, ilk olarak 35 çalışana 01.10.2021 tarihinde gönderilmiş ve 30.10.2021 tarihinde kadar cevaplamaları istenmiştir. Gönderilen ankete cevaben 253 kişiden geri bildirim alınmıştır. Anketteki tüm sorulara cevaplama seçeneği zorunlu olarak işaretlendiğinden ve cevap verilmediğinde bir sonraki soruya geçilemediğinden eksik anket dönüşü olmamıştır. Ankete katılımın (n=253) araştırma için yeterli görülen örneklem büyüklüğünden (n=160) fazla olmasından dolayı araştırmanın evreni yansıttığı varsayılmıştır.

2.2. Çalışmanın Amacı ve Araştırma Modeli

Çalışma psikolojik güçlendirmenin duygusal bağlılığa olan etkisinde ücret tatmininin düzenleyici rolünü araştırma amacıyla yapılmıştır. Çalışma kapsamında alan yazınından istifade edilerek hazırlanan araştırma modeli Şekil 1’ de verilmiştir.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Şekil 1’den de anlaşılacağı üzere psikolojik güçlendirme araştırmanın bağımsız değişkenini, duygusal bağlılık ise bağımlı değişkenini oluşturmaktadır. Bu kapsamda psikolojik güçlendirmenin duygusal bağlılığı pozitif yönde etkileyeceği varsayılmıştır. Ücret tatmini değişkeninin ise psikolojik güçlendirme ile duygusal bağlılık arasındaki etkileşimde düzenleyici rol oynadığı düşünülmektedir. Araştırma kapsamında elde edilen verilerin analizi için SPSS 25.0 istatistik programından istifade edilmiştir.

2.3. Ölçüm Araçları

Psikolojik Güçlendirme: Araştırma kapsamında katılımcıların psikolojik güçlendirme düzeylerini ölçmek için Spreitzer (1995)’in geliştirdiği ve Aksoy (2008)’un Türkçeye uyarladığı 9 ifadeden oluşan psikolojik güçlendirme ölçeğinden yararlanılmıştır. Ölçeğe ilişkin cronbach's alpha değeri yazar Aksoy (2008) tarafından $\alpha = 0,90$ olarak ölçülmüştür. Ölçekteki örnek sorular, “İşim kişisel olarak anlamlı geliyor”, “Yaptığım iş benim için önemlidir” ve “Sahip olduğum yeteneklerle işimi başarıyla yapabileceğime güveniyorum” şeklindedir. Ölçek 6’lı Likert tipinde ve 1 “Kesinlikle Katılmıyorum” ile 6 “Tamamen Katılıyorum” şeklindedir.

Duygusal Bağlılık: Araştırma kapsamında katılımcıların duygusal bağlılıklarını ölçmek için Meyer ve Allen (1991) tarafından geliştirilen örgütsel bağlılık ölçeğinden istifade edilmiştir. Örgütsel bağlılık ölçeği 3 boyut ve 18 ifadeden oluşmaktadır. Çalışma kapsamında bu ölçeğin duygusal bağlılık boyutundan istifade edilmiştir. Ölçeğin Türkçe verileri için Özutku'nun (2008) çalışmasından

yararlanılmıştır. Araştırmacı duygusal bağlılık için cronbach's alpha değerini $\alpha = 0,64$ olarak tespit etmiştir. Araştırma kapsamında ölçeğe ilişkin cronbach's alpha değeri ise $\alpha = 0,60$ olarak bulunmuştur. Ölçekteki örnek sorular, “Meslek hayatımın kalan kısmını bu kuruluşta geçirmek beni çok mutlu eder”, “Bu kuruluşun sorunlarını gerçekten kendi sorunlarım gibi hissediyorum” ve “Kuruluşuma karşı güçlü bir ait olma hissim yok” şeklindedir. Ölçek 7’li Likert tipinde ve 1 “Kesinlikle Katılmıyorum” ile 7 “Tamamen Katılıyorum” şeklindedir.

Ücret Tatmini: Araştırma kapsamında katılımcıların ücret tatminini ölçmek için Weiss vd.’nin (1967) geliştirdiği Minnesota İş Tatmin Ölçeğinin 3 ifadeden oluşan ücret tatmini boyutundan yararlanılmıştır. Ölçeğin Türkçe verileri için İmamoğlu vd.’nin (2004) çalışmalarından istifade edilmiştir. Ölçeğe ilişkin cronbach's alpha değeri $\alpha = 0,89$ olarak bulunmuştur. Ölçekteki sorular, “Yaptığım iş karşılığında aldığım ücret”, “Çalışanlar arkadaşları kadar ücret alma” ve “Ücretin diğer işletmelerde benzeri işlerde verilenlerle karşılaştırıldığında, yüksek olması” olarak düzenlenmiştir. Araştırma için 5’li Likert ölçeği kullanılmış ve cevaplar 1 “Hiç tatmin edici değil”, 5 “Çok tatmin edici” şeklinde düzenlenmiştir.

2.4. Geçerlik ve Güvenirlik Analizleri

Araştırma kapsamında kullanılan ölçekler daha önce araştırmalarda kullanılmış geçerliliği ve güvenirliliği sağlanmış ölçeklerdir. Bu sebeple bu ölçeklerden yararlanılarak bir ölçüm modeli oluşturulmasına karar verilmiştir. Ölçüm modelinden önce ölçeklerin her birine ait KMO ve Bartlett's Testi değerlerine bakılmıştır. Psikolojik güçlendirme ölçeğinin KMO değeri 0,809 ve Bartlett's Testi değeri $\chi^2 = 2591,45$, duygusal bağlılık ölçeğinin KMO değeri 0,645 ve Bartlett's Testi değeri $\chi^2 = 1660,26$ ve ücret tatmini ölçeğinin KMO değeri 0,746 ve Bartlett's Testi değeri $\chi^2 = 1205,37$ olarak bulunmuştur. Ölçeklere ilişkin KMO değerlerinin $>0,50$ ve Bartlett's Testi sonuçlarının ise anlamlı olmasından dolayı ölçüm modeli oluşturulmasına karar verilmiştir. Kurulan ölçüm modeline ilişkin sonuçları Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Ölçüm Modeli Tablosu

Ölçekler	Maddeler	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3	AVE	CR	α
Psikolojik Güçlendirme	PG1	,746			,50	,93	,88
	PG2	,753					
	PG3	,751					
	PG4	,725					
	PG5	,648					
	PG6	,645					
Duygusal Bağlılık	DB1		,716		,60	,94	,60
	DB2		,754				
	DB3		,811				
	DB4		,728				
	DB5		,828				
	DB6		,838				
Ücret Tatmini	UT1			,867	,75	,90	,89
	UT2			,874			
	UT3			,860			

Yapılan analiz sonucuna göre psikolojik güçlendirme ölçeğinin varyansı % 38,546, cronbach's alpha değeri $\alpha = 0,88$; duygusal bağlılık ölçeğinin varyansı % 19,870, cronbach's alpha değeri $\alpha = 0,60$ ve ücret tatmini ölçeğinin varyansı % 10,653, cronbach's alpha değeri $\alpha = 0,89$ olarak tespit edilmiştir. Ölçeklerin faktör yükleri $>0,50$ olduğundan ölçeklerden herhangi bir sorunun çıkarılmasına gerek olmadığına (Gürbüz ve Şahin, 2014) karar verilmiştir. Cronbach's alpha değerlerinin ise 0,60 ve 0,89 aralığında olması ölçeklerin yeterli güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir (Kalaycı, 2010). Ölçeklerin toplam varyansı açıklama yüzdesi 69,072, KMO değeri 0.755 ve Bartlett Küresellik Testi $\chi^2 = 7.086,60$ ile anlamlı olarak bulunmuştur. Çok faktörlü araştırmalarda, açıklanan varyansın %40 - %60 düzeyinde olması yeterli görüldüğünden (Çokluk vd., 2016), toplam varyansın açıklanan

yüzdesi geçerli kabul edilmiştir. Ayrıca ölçeklerin varyans tahmin değerlerinin (CR) 1'e yakın olması ve kompozit güvenilirlik değerlerinin (AVE) 0,50'den büyük olarak kabul edilen sınır değerlerinin üzerinde olduğu görülmektedir. Elde edilen tüm bu değerler araştırmada kullanılan ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlik adına yeterli düzeyde olduğunu göstermektedir (Tavşancıl, 2010). Geçerlilik ve güvenilirliği sağlanan ölçeklere ilişkin çarpıklık ve basıklık (Swekness-Kurtosis) değerlerine bakılmıştır. Ücret tatmini ölçeğinin çarpıklık değeri-1,396 ve basıklık değeri-,063, duygusal bağlılık ölçeğinin çarpıklık değeri ,178 ve basıklık değeri-,755, psikolojik güçlendirme ölçeğinin çarpıklık değeri 1,339 ve basıklık değeri-1,378 olarak bulunmuştur. Tabachnick vd. 'ne (2007) göre ölçeklere uygulanan çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 1.5 aralığında olması gerekmektedir. Ölçeklerden elde edilen çarpıklık ve basıklık sonuçlarının bu referans aralığında olmasından dolayı ölçeklerin normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir. Tüm değerlerden hareketle değişkenler arasındaki ilişkilerin tespitine dönük korelasyon analizlerinin yapılmasına karar verilmiş ve ölçeklere ilişkin tanımlayıcı bilgiler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Ölçeklere Ait Korelasyon Analizi ve Tanımlayıcı Bilgiler

Ölçekler	N	AVE	CR	Ort.	SS	1	2	3
Psikolojik Güçlendirme	253	0,508	0,932	3,2240	1,31766	0,712		
Duygusal Bağlılık		0,609	0,945	4,9315	,96928	,752**	0,780	
Ücret Tatmini		0,751	0,900	5,3735	,77425	,340**	,394**	0,866

1= Psikolojik Güçlendirme, 2= Duygusal Bağlılık, 3= Ücret Tatmini, Ort. = Ortalama, SS = Standart Sapma, ** p <0,01, **Koyu değerler** \sqrt{AVE}

Çalışma kapsamında değişkenler arasındaki ilişkilere dönük olarak herhangi bir hipotez kurulmamıştır. Fakat tablo 2'den de anlaşılacağı üzere tüm değişkenler arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır. Ayrıca ölçeklerin varyans tahmin değerlerinin (CR) ve kompozit güvenilirlik değerlerinin (AVE) kabul edilen sınır değerlerinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu verilerden hareketle araştırma kapsamında kurulan hipotezlerin test edilmesi amacıyla hiyerarşik regresyon analizi yapılmasına karar verilmiştir.

3. Bulgular

Katılımcılarla ilgili demografik bulgular aşağıda Tablo 3' te verilmiştir.

Tablo 3: Demografik Veriler

Değişkenler	F	%
Cinsiyet	Erkek	204 80,6
	Kadın	49 19,4
Yaş	18-25	12 4,7
	26-35	126 49,8
	36-45	98 38,7
	46-55	14 5,5
	56 +	3 1,2
Eğitim	İlköğretim	26 10,3
	Lise	59 23,3
	Ön Lisans	93 36,8
	Lisans	59 23,3
	Y. Lisans +	16 6,3
Görev	Doktor	6 2,4
	Hemşire	57 22,5
	Acil Tıp Tek.-Lab. Tek. Sağlık Yard.	90 35,6

PSİKOLOJİK GÜÇLENDİRMEİN DUYGUSAL BAĞLILIĞA ETKİSİNDE ÜCRET TATMİNİNİN DÜZENLEYİCİ ROLÜ

	Otomasyon Elemanı	53	20,9
	Şoför-Temizlik-Güvenlik	47	18,6
Ücret	3.000-3.500	13	5,1
	3.501-4.000	129	51,0
	4.000-4.500	94	37,2
	4.501-5.000	8	3,2
	5.000 +	9	3,6
	Toplam	253	100,0

Tablo 3’den de anlaşılacağı üzere katılımcıların büyük çoğunluğu (%80,6) erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların çoğu (%49,8) 26-35 yaş aralığında iken, katılımcıların en fazla ön lisans mezunu (%36,8) olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmaya hekim seviyesinde katılımın az olduğu (%2,4), katılımcıların çoğunun (%51) 3.501 ile 4.000 TL ücret aldığı anlaşılmaktadır. Çalışmanın amacı kapsamında psikolojik güçlendirme, duygusal bağlılık ve ücret tatmini arasındaki etkilerin varlığını tespiti için hiyerarşik regresyon analizi yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4: Hiyerarşik Regresyon Analizi

	Değişken ^a	β	SH	P	F	R ²
1, Aşama	Sabit	-,088	,169	,604	888,925	,563
	Psikolojik Güçlendirme	,933	,031	,000		
2, Aşama	Sabit	-,087	,165	,600	484,352	,564
	Psikolojik Güçlendirme	,865	,033	,000		
	Ücret Tatmini	,114	,019	,000		
3, Aşama	Sabit	2,176	,410	,000	351,285	,604
	Psikolojik Güçlendirme	,446	,076	,000		
	Ücret Tatmini	-,749	,145	,000		
	Psikolojik Güçlendirme x Ücret Tatmini	,156	,026	,000		

^aBağımlı Değişken = Duygusal Bağlılık; N = 253

Psikolojik güçlendirmenin duygusal bağlılığa olan etkisinin araştırıldığı hiyerarşik regresyon analizinin 1. aşamasında kurulan modelin $R^2 = \%56$ ile anlamlı ($F_{(1,253)} = 888,925$; $p < ,001$) olduğu anlaşılmaktadır. Daha sonra 2. aşamaya geçilmiş ve psikolojik güçlendirme, ücret tatmini ve duygusal bağlılık arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu aşamada elde edilen sonuçlarda da modelin $R^2 = \%56$ ile anlamlı ($F_{(2,252)} = 484,352$; $p < ,001$) olduğu anlaşılmış ve hiyerarşik regresyon analizinin 3. aşamasına geçilmiştir. 3. aşamada bağımsız değişken psikolojik güçlendirme ile bağımlı değişken duygusal bağlılık arasındaki ilişkide ücret tatmininin düzenleyici rolü incelenmiştir. Kurulan model $R^2 = \%60$ ile anlamlı ($F_{(3,251)} = 351,285$; $p < ,001$) olduğu anlaşılmaktadır. Tablo 4’ten de anlaşıldığı üzere bağımsız değişken olan psikolojik güçlendirmenin bağımlı değişken olan duygusal bağlılığı ($\beta = ,446$ ve $p < ,001$) pozitif yönde etkilediği anlaşıldığından; “**H₁: Psikolojik güçlendirme, duygusal bağlılığı pozitif yönde etkiler**” hipotezi **kabul edilmiştir**. Son aşamada elde edilen bulgular psikolojik güçlendirme ile duygusal bağlılık ilişkisinde ücret tatmininin düzenleyicilik rolünde ($\beta = ,156$ ve $p < ,001$) anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Düzenleyici değişkenin koşulsal ilişkilerini incelemek için Hayes (2017) geliştirdiği Process Makro v3.3 eklentisinden (Karakas & Çiçek, 2020) yararlanılmıştır.

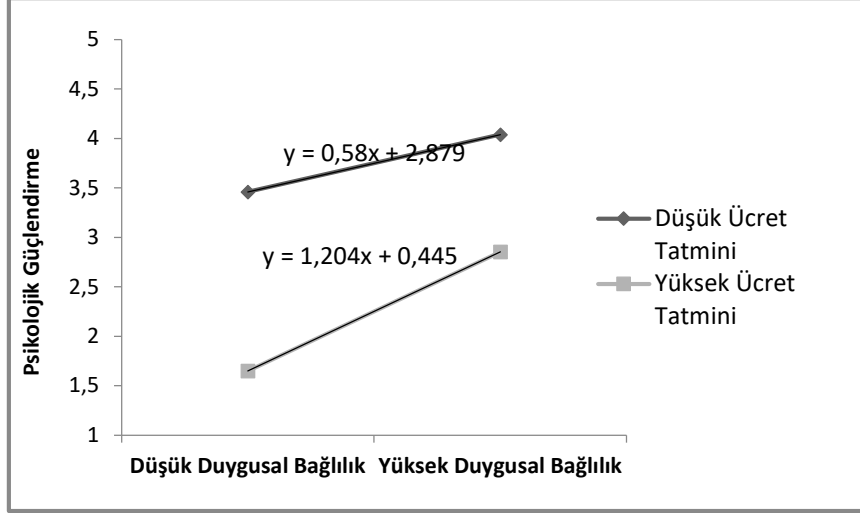
Tablo 5: Düzenleyici Değişkenin Koşulsal Etkisi

Değişken	Koşul	β	SH	t	p	LLCI	ULCI
Ücret Tatmini	Düşük	,7075	,0413	17,1490	,0000	,6265	,7885
	Orta	,9683	,0362	26,7195	,0000	,8971	1,0394
	Yüksek	1,2291	,0686	17,9220	,0000	1,0945	1,3638

Tablo 5’den anlaşıldığı üzere psikolojik güçlendirme ile duygusal bağlılık arasında düzenleyici etkisi bulunan ücret tatmininin düşük ($\beta = ,7075$), orta ($\beta = ,9683$) ve yüksek ($\beta = 1.2291$) koşulların

tümünde düzenleyici etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca tüm koşulların $p=,0000$ ve güven aralıklarının düşük (LLCI; ULCI= ,6265; ,7885), orta (LLCI; ULCI= ,8971; 1,0394) ve yüksek (LLCI; ULCI= 1,0945; 1,3638) her koşulda sıfırı içermediğinden anlamlı olduğu anlaşılmaktadır. Düzenleyici ilişkiye ilişkin slope matrisi Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2: Ücret Tatmini Düzenleyicilik Etkisi

Şekil 2’den anlaşılacağı üzere, düşük ücret tatmini doğrusu ile yüksek ücret tatmini doğrusu birbirine paralel değildir. Doğruların birbirine paralel olmaması düzenleyici bir etkinin varlığını gösterir (Çiçek ve Almalı, 2020). Analizler sonucunda psikolojik güçlendirmenin duygusal bağlılığı etkilediği sonucuna varılmıştır. Bu sonuçtan hareketle “**H₂**: Ücret tatmini, psikolojik güçlendirme ile duygusal bağlılık arasındaki ilişkiyi düzenler” hipotezi **kabul edilmiştir**. Ücret tatminin düzenleyici bir rol oynadığı bu etkileşimde psikolojik güçlendirme uygulanan çalışanlarda ücret tatmini düzeyi yükseldikçe çalışanlarda duygusal bağlılığında yükseleceği sonucuna varılabilir.

4. Sonuç

İşgörenlerin başarılı olmasını sağlayacak uygulamalar örgütlerce önemli görülmektedir ve psikolojik güçlendirme bu uygulamalardan biridir. Ayrıca örgütsel hedeflere ulaşmada işgörenlerin bağlılıklarıyla birlikte ücret tatminleri de önemli unsurlar arasındadır. Psikolojik güçlendirmenin duygusal bağlılığa etkisini ücret tatmininin düzenleyici rolü üzerinden araştıran bu çalışmanın sonuçlarını şu şekilde özetlemek mümkün olabilir. Değişkenler arasındaki etkiyi ölçmeye dönük yapılan hiyerarşik regresyon analizi sonucuna göre psikolojik güçlendirmenin duygusal bağlılık üzerindeki etkisi ($\beta = .446$ ve $p<,001$) pozitif ve anlamlı olarak bulunmuştur. Buradan hareketle psikolojik güçlendirmenin işgörenlerde duygusal bağlılığı etkilediği sonucuna varılmıştır. Diğer bir ifadeyle psikolojik olarak güçlendirilen çalışanlar örgütlerine karşı duygusal olarak bağlanmakta örgütsel amaçları ve hedefleri kendi amaç ve hedefleri gibi görmektedir. Örgütsel bağlılık içinde en çok oluşması istenen bağlılık türü duygusal bağlılıktır. Çalışmada elde edilen psikolojik güçlendirmenin pozitif yönlü etkisi önemli bir bulgu olarak görülmektedir. Zira duygusal bağlılığı olan işgörenler maaş, terfi gibi birçok olanağın sunulduğu diğer örgütlere geçmek istememekte ve kendi örgütlerinde kariyerlerinin devam ettirmeyi düşünmektedirler. Bu durum ise örgütsel amaçlara ulaşmayı daha da kolay kılmaktadır. Elde edilen bu bulgu alan yazınında bu değişkenleri ele alan Tolay (2012), Karakaş ve Serçek (2014), Tekiner (2014), Erdem ve Deniz (2016), Can (2019), Elmalı ve Özakar (2021)’in çalışmalarıyla örtüşmektedir. Psikolojik güçlendirme ile duygusal bağlılık arasında elde edilen etkileşimde ücret tatminin düzenleyici bir rol üstlenip üstlenmediğine dönük yapılan analiz sonucunda, ücret tatmininin bu etkileşimde düzenleyici bir rol üstlendiği bulgusuna ulaşılmıştır. Yani psikolojik olarak güçlendirilen işgörenler de oluşan duygusal bağlılığı, ücret tatmini arttırmaktadır denilebilir. İşgörenlerin mutluluğu (Kanten vd., 2016) ve yaşam tatmini (Yıldırım ve Demirel, 2015) gibi olumlu sonuçları bulunan ücret tatmininin, örgütlerin arzu ettiği duygusal bağlılığı da etkilediği sonucu alan yazınına katkı açısından önemli görülmektedir. Bu bulgulardan

hareketle uygulayıcıların işgörenlere dönük psikolojik güçlendirme uygulamalarının yanı sıra yeterli ve adil bir ücret sistemini kurarak, çalışanların ücret tatminlerini sağlaması önerilmektedir. Her çalışmanın olduğu gibi bu çalışmanın da bazı kısıtları bulunmaktadır. Öncelikli olarak katılımcıların online olarak katıldıkları bu çalışmada gerçek duygu ve düşüncelerini yansıtmamış olma ihtimali vardır. Ayrıca çalışma sadece birkaç ilde ve yalnızca özel sektör sağlık çalışanları üzerinde yapılmıştır. Bu haliyle çalışmanın sonuçlarını genelleştirmek mümkün görülmemektedir. Çalışma ardıllarının bağıllık türleri olan normatif, devam ve duygusal bağıllıkla, güçlendirme türleri olan psikolojik güçlendirme ve yapısal güçlendirmeyi konu almasını, farklı sektörlerde, birçok bölgede ve kategorik değişkenlerinde ele alınarak yapılması önerilmektedir.

Yazar Katkı Oranı (Author Contributions): İnan KAYNAK (%100)

Yazarların Etik Sorumlulukları (Ethical Responsibilities of Authors): Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması (Conflicts of Interest) : Çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

İntihal Denetimi (Plagiarism Checking): Bu çalışma intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Z., & Küçüköğlü, İ. (2019). “Örgütlerde Çalışanların Yaşadıkları Rol Çatışmasının Etkilerinin İncelenmesi”. *Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2): 13-35.
- Agarwal, S., Decarlo, T. E., & Vyas, S. B. (1999). “Leadership Behavior and Organizational Commitment: A Comparative Study of American and Indian Salespersons”. *Journal of International Business Studies*, 30(4): 727-743.
- Aksoy, B. (2008). *The Relationship between Paternalistic Leadership, Empowerment and Turnover Intention: An Empirical Study*. Marmara Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Akgündüz, Y., Kale, A., & Pazarbaşı, G. (2015). “Otel Çalışanlarının Psikolojik Güçlendirme Algılarının Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarına Etkisi”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(28): 1-15.
- Allen, N. J., & Meyer, J. P. (1990). “The Measurement and Antecedents of Affective, Continuance and Normative Commitment to the Organization”. *Journal of Occupational Psychology*, 63: 1-18
- Appelbaum, S. H., Hébert, D., & Leroux, S. (1999). “Empowerment: Power, Culture and Leadership – A Strategy or Fad for the Millennium?”. *Journal of Workplace Learning*, 11(7): 233-254.
- Arslan, F. (2018). “Konaklama İşletmesi Çalışanlarının Duygusal Bağlılıkları, İşletmede Kalma Niyeti Ve Performansı Arasındaki İlişki: Antalya Otel İşletmelerinde Araştırma”. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 10(2): 53-65.
- Bayram, N. (2009). *Sosyal Bilimlerde Spss İle Veri Analizi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Buonocore, F. (2010). “Contingent Work in the Hospitality Industry: A Mediating Model of Organizational Attitudes”. *Tourism Management*, 31(3): 378-385.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). “Faktör analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı”. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 32: 470-483.
- Büyükyılmaz, O., Karakulle, İ., & Karataş, İ. (2018). “Örgütsel Kariyer Yönetiminin Duygusal Bağlılık Üzerinde Etkisinde İş Tatmininin Aracılık Rolü”. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1): 1-29.
- Can, Ü. (2019). “Hizmet Sektöründe Psikolojik Güçlendirme, Duygusal Bağlılık ve Yapıcı Ses Çıkartma Davranışı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi”. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 16(2): 229-243.
- Chib, S. (2016). “Study on Organizational Commitment and Workplace Empowerment as Predictors of Organization Citizenship Behaviour”. *Scholedge International Journal of Management & Development*, 3(3): 63-73.
- Cohen, A. (2003). *Multiple commitments in the workplace: An integrative approach*. Lawrence Erlbaum Associates.
- Commeiras, N., & Fournier, C. (2001). “Critical Evaluation of Porter et al.’s Organizational Commitment Questionnaire: Implications for Res”. *Journal of Personal Selling & Sales Management*, 21(3): 239-245.
- Çınar, M. (2017). “Çalışanların Ücret Düzeyinin Belirlenmesinde Etkili Olan Faktörler: Bursa Örneği”. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(4): 707-717.
- Çiçek, B., & Almalı, V. (2020). “The Effect of Toxic Leadership on Conflict in the Workplace”. *Ekinoks Ekonomi İşletme ve Siyasal Çalışmalar Dergisi*, 7(2): 214-235.

- Çoban, R., & Seçkin, Ş. N. (2017). "Ücret Düzeyinden Tatmin, İşte Kalma Niyeti ve Yaşam Tatmini İlişkisinde Algılanan Alternatif İş Fırsatlarının Düzenleyici Rolü". *Journal Of Business Research - Turk*, 3(9): 134-148.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: Spss ve Lisrel Uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Devece, C., Palacios-Marqués, D., & Pılar Alguacil, M. (2016). "Organizational Commitment and Its Effects on Organizational Citizenship Behavior in a High-Unemployment Environment". *Journal Of Business Research*, 69(5): 1857-1861.
- Doğan, S., & Kılıç, S. (2007). "Örgütsel Bağlılığın Sağlanmasında Personel Güçlendirmenin Yeri ve Önemi". *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29: 37-61.
- Düzgün, M. S., & Marşap, P. D. A. (2018). "Performans Değerlendirme ve Ücret Uygulamalarına İlişkin Algının İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılığa Etkisi Bir Uygulama". *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 25(3): 787-810.
- Elmalı, E. D., & Özakar, Ö. Ö. (2021). "Algılanan Örgütsel Destek ve Psikolojik Güçlendirmenin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi: Banka Çalışanları Üzerine Bir Araştırma". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(40): 24-43.
- Emmert, M. A., & Taher, W. A. (1992). "Public Sector Professionals: The Effects of Public Sector Jobs on Motivation, Job Satisfaction and Work Involvement". *The American Review Of Public Administration*, 22(1): 37-48.
- Erdem, H., & Deniz, M. (2016). "Psikolojik (Algılanan) Güçlendirmenin İçsel ve Dışsal İş Doyumu Üzerine Etkisinde Duygusal Bağlılığın Aracılık Rolü: Kamu Çalışanları Üzerinde Bir Yapısal Eşitlik Modeli Uygulaması". *Isguc The Journal Of Industrial Relations And Human Resources*, 18(1): 47-71.
- Fahlıoğulları, M., Uzun, G., Yıldız, G., & İftar, Ü. (2018). "Ücret Politikaları ve Gelir Dağılımı Eşitsizlikleri". *Uluslararası Bankacılık Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(1): 17-50.
- Fındıkçı, İ. (2006). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. İstanbul: Alfa Yayınları
- Forrester, R. (2000). "Empowerment: Rejuvenating a Potent Idea". *Academy of Management Perspectives*, 14(3), 67-80.
- Gayir, G. B. (2019). "Liderlik Davranışlarının Çalışanın Duygusal Bağlılığı Üzerine Etkileri: Diyarbakır İlindeki Kamu Hastanelerinde Bir Araştırma". *Assam Uluslararası Hakemli Dergi*, 6(15): 1-23.
- Göksu, N., & Öz, B. (2008). "Etkin Ücret Yönetiminin İşletmeye Sağlayacağı Yararlar Konusunda İşgören Algılamaları: Bir Alan Çalışması". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20: 419-436.
- Griffin, R. W., & Moorhead, G. (2012). *Organizational behavior: Managing people and organizations* (10th Ed). South-Western/Cengage Learning.
- Gürbüz, S. (2006). "A Research on Identifying the Relationships between Organizational Citizenship Behavior and Affective Commitment". *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(1): 48-75.
- Gürbüz, S. (2007). "Kamu Personelinin Ücret Tatmin Seviyelerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(21): 240-260.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Felsefe - Yöntem - Analiz*.

- Güven, M. (2005). "Çalışanların İş ve Ücret Tatmini Boyutlarıyla Demografik İlişkiler Arasındaki İlişkiler: Bir Alan Çalışması". *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 12(1): 127-151.
- Hemedoğlu, E., Koçak, M., Özkan, A., & Berberoğlul, B. M. (2012). "Psikolojik Güçlendirmenin Finansal Olmayan Performans Üzerindeki Etkileri". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2): 87-105.
- Heneman, H. G., & Schwab, D. P. (1985). "Pay satisfaction: Its Multidimensional Nature and Measurement". *International Journal of Psychology*, 20(1):129-141.
- İhtiyaroğlu, N. (2017). "Yapısal ve Psikolojik Güçlendirmenin Öğretmen Motivasyonu Üzerindeki Etkisi". *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2): 361-378.
- İlhan, Ü. D., Güler, B. K., & Aksaraylı, M. (2019). "Çalışma Değerleri ve Örgüte Duygusal Bağlılık: X ve Y Kuşağı Mavi Yakalı Çalışanlar Üzerine Bir Çalışma". *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 14(56): 379-406.
- İmamoğlu, S. Z., Keskin, H., & Erat, S. (2004). "Ücret, Kariyer ve Yaratıcılık ile İş Tatmini Arasındaki İlişkiler: Tekstil Sektöründe Bir Uygulama". *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 11(1): 167-176.
- İpçioğlu, İ., & Uysal, G. (2009). "İnsan Kaynakları Uygulamaları ve Duygusal Bağlılık Arasındaki İlişki: İlaç Firmaları Satış Gücü Üzerine Bir Analiz". *Isguc The Journal Of Industrial Relations And Human Resources*, 11(3): 131-148.
- İşcan, Ö., & Çakır, S. (2016). "Mentorluk ve Psikolojik Güçlendirmenin Öz Yeterlilik Algısına Etkisi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1): 1-15.
- Kalaycı, Ş. (2010). *Spss Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kalfaoğlu, S., Çelik, A., & Kalfaoğlu, V. (2018). "Çalışanların Psikolojik Güçlendirme Algılarının Örgütsel Kimliklenme Düzeyleri Üzerine Etkileri Araştırması". *Assam Uluslararası Hakemli Dergi*, 5(11): 24-43.
- Kanbur, E. (2018). "Havacılık Sektöründe Psikolojik Güçlendirme, İş Performansı ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi". *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(1): 147-162.
- Kanten, S., Dündar, G., & Kanten, P. (2016). "Ücret Tatmininin ve İşin Özelliklerinin İşe Gömülmüşlük Üzerindeki Etkisinde Mutluluğun Rolü". *Journal of Business Research - Turk*, 8(3): 64-64.
- Karakaş, A., & Serçek, S. (2014). "Psikolojik Güçlendirme Algısının Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Otel Çalışanları Üzerine Bir Araştırma". *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 11(2):90-107.
- Karakaş, Y. E., & Çiçek, B. (2020). "İmaj ve Sosyal Sorumluluk Sadakat Yaratabilir Mi? Sivil Havayolu İşletmeleri Örneği". *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(2): 1160-1179.
- Kaynak, İ. (2020). "Kariyer (Meslek) Güveninin Örgütsel Bağlılığa Etkisinin Enerji Sektörü Çalışanları Açısından İncelenmesi". *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 1: 181-195.
- Kaynak, İ. (2021). "İş Güvencesizliğinin Tükenmişliğe Etkisinde İş Yükü Algısının Rolü". *Journal of Business Research - Turk*, 13(2): 1907-1922.
- Kesen, M. (2015). "Psikolojik Güçlendirme Çalışanların Sosyal Kaytarma Davranışlarını Azaltır Mı?". *Journal of Yaşar University*, 10(38): 6531-6540.

- Koberg, C. S., Boss, R. W., Senjem, J. C., & Goodman, E. A. (1999). "Antecedents and outcomes of Empowerment: Empirical Evidence from the Health Care Industry". *Group & Organization Management*, 24(1): 71-91.
- Koçak, D., & Yücel, İ. (2018). "Algılanan Örgütsel Destek ile İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkide Duygusal Bağlılığın Aracı Etkisinin İncelenmesi". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(3): 683-704.
- Koyuncu, İ., & Kılıç, A. F. (2019). *The Use of Exploratory and Confirmatory Factor Analyses: A Document Analysis*. Ted Eğitim ve Bilim. <https://doi.org/10.15390/eb.2019.7665>
- Kurtluk, E. (2019). "Hemşirelikte Yapısal ve Psikolojik Güçlendirme Uygulamalarının Karşılaştırmalı Değerlendirmesi". *Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hemşirelik Dergisi*, 1(2): 116-121.
- Küçüköğlü, M. T. (2018). "Psikolojik Güçlendirme, İş Tatmini ve Çalışan Performansı Arasındaki İlişkiler: Türkiye'deki Üniversiteler Geneline Bir Araştırma". *Verimlilik Dergisi*, 3: 143-164.
- Lee, K., & Allen, N. J. (2002). "Organizational Citizenship Behavior and Workplace Deviance: The Role of Affect and Cognitions". *Journal of Applied Psychology*, 87(1): 131-142.
- Li, X. (2015). *The relationship between organizational justice and various dimensions of pay satisfaction* [A Thesis, Master of Science,]. San José State University,.
- Littrell, R. F. (2007). "Influences on Employee Preferences for Empowerment Practices by The "Ideal Manager" in China". *International Journal of Intercultural Relations*, 31(1): 87-110.
- Mcgee, G. W., & Ford, R. C. (1987). "Two (or more?) Dimensions of Organizational Commitment: Reexamination of the Affective and Continuance Commitment Scales". *Journal of Applied Psychology*, 72(4): 638-641.
- Menon, S. (2001). "Employee Empowerment: An Integrative Psychological Approach". *Applied Psychology*, 50(1): 153-180.
- Meyer, J. P., & Allen, N. J. (1991). "A three-component conceptualization of organizational Commitment". *Human Resource Management Review*, 1(1): 29.
- Meyer, J. P., & Herscovitch, L. (2001). "Commitment in the Workplace: Toward a General Model". *Human Resource Management Review*, 11(3): 299-326.
- Mowday, R. T. (1998). "Reflections on the Study and Relevance of Organizational Commitment". *Human Resource Management Review*, 8(4): 387-401.
- Mowday, R. T., Steers, R. M., & Porter, L. W. (1979). "The measurement of Organizational Commitment". *Journal of Vocational Behavior*, 14(2): 224-247.
- Okan, M., & Yılmaz, K. (2017). "Kamu Okullarında Psikolojik Güçlendirme ile Öğretmenlerin Tükenmişlikleri Arasındaki İlişki". *Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1(1): 16-27.
- Ordu, A., & Balçık, E. (2019). "Örgüt Kültürü, Psikolojik Güçlendirme ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkiler". *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(1): 63-91. <https://doi.org/10.19171/uefad.459546>
- Özocak, A., & Yılmaz, E. (2020). "Öğretmenlerin Psikolojik Güçlendirilmelerinin Örgütsel Mutluluklarına Etkisi". *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 7(1): 80-94.
- Öztürk, N. (2005). "Ücret Kuramında Yeni Yaklaşımlar". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1): 29-49.

- Özutku, H. (2008). "Örgüte Duygusal, Devamlılık ve Normatif Bağlılık ile İş Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 37(2): 79-97.
- Polatçı, S., & Cindiloğlu, M. (2013). "Kişi-Örgüt Uyumunun Örgütsel Vatandaşlık Davranışına Etkisi: Duygusal Bağlılığın Aracılık Rolü". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3): 299-318.
- Polatçı, S., & Özçalık, F. (2013). "Yapısal ve Psikolojik Güçlendirmenin İşyeri Nezaketsizliği ve Tükenmişliğe Etkisi". *İşletme Bilimi Dergisi*, 1(1): 17-34.
- Potterfield, T. A. (1999). *The business of employee empowerment: Democracy and ideology in the workplace*. Quorum Books.
- Ro, H., & Chen, P.-J. (2011). "Empowerment in Hospitality Organizations: Customer Orientation and Organizational Support". *International Journal of Hospitality Management*, 30(2): 422-428.
- Salazar, J., Pfaffenberg, C., & Salazar, L. (2006). "Locus of Control vs. Employee Empowerment and the Relationship with Hotel Managers' Job Satisfaction". *Journal of Human Resources In Hospitality & Tourism*, 5(1): 1-15.
- Seibert, S. E., Wang, G., & Courtright, S. H. (2011). "Antecedents and Consequences of Psychological and Team Empowerment in Organizations: A Meta-Analytic Review". *Journal of Applied Psychology*, 96(5): 981-1003.
- Siagal, M., & Gardner, S. (2000). "Contextual Factors of Psychological Empowerment". *Personnel Review*, 29(6): 703-723.
- Spreitzer, G. M. (1995). "Psychological Empowerment in the Workplace: Dimensions, Measurement, and Validation". *Academy of Management Journal*, 38(5): 1442-1465.
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., & Ullman, J. B. (2007). *Using Multivariate Statistics* (Seventh Edition). Pearson.
- Tavşancıl, E. (2010). *Tutumların Ölçülmesi ve Spss İle Veri Analizi* (6. Bs). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Tekiner, M. A. (2014). "Psikolojik Güçlendirme ve Duygusal Bağlılık: Emniyet Teşkilatı Örneği". *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(27): 172-203. <https://doi.org/10.30976/Susead.302223>
- Thomas, K. W., & Velthouse, B. A. (1990). "Cognitive Elements of Empowerment: An "Interpretive" Model of Intrinsic Task Motivation". *The Academy of Management Review*, 15(4): 666-681.
- Tolay, E., Sürgevil, O., & Topoyan, M. (2012). "Impact of Structural and Psychological Empowerment on Affective Commitment and Job Satisfaction in Academic Work Settings". *Ege Academic Review*, 12(4): 449-466.
- Tutar, H. (2007). "Erzurum'da Devlet ve Özel Hastanelerde Çalışan Sağlık Personelinin İşlem Adaleti, İş Tatmini ve Duygusal Bağlılık Durumlarının İncelenmesi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(3): 97-120.
- Wang, G., & Lee, P. D. (2009). "Psychological Empowerment and Job Satisfaction: An Analysis of Interactive Effects". *Group & Organization Management*, 34(3): 271-296.
- Wang, Q., Weng, Q., Mcelroy, J. C., Ashkanasy, N. M., & Lievens, F. (2014). "Organizational Career Growth and Subsequent Voice Behavior: The Role of Affective Commitment and Gender". *Journal of Vocational Behavior*, 84(3): 431-441.
- Weiss, D. J., Dawis, R. V., & England, G. W. (1967). "Manual for the Minnesota Satisfaction Questionnaire". *Minnesota Studies In Vocational Rehabilitation*, 22(120).

- Westover, J. H. (2010). "Global Shifts: Changing Job Quality and Job Satisfaction Determinants in Socialist and Post-Socialist Hungary". *International Journal of Social Economics*, 37(2): 84-100.
- Yıldırım, A., & Demirel, E. T. (2015). "Ücret Tatmininin Yaşam Tatminini Belirleyici Etkisi Var mı? Elazığ Banka Çalışanları Örneği". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2): 133-154.
- Yücel, İ., & Demirel, Y. (2012). "Psikolojik Güçlendirmenin Örgütsel Vatandaşlık Davranışına Etkisi Üzerine Bir Araştırma". *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23: 19-48.
- Yürür, Ş., & Demir, K. (2011). "Örgütsel Adalet ve Psikolojik Güçlendirme: Karşılıklı Etkileri Üzerine Bir Araştırma". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3): 311-335.

OECD ÜLKELERİNDE EMEK PİYASASI GÖSTERGELERİNİN CİNSİYETE GÖRE İNCELENMESİ*

Gülşah TURŞUCU¹
Esin Cumhuri YALÇIN²

Öz

Araştırma, toplumsal cinsiyet ayrımcılığının emek piyasası göstergelerindeki etkisini ölçmeyi amaçlamaktadır. Çalışmaya konu olan örneklem OECD üyesi olan 35 ülkeden oluşmaktadır. Çalışmada 2013-2018 yılları arasında Daha İyi Yaşam Endeksi göstergelerinden emek piyasaları alt göstergeleri değişken olarak belirlenmiştir. Emek piyasası göstergeleri olarak emek piyasasına olan güvensizlik, istihdam oranı, uzun dönem işsizlik oranı, işe bağlı kazanç ve işe olan güven değişkenleri ele alınmıştır. Analizde OECD ülkeleri ele alınarak kadınlar ve erkekler olmak üzere iki grup olarak veri setleri oluşturulmuştur. İlgili veri seti OECD veri tabanından elde edilmiştir. Cinsiyete göre emek piyasası göstergeleri arasında istatistiki olarak farklılığın sınanması için iki bağımsız örneklem testi olan Mann-Whitney U testi uygulanmıştır. Analizler SPSS 21 paket programı ile yapılmıştır. Araştırmanın sonuçları incelendiğinde 2013, 2014, 2015, 2016 ve 2017 yılları için erkeklerin istihdam oranı ve işe bağlı kazançlarının kadınların istihdam oranı ve işe bağlı kazançlarından daha yüksek olduğu görülmüştür. Diğer göstergeler olan emek piyasasına olan güvensizlik, uzun dönemli işsizlik oranı ve işe olan güven değişkenlerinde cinsiyetler arası bir fark olmadığı da elde edilen bulgular arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Emek Piyasası, Toplumsal Cinsiyet, OECD

JEL Kodları: J01, J10, J16

GENDER BASED ANALYSIS OF LABOR MARKET INDICATORS IN OECD COUNTRIES

Abstract

This research aims to measure the effect of gender discrimination on labor market indicators. The sample subject to the study consists of 35 OECD countries. In the study, labor market sub-indicators, one of the Better Life Index indicators, were determined as variables between 2013-2018. As labor market indicators, labor market insecurity, employment rate, long-term unemployment rate, work-related earnings, and job security are discussed. In the analysis, data sets were created in two groups, women and men, by considering OECD countries. The relevant data set was obtained from the OECD database. To test the statistical difference between the labor market indicators by gender, the Mann-Whitney U test was applied. Analyses were made with the SPSS 21 package program. When the results of the research are examined, it is seen that the employment rate and work-related earnings of men are higher than the employment rate and work-related earnings of women for the years 2013, 2014, 2015, 2016, and 2017. Results showed that there is no difference between genders in the variables of labor market insecurity, long-term unemployment rate, and job security, which are other indicators.

Keywords: Labor market, Gender, OECD

JEL Codes: J01, J10, J16

*Bu çalışma yazarlardan Dr. Öğr. Üyesi Esin Cumhuri YALÇIN danışmanlığında diğer yazar Gülşah TURŞUCU tarafından hazırlanan “OECD Ülkelerinde Emek Piyasası Göstergelerinin Cinsiyete Göre İncelenmesi” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

¹Bilim Uzmanı, gulsah@suturcu@gmail.com,

²Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Bölümü, esincumhuri.yalcin@klu.edu.tr,

Makalenin Geliş Tarihi (Received Date): 02.12.2021

Revizyon Tarihi (Revised Date): 14.12.2021

Yayına Kabul Tarihi (Acceptance Date): 31.12.2021

Atıf (Citation): Turşucu, G. & Yalçın, E. C. (2021), “OECD Ülkelerinde Emek Piyasası Göstergelerinin Cinsiyete Göre İncelenmesi”, Ekonomi Maliye İşletme Dergisi, 4(2): 209-223.

Giriş

Çalışma yaşamı günümüz çalışma toplumunda bireyin kendini ifade edebilme, toplumsal alanda yer alabilme ve kendini gerçekleştirebilme noktalarında en önemli gösterge niteliğindedir. Dolayısıyla emek piyasalarına katılabilen, gelir elde edebilen, emek piyasasında güvende olabilen ve işsizlikle uzun süre mücadele etmek zorunda kalmayan bir birey hem kendini gerçekleştirebilen hem de toplumun bir ferdi olabilen birey konumundadır. Ancak bahsi geçen bu göstergeler toplumun her kesimine eşit şekilde ulaşmamaktadır. Asimetrik bilgi sorunu, yoksulluğun kümelenmesi ve toplumsal cinsiyet gibi kavramlar nedeniyle fırsatlar herkes için farklı şekillerde kendini göstermektedir.

Toplumun iki ana unsuru olan cinsiyet kavramına dayalı ayrımcılık; gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmemiş tüm ülkelerin ana sorunlarından biridir. Toplumsal cinsiyet kavramına bağlı olarak sağlığa erişimden eğitime, ulaşım, teknoloji kullanımından emek piyasasına katılıma kadar birçok alanda toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri kendini göstermektedir.

Bu bağlamda toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeğin sosyal ve kültürel açıdan özelliklerinin belirtilmesini, kadın ve erkeğin özellikleri arasındaki farkı toplumların ayırt etmesini, toplumun kadın ve erkeğe yüklemiş olduğu toplumsal rolleri ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Genel itibarıyla erkeğin gelir getiren konumda olduğu, kadının ise evden sorumlu olduğu düşüncesi temel alınarak geliştirilmiş ataerkil kültür ve toplum yapısı ekonominin ve toplumların gelişmesinin önündeki en büyük engel olarak kendini göstermektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri birçok alanda kendini göstermeye devam ederken, emek piyasasına katılımda meydana gelen eşitsizlikler diğer eşitsizliklerin pekiştirilmesinde çok daha büyük neden olarak ortaya çıkmaktadır. Emek piyasasına katılabilenler sağlık sisteminden faydalanabilmekte, kendisi ve kendinden sonraki kuşaklar için eğitim standartlarını yükseltebilmekte, elde ettiği gelir vasıtasıyla insana yakışır bir hayat yaşayabilmektedir. Bu nedenle emek piyasasındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin çözülmesi, genel manada toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin çözülmesindeki ana aktörlerden biri olarak kabul edilmektedir.

Nitekim mevcut araştırmada 2013-2018 yılları arasında OECD ülkelerinde seçilmiş emek piyasası göstergeleri için cinsiyetin fark yaratıcı etkisini incelemeyi hedeflemektedir. Gerçekleştirilen yazın araştırması sonucunda emek piyasası göstergelerinin toplu bir şekilde yıllara bağlı olarak cinsiyet temelli analiz edilmediği tespit edilmiştir. Bu açıdan mevcut araştırma, alandaki önemli bir boşluğu kapatma hedefindedir.

Bu bağlamda araştırmanın birinci bölümü “kavramsal çerçeve” başlığı taşımaktadır. İlgili başlıkta, emek piyasası ve toplumsal cinsiyet kavramlarına yer verilmiştir. Araştırmanın ikinci bölümü “toplumsal cinsiyet ve emek piyasası ilişkisi” başlığını taşımaktadır. İlgili başlıkta, toplumsal cinsiyet kavramına ve toplumsal cinsiyetin emek piyasasındaki yansımalarına yer verilmiştir. Araştırmanın üçüncü bölüm “literatür”, dördüncü bölüm “veri ve yöntem” başlığını taşıırken beşinci bölüm “bulgular” başlığını taşımaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

Devam eden bölümde, iki alt başlığa yer verilmiştir. Bu bağlamda ilk alt başlık emek piyasaları, ikinci alt başlık ise toplumsal cinsiyet kavramıdır.

1.1. Emek Piyasası

Emek kavramı, üretim faktörlerinin bir ayağını oluşturmaktadır. Günümüz toplumlarının çoğunluk kesimi geçimini bedensel gücüyle kazanmaktadır. Girişimci, sermaye ve doğal kaynakların yanında, toplumların geçimini sağlamak için göstermiş oldukları çaba da üretim faktörünün bir diğer unsurunu oluşturmaktadır. İktisadi faaliyetlerde, üretim faktörünün bir unsuru olan emek kavramı, emek piyasası kavramının da temelini oluşturmaktadır (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007: 3).

Emek kavramı ekonomide önemli bir rol üstlenmektedir. Bu bağlamda emek piyasası kavramı ise, bir bedel karşılığında insan emeğinin alınıp satıldığı bir piyasa olarak nitelendirilmektedir. Bu piyasada arz ve talep kanunları geçerli olmaktadır. Bu bağlamda emek piyasası, emeğin arz ve talebinin karşılaştığı, emeğin bedeli olan ücretin ve çalışma şartlarının belirlendiği bir ortam olarak ifade edilmektedir (Gündoğan ve Biçerli, 2013: 4). İş arayan bireyler, kendi işgücüne ve vasıflarına uygun işler bulma imkanlarına sahipken, işverenler ise üretim faaliyetlerinde kullanabilecekleri, işin

kriterlerine uygun vasıfta işgücünü seçme imkanına sahiptirler. Böylelikle emek piyasası, işçi ve işverenler için kolaylık sağlamaktadır (Lordoğlu ve öte., 2000: 33). Ülke ekonomisinde üretim faaliyetine katılacak olan emek miktarı ise çeşitli faktörlere göre belirlenmektedir. Bu faktörleri; nüfus miktarı, nüfusun yapısı, çalışanlara sağlanan hukuki ve sosyal haklar ve ücret miktarı olarak sıralamak mümkündür (Unay, 1997: 10).

Emek piyasaları, karşılıklı iki taraftan oluşmaktadır. Bir tarafı, emeği arz eden toplum oluştururken; diğer tarafı da emeği talep eden sermaye sahipleri oluşturmaktadır. Emeğin bedeli olan ücret kavramı ise bu iki taraf arasında belirlenmektedir. Karşılıklı iki taraf arasında belirlenen ücret, emek piyasasını diğer piyasalardan ayırmaktadır. Emek piyasası, mal ve hizmet piyasalarından, piyasaların çok sayıda oluşu, tek bir merkezi fiyatın olmayışı, işçilerin homojen olmamaları, istihdam ilişkisinin sürekli olması, işçinin emeğiyle birlikte kendini de sunması, işçilerin pazarlık güçlerinin az olması, emek talebinin türetilmiş bir talep olması ve emeğin stoklanamaması noktasında farklı özellikler göstermektedir (Biçerli, 2000: 5-6; Işığışık, 2011: 4; Biçerli, 2016: 3).

1.2. Toplumsal Cinsiyet

Cinsiyet (sex) kavramı biyolojik bir olgudur. Bu kavram kadın ve erkeğe doğuştan yüklenmiş olup kadın ve erkek arasındaki fiziksel farklılıkları ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet (gender) kavramı ise sosyal yaşamda kadın ve erkeklerin toplumsal rolleri olarak ifade edilmektedir (Demirbilek, 2007: 13).

Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeğin sosyal ve kültürel açıdan özelliklerinin belirtilmesini, kadın ve erkeğin özellikleri arasındaki farkı toplumların ayırt etmesini, toplumun kadın ve erkeğe yüklemiş olduğu toplumsal rolleri ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet kavramı, biyolojik cinsiyetten farklı bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. Bu kavram ile birlikte kadın ve erkek arasındaki bedensel güç ilişkisi sorgulanmaya, aralarındaki eşitsizlik anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Böylelikle feminist çalışma yapanlar tarafından toplumsal cinsiyet kavramının önemi giderek artış göstermektedir (Ecevit, 2012: 4).

Toplumsal cinsiyet kavramı, kadının olduğu gibi erkeğin de yerini belirten bir kavramdır. Kadın ve erkeğe toplum tarafından belirli kalıplaşmış roller atfedilmiştir. Bu roller kadın ve erkeğin doğumundan itibaren başlamakta ve sosyal yaşamda bir kalıp halini almaktadır. Toplumdan da kadın ve erkeğin üzerine atfedilen bu rollere uyması beklenmektedir (Akın, 2007: 2-3).

Toplumsal cinsiyet kavramında, kadın ve erkek arasında yapılan bu ayrımcılığı etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bunlardan, ataerkil bir toplum yapısında olunması ve kadının doğurma özelliğine sahip olması bu faktörlerin başında gelmektedir. Nitekim ataerkil bir yapıya sahip olan toplumlarda kadının rolü evin sınırları çevresinde oluşmaktadır. Kadına evin işlerini yapma görevi yüklenmektedir. Diğer yandan kadına biyolojik olarak çocuk doğurma özelliğinin yanında, çocuğa bakma, büyütme ve yetiştirme görevleri de yüklenmektedir. Bu sorumluluklar ise kadının rolünü daha da kısıtlamaktadır. Ataerkil yapıdaki toplumlarda, erkeğe dışarıda çalışma ve evin geçimini sağlama rolleri biçilmiştir. Böylelikle evdeki otorite de erkeğe yüklenmektedir. Bu durumda da kadının statüsü ikinci plana atılmaktadır (Akpınar, 2015: 5).

Buna bağlı olarak ortaya çıkan cinsiyet ayrımcılığı en yaygın olarak, meslek edinmede, ücret düzeylerinde ve terfi alma durumlarında görülmektedir. Bazı işler daha en başında kadın ya da erkek işi olarak sınıflandırılmaya tabi tutulmaktadır. Hatta bu işe ait özellikler bir cinse yüklenmekte, karşı taraf bu vasıflardan yoksun olarak görülmektedir. Bunun yanında kadına yüklenen ailevi sorumluluklar da dikkate alınarak, kadınların işlerine yeterince önem veremeyeceği, evlenmesi durumunda geçici olarak çalışacağı düşünceleri ile kadına daha işe girişte ayrımcılık yapılmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte çalışılan işte, yapılan iş aynı dahi olsa kadın ve erkeğe farklı ücret ödenmekte ve bu da ayrımcılığa neden olmaktadır (Nasır, 1997: 95).

2. Toplumsal Cinsiyet ve Emek Piyasaları İlişkisi

Emek piyasasında yaşanan eşitsizliklerin en çok görüldüğü alanlardan biri de toplumsal cinsiyet eşitsizliğidir. Toplumun kalkınması için toplumsal cinsiyet eşitsizliği büyük ölçüde önem taşıyan bir konudur.

Bir toplumun gelenekleri, örf ve adetleri bununla birlikte sosyal yaşam tarzları, kadınların emek piyasasına girmesini etkileyen en önemli faktörleri oluşturmaktadırlar. Bu faktörler, kadınların emek

piyasasına katılmasında hem destekleyici hem de sınırlayıcı etki yaratmakta ve emek piyasasına giriş aşamasında ayrımcılığa neden olmaktadır (Eraslan, 2012: 232).

Dünya tarihine bakıldığında kadınların ekonomik faaliyetlere katılımının dönemlere göre farklılık gösterdiği görülmektedir. Kadınlar üretim toplumunda tarım ve hayvancılık ile uğraşmaktadır. Diğer yandan da ev işleri ile ilgilenen kadın ücretsiz aile işçisi olarak kabul edilmektedir. Sanayi devrimi sonrasında meydana gelen kırsal kesimden kente göç etme ve akabinde kentleşme olgusu sebebiyle kadın, ücretli çalışan olarak emek piyasasına girmektedir (Deniz ve Kuloğlu, 2019: 346). Sanayi devriminden önce kadınlar ücretsiz ev işçisi konumundayken, sanayi devrimiyle birlikte ev işlerinin yanında işgücü arz etmeye başlamışlardır. Bununla birlikte kadınların istihdam etme sorunu ortaya çıkmıştır. Emek piyasasına giren kadın, erkek ile bir arada çalışmaya başlamış ve toplumsal cinsiyet sorunu nedeniyle ucuz işçi olma konumuna dönüşmüştür (Kayıkçı, 2002: 47). Böylelikle kadınların istihdam sorununun başlamasıyla birlikte, ayrımcılık da oluşmaya başlamıştır.

Kadının emek piyasasına girmesi ve bu piyasada kendine yer bulması, iş ve aile kavramlarını etkilemektedir. Bununla birlikte, toplumsal yaşamda, sosyal yaşamda ve aynı zamanda ekonomide de etkiler yaratmaktadır. Kadın istihdamının toplumun ekonomik kalkınmasındaki önemi büyüktür. Buna bağlı olarak kadın ve kalkınma ilişkisinin nasıl olması gerekliliği hususunda yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımlardan biri Kalkınmada Kadın Yaklaşımı'dır (WID – Women in Development). Kalkınmada Kadın Yaklaşımında, kadının ev dışında üretim faaliyetlerine katılmasına değinilmiştir. Bununla birlikte ev içi faaliyetlerinin yetersiz kalması, cinsiyet ayrımcılığı sebebi ile evde iş bölümünün sağlanamaması kadını yük altına sokmaktadır. Fakat kadının ekonomik alanda kendine göstermiş olduğu değer, yeni yaklaşımların oluşmasına sebep olmuştur. Bu yaklaşım ile toplumsal cinsiyet ayrımcılığı düzeyinde iş bölümüne ve sömürüye değinilmiştir ve kadınların ev içi ve ev dışı üretim faaliyetlerinde bulduklarını fakat yine de bunların sosyo-ekonomik açıdan yetersizliği vurgulanmıştır. Son yaklaşım ise Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma Yaklaşımı'dır (GAD – Gender and Development). Kadının güçlendirilmesini savunan bu yaklaşım, kadının üretim faaliyetlerindeki emeğini desteklemiş ve küresel konuma taşınması için desteklemiştir (KEİG, 2015: 8).

Kadınlar, bir toplumun ilerlemesinde etkileri olan eşit üyeleridir. Toplumda ön planda tutulmamış olsalar dahi ekonomik ve iktisadi açıdan toplumun gelişmesi için önem oluşturmaktadırlar. Kadın iktisadi açıdan ne kadar faaliyete katılıyorsa, üretimde ne kadar etkinse, istihdam oranı ne kadar yüksek ise toplum o kadar gelişmiş demektir. Emek piyasasında kadının yer alması, toplumsal, iktisadi ve ekonomik kalkınma süreçlerinde büyük önem taşımaktadır. Aynı zamanda kadının iş hayatında olması, onları toplumsal statüleri açısından da önemli kılmaktadır (Kurtsan, 2009: 9).

Kadınlar ücretli emek piyasasında dezavantajlı konumda kalmaktadırlar. Bunun nedeni ise toplumsal cinsiyetin oluşturmuş olduğu kalıplardır. Kadınların bu dezavantajlı konumu ilk olarak aile içerisinde başlamaktadır. Kadınları işgücünün dışına iten en önemli etkenlerden birisi çocuk sahibi olmasıdır. Bu bağlamda çalışan kadınların çocuk bakım tercihinin incelenmesi ve gerekli politikaların geliştirilmesi önemli araştırma konularından biridir (Güneş, Üçdoğruk Birecikli ve Yıldırım, 2017: 131). Ev ve bakım işleri kadının sorumluluğuna verilerek, eğitim imkanları da kısıtlanmaktadır. Türkiye'de kadınların çoğunluğunun ev işleri ile meşgul olmaları nedeniyle iş arayamadıkları, bununla birlikte kadınların eğitim/öğretime devam etmeleri, emekli, yaşlı, engelli aile bireylerinin bakım sorumluluklarını almaları emek piyasasına dahil olamamalarının nedenleri arasındadır (Korkmaz, 2016:326). Daha sonrasında da ise kadın, emek piyasasına girdiğinde çok yönlü ayrımcılıklara maruz kalmaktadır. Kadınlara cinsiyete dayalı ayrımcılık sebebiyle belirli iş kollarında imkan sağlanması, cam tavan etkisi ve eşit imkanlarda iş için ücret ayrımcılığı da çok yönlülük için örnek verilebilmektedir (Halaçoğlu, 2021: 180).

Kadınların ekonomik yaşama katılmaları ile ekonomik kalkınmadan yararlanmaları arasında orantısızlık mevcuttur. Bu orantı her ne kadar ülkelerin gelişmişlik seviyeleri ile kıyaslanabilse de genel itibarıyla toplumlarda kadınların, erkeklerin gerisinde kaldıkları gerçeğini yansıtmaktadır (Kakıcı, vd., 2007: 21). Ekonomik açıdan bakıldığında kadınlar, cinsiyetleri nedeniyle emek piyasasından dışlanmaktadır. Bu nedenle gelir erkekler arasında dağılım göstermektedir. Bununla

birlikte kadın ve erkeğin yapmış olduğu iş aynı olsa dahi aldıkları ödemeler farklı olabilmekte hatta kadının almış olduğu ücret daha da düşük olabilmektedir (Demirbilek, 2007: 21).

Kadının iktisadi ve sosyal hayattaki yerini çeşitli göstergeler ve kriterler kullanarak göstermek mümkündür. Kadının toplumdaki konumu, iktisadi yaşamda, ekonomide, politikada, eğitimde ve sosyal yaşamdaki yerine yönelik birden fazla kriter ile değerlendirilebilmektedir. Örnek olarak, kadının işgücüne katılım oranı, iktisadi faaliyetlere katılım oranı, istihdama katılım oranı, siyasete katılım oranı, ücret düzeyleri kadınların iktisadi yaşamdaki konumlarını belirlerken, diğer yandan kadın yönetici sayısı, millet vekili sayısı, bakan sayısı gibi göstergeler ile de kadınların yönetimde de etkin olduğu ifade edilmektedir (Yumuşak, 2009: 23).

Toplumun ekonomik yapısında yetersiz istihdam olması durumunda, kadınların istihdama katılma oranlarında da düşüş yaşanmaktadır. Kadınların istihdama katılma oranlarında seyreden bu düşüş hem kadının yapabilirliklerinin önünü kesmekte hem de sosyal kalkınma imkanlarını kısıtlamaktadır (Karabıyık, 2012: 237). Özellikle kriz dönemlerinde kadın ve erkeklerin istihdamdan işsizliğe geçme olasılığı artarken, kadınlarda söz konusu artış kriz sonrası dönemde de devam etmektedir (Güneş, 2019: 356).

Emek piyasasının göstergelerinden biri olan istihdam oranı, ülkelerin işgücü göstergelerinin hem ekonomik hem politik açıdan açıklanabilmesi için önem taşımaktadır. Günümüze kadar tarihsel sürece bakıldığında istihdam edilebilirlik kavramından, sadece erkeklerin işgücüne katılımı anlaşılmaktadır. Kadının işgücündeki varlığı, alternatif işgücü sektörü olarak nitelendirilmektedir. Nitekim kadın ikinci planda dahi tutulsa hem beşeri sermaye hem emek gücü hem de işgücüne katılımı bakımından ekonomik büyüme için önemli bir faktör oluşturmaktadır (Sevinç vd., 2016: 59). Kadınlar, ücretli işgücü olarak emek piyasasına girmişlerdir. Kadınların emek piyasasına girmeleri hem toplumsal yaşamda hem iş yaşamında çok büyük değişmelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bununla birlikte hem doğrudan hem dolaylı olarak toplumsal sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu değişimlere bağlı olarak işgücü yeniden yapılanmıştır. Çalışma yaşamı ile ilgili tutumlar, kadın erkek arasındaki farklılıklar, bunların oluşturduğu neden-sonuç ilişkileri de çok sayıda araştırmanın konusunu oluşturmuştur (Savcı, 1999: 124).

Emek piyasasında kadınların işgücüne katılımı önemli bir husus olarak kabul edilmektedir. Kalkınmanın sürdürülebilmesi açısından teorik olarak da politik nedenlerden dolayı da önem arz etmektedir (Karabıyık, 2012: 233). Gelişmişliğin önemli göstergelerinden birini de kadının toplumsal yaşamdaki yeri oluşturmaktadır. Bir kadının iktisadi ve sosyal hayattaki yeri ile o toplumun gelişmişlik düzeyi arasında bir ilişki mevcuttur, nitekim bir toplumun gelişmişlik seviyesine bakılırken, o toplumdaki kadının bu göstergelerdeki durumu da göz ardı edilmemelidir (Yumuşak, 2009: 5).

İşgücü piyasasına katılan kadının statüsü değişim ve iyileşme göstermiş olsa da toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler olmaya devam etmektedir. Nitekim kadınların işgücü piyasasına girmesi ile birlikte toplumsal eşitsizliklerin varlığı gündeme gelmektedir. Örneğin emek piyasasında kadın işgücü, “yedek işçi ordusu” olarak görülmektedir. Bundan dolayı ekonomik büyüme dönemlerinde kadın emek gücü işe alınırken, kriz dönemlerinde ise işten çıkarılmaktadır (Koray, 1992: 96).

Dünya genelinde değerlendirilecek olursa, istihdam imkanlarının yetersiz olması, işsizlik oranlarındaki yükseklik ve işgücüne katılım oranlarının düşüklüğü ülkelerin en önemli sorunlarının başında gelmektedir. Kadınlar bu sorunlardan, erkeklere oranla daha fazla etkilenmektedir. Nitekim kadınların istihdam oranı, erkeklerin istihdam oranından daha düşük düzeyde seyretmektedir. OECD ülkelerinde son yıllarda bu oranlar farklılık göstermektedir. Bu alanda gelişme göstermek amacı ile kadına yönelik istihdam politikaları uygulanmış ve teşvik uygulamalarına gidilmiştir. Fakat yine de kadınların istihdamında istenilen düzeye ulaşılamamıştır (Aytur, 2019: 6). Genel olarak tüm toplumlarda erkek emeği, kadın emeğinin önüne geçmektedir. Kadın emeği, sürekliliği olmayan işgücü olarak nitelendirilmektedir. Kadın işgücünü daha çok genç, ailevi sorunları daha az ve aile için ek bir gelir elde etme çabası ile çalışan kadınlar oluşturmaktadır. Kadına yüklenen sorumluluk nedeniyle kadın, emek piyasasında dezavantajlı konuma maruz kalmaktadır. Bu nedenle de kadının emek piyasasında rekabet etmesi zorlaşmaktadır (Erkek ve Karagöz, 2009: 16).

Emek piyasasına giren kadınlar çoğu erken yaşta çalışmaya başlayıp, erken yaşta emek piyasasından ayrılmaktadır. Bunun yanında büyük bir kısmı da düşük ücretlerle ve kayıtsız istihdam etmektedir. Kadınlar iş yaşamında sosyal güvenlikten mahrum olmakta ve ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Ayrıca işlerine son verildiği takdirde de yasal haklarını kullanmaktan yoksun kalmaktadırlar (Ecevit, 2010: 8).

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde emek piyasası üzerine yapılan çalışmalar hem ayrımcılığı tespit etmeye çalışmakta hem de çözüm önerileri oluşturmaktadır. Bu çalışmalara göre de emek piyasalarında kadına karşı negatif ayrımcılık yapıldığı izlenmektedir. Kadınlara yapılan bu ayrımcılık sadece ücret düzeyinde değil, bununla birlikte terfi sürecinde, işin niteliğinde, çalışma şartlarında da ön plana çıkmıştır (Eraslan, 2012: 232).

Ekonomik yaşamda kadınların emek piyasasındaki yerleri ve üretim faaliyetlerindeki yerine bakılarak, bir toplumun gelişmişlik seviyesi hakkında bilgi sahibi olabilmek mümkündür. Çünkü kadının üretim faaliyetlerinde bulunması, emek piyasasına katılması ve bununla birlikte istihdamın artış göstermesi, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesine imkan sağlamaktadır. Bu bağlamda kadınların emek piyasasına girmesiyle birlikte, ailelerin gelir seviyesi yükselmekte bununla birlikte kadınların yoksullaşması da önlenmektedir. Böylelikle yaşam standartları da yükselmiş olmaktadır (Ecevit, 2009: 2)

Bu bağlamda mevcut araştırmada toplumsal cinsiyet ayrımcılığının emek piyasası göstergelerindeki etkisinin ölçülmesi amaçlanmaktadır. Çalışmaya konu olan örneklem OECD üyesi olan 35 ülkeden oluşmaktadır. Çalışmada 2013-2018 yılları arasında Daha İyi Yaşam Endeksi göstergelerinden emek piyasaları alt göstergeleri değişken olarak belirlenmiştir. Emek piyasası göstergeleri olarak emek piyasasına olan güvensizlik, istihdam oranı, uzun dönem işsizlik oranı, işe bağlı kazanç ve işe olan güven değişkenleri ele alınmıştır. Bu bağlamda yazındaki araştırmalardan hareketle aşağıdaki hipotezler ileri sürülmüştür:

H₁: 2013 yılında cinsiyete göre emek piyasaları göstergelerinde (ER, JS, LTUR, PE) farklılık vardır.

H₂: 2014 yılında cinsiyete göre emek piyasaları göstergelerinde (ER, JS, LTUR, PE) farklılık vardır.

H₃: 2015 yılında cinsiyete göre emek piyasaları göstergelerinde (ER, JS, LTUR, PE) farklılık vardır.

H₄: 2016 yılında cinsiyete göre emek piyasaları göstergelerinde (ER, LM, LTUR, PE) farklılık vardır.

H₅: 2017 yılında cinsiyete göre emek piyasaları göstergelerinde (ER, LTUR, PE) farklılık vardır.

H₆: 2018 yılında cinsiyete göre emek piyasaları göstergelerinde (ER, LMI, LTUR) farklılık vardır.

3. Literatür

Yazında toplumsal cinsiyet ayrımcılığının emek piyasası göstergelerindeki etkisinin ölçülmesini inceleyen pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan güncel ulusal yazında yer alan bazı çalışmalar şunlardır: Akdoğan Gedik ve Günel (2021) çalışmasında 1996-2016 yılları için OECD ülkelerinde kadınların yoksullaşmasında ücret eşitsizliğinin etkilerini araştırmıştır. Panel veri analizi sonucunda elde ettikleri bulgular doğrultusunda kadınların erkeklere oranla daha yoksul olduğunu ve beklenen yaşam süresinin, eğitimin cinsiyete dayalı ücret eşitsizliğini azalttığını ifade etmiştir. Aslanpay Özdemir ve Altay (2021) çalışmasında 2010-2017 yılları arasında 36 OECD ülkesi için toplumsal cinsiyet ve ekonomik kalkınma ilişkisini ekonometrik bir model ile araştırmış ve işgücüne katılımda cinsiyet eşitsizliği azaldıkça ekonomik kalkınma seviyesinin arttığını belirtmiştir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği Türkiye'deki emek piyasası göstergeleri bazında da incelenmektedir. Örneğin Çolak (2021) çalışmasında Türkiye'nin 2007- 2018 dönemi için toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin makroekonomik değişkenlere olan etkisini incelemiştir. Çalışmada LS-Least Squares (NLS ve ARMA) yöntemi kullanılmış ve ekonomik büyümenin kadınlar için gelir eşitsizliğini azaltabileceği belirtilmiştir. Öte yandan toplumsal cinsiyet açısından spesifik çalışmalar da

bulunmaktadır. Kılıç ve Karaçay (2021) çalışmasında kadının işgücü piyasasındaki konumu ve cinsiyete dayalı ayrımcılığı iktisadi yaklaşımlara göre değerlendirmiştir. Özellikle erkeğin ön planda olduğu ücret ve istihdam farklılıklarına dikkat çekmiş ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini temel alan yaklaşımların geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Uluslararası yazında da cinsiyete göre emek piyasası göstergelerinde farklılığı araştıran pek çok çalışma bulunmaktadır. Örneğin Azmat vd., (2006) çalışmasında OECD'deki bazı ülkelerde kadın işsizlik oranının erkeklerinkinden çok daha yüksek olduğunu belirlemiştir. Aynı zamanda işsizlik oranlarında cinsiyet farkının yüksek olduğu ülkelerde hem istihdamdan işsizliğe hem de işsizlikten istihdama yönelik cinsiyete dayalı bir fark olduğunu göstermiştir. Whitehouse (1992) çalışmasında 1974-1986 dönemi boyunca oluşturdukları regresyon modeli için OECD ülkelerinde işyerinde cinsiyet eşitliğinin istatistiksel analizinin sonuçlarını sunmuştur. Önerdiği kolektif modelin kadınlar için yüksek kazanç sağlama olasılığını arttırdığını tespit etmiştir. Fortin (2005) ise 25 OECD ülkesine ait World Value Survey verilerini kullanarak çalışmasında ülkeler arasındaki hem kadın istihdam oranlarında hem de cinsiyete dayalı ücretlerde fark olduğunu belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır. Anderson ve Pontusson (2007) çalışmasında 15 OECD ülkesi için işe olan güvensizliği ve emek piyasalarına olan güvensizliği regresyon modeli ile tahmin etmiştir. Analiz sonucunda örnekleme yer alan ülkelerin çoğunda, işten çıkarmalar ve diğer fesih biçimleri de dahil olmak üzere istihdam uygulamalarında cinsiyet ayrımcılığına karşı yasalar bulunmasından dolayı kadınlar ve erkeklerin işe olan güvensizlikleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bununla birlikte, kadınların alternatif istihdam beklentileri konusunda erkeklere göre daha olumsuz değerlendirmeleri olduğunu tespit etmiştir.

OECD ülkelerinin bütününün dışında diğer ülkeler bazında da cinsiyete göre göstergelerde farklılıklar araştırılmaktadır. Örneğin, Jung ve Cho (2020) çalışmasında Kore için cinsiyetler arasındaki ücret farklılığı ve işe olan güveni araştırmıştır. Çalışmanın sonucunda üst düzey kadın çalışanların bu eşitsizliği daha yüksek hissettiklerini belirlemiştir. Távora ve Rodríguez-Modroño (2018) çalışmasında İspanya ve Portekiz için düşük eğitilmiş çalışan kadınların emek piyasası göstergelerini incelemiştir. Bulgular, her iki ülkede de düşük eğitilmiş kadınların işgücü piyasasına bağlılıklarını sürdürdüklerini ancak artan işgücü piyasası dışlanma, güvencesizlik ve düşük ücret riskleriyle karşı karşıya kaldıklarını ortaya koymuştur.

4. Araştırmanın Yöntemi ve Verisi

Çalışmada 2013-2018 yılları arasında Daha İyi Yaşam Endeksi (Better Life Index) göstergelerinden emek piyasaları alt göstergeleri değişken olarak belirlenmiştir. Emek piyasası göstergeleri olarak istihdam oranı (Employment Rate-ER), işe olan güven (Job Security-JS), uzun dönem işsizlik oranı (Long-term Unemployment Rate-LTUR), işe bağlı kazanç (Personal Earnings-PE) ve emek piyasasına olan güvensizlik (Labor Market Insecurity-LMI) değişkenleri ele alınmıştır. Analizde OECD ülkeleri ele alınarak kadınlar ve erkekler olmak üzere iki grup olarak veri setleri oluşturulmuştur. İlgili veri seti OECD veri tabanından elde edilmiştir (<https://stats.oecd.org/>). Cinsiyete göre emek piyasası göstergeleri arasında istatistiki olarak farklılığın sınanması için iki bağımsız örneklem testi olan Mann-Whitney U testi uygulanmıştır. Analizler SPSS 21 paket programı ile yapılmıştır.

Çalışmaya konu olan örneklem OECD üyesi olan 35 ülkeden oluşmaktadır. Bu ülkeler; Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Şili, Çekya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İsrail, İtalya, Japonya, Kore, Litvanya, Lüksemburg, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'dir.

5. Bulgular

Çalışmaya konu olan hipotezlerin sınanmasından önce emek piyasası göstergelerinin cinsiyete göre tanımlayıcı istatistiklerinin özetleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Tanımlayıcı İstatistikler

Yıl	Cinsiyet	ER (%)	JS (%)	LTUR (%)	PE (\$)	LMI (%)
		$\bar{X} \pm s$	$\bar{X} \pm s$	$\bar{X} \pm s$	$\bar{X} \pm s$	$\bar{X} \pm s$
2013	Kadın	59,74±10,33	10,40±5,09	3,09±2,75	30.441±10.269	-
	Erkek	72,29±6,08	10,51±4,64	3,20±2,73	37.342±12.838	-
2014	Kadın	60,18±10,45	5,98±3,01	3,41±3,61	30.933±10.297	-
	Erkek	72,41±6,33	5,68±2,77	3,44±3,31	37.809±12.787	-
2015	Kadın	60,44±10,60	5,94±3,06	3,67±4,34	32.524±11.107	-
	Erkek	72,26±6,61	5,63±2,72	3,64±3,79	39.805±13.717	-
2016	Kadın	61,11±10,25	-	3,56±4,40	33.096±12.025	7,39±7,78
	Erkek	72,80±6,11	-	3,56±3,72	40.420±14636	7,48±6,83
2017	Kadın	62,80±10,72	-	2,94±3,80	34.854±11.932	-
	Erkek	74,09±5,88	-	2,87±2,81	42.196±13.910	-
2018	Kadın	63,20±10,24	-	2,86±3,72	-	6,99±7,36
	Erkek	74,67±5,30	-	2,69±2,53	-	6,94±5,09

Tablo 1 incelendiğinde bazı yıllarda OECD'nin ölçüm yaptığı değişkenlerde farklılık olduğu görülmektedir. 2016 ve 2018 yıllarında işe olan güven yerine emek piyasalarına olan güvensizlik değişkeni atanmıştır. Ayrıca 2018 yılında cinsiyetler bazında işe bağlı ücretler değişkenine ait veri bulunmamaktadır. Tüm yıllar için istihdam oranı ortalaması erkeklerin kadınlara göre daha yüksek çıkmıştır. 2014 ve 2015 yıllarında işe olan güven ortalaması kadınların erkeklere göre daha yüksektir. 2013 ve 2014 yılları haricinde uzun dönemli işsizlik oranlarının ortalaması kadınlarda daha fazla olduğu görülmektedir. İşe bağlı kazanç ya da ücretlerin ortalaması tüm yıllar için erkeklerin kadınlara göre daha fazla olduğu belirtilmiştir. Tanımlayıcı istatistiklerin incelenmesiyle bile toplumsal cinsiyet farklılığının göze çarpmaktadır. Bu bağlamda bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı ilgili testler ile sınıanacaktır. Öne sürülen hipotezlerin test edilmesinden önce her bir değişkenin normalliği sınıanmıştır. Sonuçlar Tablo 2'da verilmektedir. Bu sonuçlara göre parametrik ya da parametrik olmayan testlerin hangisinin kullanılacağına karar verilmiştir.

Tablo 2: Normallik Testi Sonuçları

Yıl	Cinsiyet	ER (%)	JS (%)	LTUR (%)	PE (\$)	LMI (%)
		Kolmogorov-Smirnov Test İstatistiği				
2013	Kadın	0,142*	0,238	0,162	0,121*	-
	Erkek	0,112*	0,201	0,195	0,121*	-
2014	Kadın	0,096*	0,258	0,208	0,126*	-
	Erkek	0,129*	0,199	0,206	0,114*	-
2015	Kadın	0,112*	0,267	0,222	0,104*	-
	Erkek	0,131*	0,181	0,229	0,125*	-
2016	Kadın	0,114*	-	0,259	0,124*	0,186
	Erkek	0,127*	-	0,209	0,127*	0,213
2017	Kadın	0,120*	-	0,233	0,142*	-
	Erkek	0,100*	-	0,253	0,127*	-
2018	Kadın	0,141*	-	0,224	-	0,247
	Erkek	0,09*	-	0,176	-	0,207

* $p > 0,05$ (%5 anlamlılık seviyesi için normal dağılmaktadır).

Örneklem hacmi 30'dan büyük olduğu için değişkenlerin normalliği Kolmogorov-Smirnov testi ile sınıanmıştır. Normallik testi sonuçlarına göre hipotezler bağımsız iki örneklem t testi ve Mann-Whitney U testi ile sınıanmıştır.

" H_1 : 2013 yılında cinsiyete göre emek piyasaları göstergelerinde (ER, JS, LTUR, PE) farklılık vardır." hipotezine ilişkin bulgular Tablo 3'de verilmektedir. Normallik test sonuçlarına göre 2013 yılı emek piyasaları göstergelerinden ER ve PE bağımsız iki örneklem t testi ile sınıanmıştır. Her iki değişkenin de eşit varyans varsayımını sağlayıp sağlamadığı test edilmiştir. JS ve LTUR değişkeni

de normallik testi sonucunda parametrik olmayan bir dağılıma sahip olduğu bu yüzden hipotezin sınanmasında Mann-Whitney U testi uygulanmıştır.

Tablo 3: H_1 Hipotezine İlişkin Bulgular

Değişken	Kadın (Sıra) ³ Ort.	Erkek (Sıra)Ort.	Test	Test İstatistiği
ER	59,74	72,29	t testi	6,110*
JS	34,03	34,97	M-W U	562,0
LTUR	33,82	35,18	M-W U	555,0
PE	30.441	37.342	t testi	2,447*

* $p < 0,05$

Tablo 3 sonuçlarına göre 2013 yılında ER ve PE değişkenleri cinsiyete göre istatistiksel olarak farklılık göstermektedir. Buna göre, erkeklerin istihdam oranı ve işe bağlı kazançları kadınların istihdam oranı ve işe bağlı kazançlarından daha yüksektir. Ancak JS ve LTUR değişkenleri için %95 güven seviyesinde kadınlar ve erkekler arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

“ H_2 : 2014 yılında cinsiyete göre emek piyasaları göstergelerinde (ER, JS, LTUR, PE) farklılık vardır.” hipotezine ilişkin bulgular Tablo 4’de verilmektedir. Normallik test sonuçlarına göre 2014 yılı emek piyasaları göstergelerinden ER ve PE bağımsız iki örneklem t testi ile sınanmıştır. Her iki değişkenin de eşit varyans varsayımını sağlayıp sağlamadığı test edilmiştir. JS ve LTUR değişkeni de normallik testi sonucunda parametrik olmayan bir dağılıma sahip olduğu bu yüzden hipotezin sınanmasında Mann-Whitney U testi uygulanmıştır.

Tablo 4: H_2 Hipotezine İlişkin Bulgular

Değişken	Kadın (Sıra) Ort.	Erkek (Sıra)Ort.	Test	Test İstatistiği
ER	60,18	72,41	t testi	5,836*
JS	35,24	33,76	M-W U	553,0
LTUR	33,91	35,09	M-W U	558,0
PE	30.933	37.809	t testi	2,442*

* $p < 0,05$

Tablo 4 sonuçlarına göre 2014 yılında bir önceki yıla benzer şekilde ER ve PE değişkenleri cinsiyete göre istatistiksel olarak farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Buna göre, erkeklerin istihdam oranı ve işe bağlı kazançları kadınların istihdam oranı ve işe bağlı kazançlarından daha yüksektir. Ancak JS ve LTUR değişkenleri için %95 güven seviyesinde kadınlar ve erkekler arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

“ H_3 : 2015 yılında cinsiyete göre emek piyasaları göstergelerinde (ER, JS, LTUR, PE) farklılık vardır.” hipotezine ilişkin bulgular Tablo 5’de verilmektedir. Normallik test sonuçlarına göre 2015 yılı emek piyasaları göstergelerinden ER ve PE bağımsız iki örneklem t testi ile sınanmıştır. Her iki değişkenin de eşit varyans varsayımını sağlayıp sağlamadığı test edilmiştir. JS ve LTUR değişkeni de normallik testi sonucunda parametrik olmayan bir dağılıma sahip olduğu bu yüzden hipotezin sınanmasında Mann-Whitney U testi uygulanmıştır.

³Parametrik olmayan Mann-Whitney U testinde değişkenlerin ortalaması değil sıra ortalaması (mean rank) değerlendirilmektedir.

Tablo 5: H_3 Hipotezine İlişkin Bulgular

Değişken	Kadın (Sıra) Ort.	Erkek (Sıra)Ort.	Test	Test İstatistiği
ER	60,44	72,26	t testi	5,517*
JS	35,53	33,47	M-W U	543,0
LTUR	33,82	35,18	M-W U	555,0
PE	32.524	39.805	t testi	2,405*

* p < 0,05

Tablo 5 sonuçlarına göre 2015 yılında ER ve PE değişkenleri cinsiyete göre istatistiksel olarak farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Buna göre, erkeklerin istihdam oranı ve işe bağlı kazançları kadınların istihdam oranı ve işe bağlı kazançlarından daha yüksektir. Ancak JS ve LTUR değişkenleri için %95 güven seviyesinde kadınlar ve erkekler arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

“ H_4 : 2016 yılında cinsiyete göre emek piyasaları göstergelerinde (ER, LMI, LTUR, PE) farklılık vardır” hipotezine ilişkin bulgular Tablo 6’te verilmektedir. Normallik test sonuçlarına göre 2016 yılı emek piyasaları göstergelerinden ER ve PE bağımsız iki örneklem t testi ile sınanmıştır. Her iki değişkenin de eşit varyans varsayımını sağlayıp sağlamadığı test edilmiştir. LMI ve LTUR değişkeni de normallik testi sonucunda parametrik olmayan bir dağılıma sahip olduğu bu yüzden hipotezin sınanmasında Mann-Whitney U testi uygulanmıştır.

Tablo 6: H_4 Hipotezine İlişkin Bulgular

Değişken	Kadın (Sıra) Ort.	Erkek (Sıra)Ort.	Test	Test İstatistiği
ER	61,11	72,80	t testi	5,792*
LMI	34,50	36,50	M-W U	577,5
LTUR	34,69	36,31	M-W U	584,0
PE	33.096	40.420	t testi	2,287*

* p < 0,05

Tablo 6 sonuçlarına göre 2016 yılında ER ve PE değişkenleri cinsiyete göre istatistiksel olarak farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Buna göre, erkeklerin istihdam oranı ve işe bağlı kazançları kadınların istihdam oranı ve işe bağlı kazançlarından daha yüksektir. Ancak LMI ve LTUR değişkenleri için %95 güven seviyesinde kadınlar ve erkekler arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

“ H_5 : 2017 yılında cinsiyete göre emek piyasaları göstergelerinde (ER, LTUR, PE) farklılık vardır.” hipotezine ilişkin bulgular Tablo 7’de verilmektedir. Normallik test sonuçlarına göre 2017 yılı emek piyasaları göstergelerinden ER ve PE bağımsız iki örneklem t testi ile sınanmıştır. Her iki değişkenin de eşit varyans varsayımını sağlayıp sağlamadığı test edilmiştir. LTUR değişkeni normallik testi sonucunda parametrik olmayan bir dağılıma sahip olduğu bu yüzden hipotezin sınanmasında Mann-Whitney U testi uygulanmıştır.

Tablo 7: H_5 Hipotezine İlişkin Bulgular

Değişken	Kadın (Sıra) Ort.	Erkek (Sıra)Ort.	Test	Test İstatistiği
ER	62,80	74,09	t testi	5,639*
LTUR	34,36	36,64	M-W U	572,5

PE	34.854	42.196	t testi	2,370*
----	--------	--------	---------	--------

* p < 0,05

Tablo 7 sonuçlarına göre 2017 yılında %95 güven seviyesi için ER ve PE değişkenleri cinsiyete göre istatistiksel olarak farklılık göstermiştir. Buna göre, erkeklerin istihdam oranı ve işe bağlı kazançları kadınların istihdam oranı ve işe bağlı kazançlarından daha yüksektir. Ancak LTUR değişkeni kadınlar ve erkekler arasında anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

“*H₆: 2018 yılında cinsiyete göre emek piyasaları göstergelerinde (ER, LMI, LTUR) farklılık vardır.*” hipotezine ilişkin bulgular Tablo 8’de verilmektedir. Normallik test sonuçlarına göre 2018 yılı emek piyasaları göstergelerinden ER bağımsız iki örneklem t testi ile sınanmıştır. LMI ve LTUR değişkeni normallik testi sonucunda parametrik olmayan bir dağılıma sahip olduğu bu yüzden hipotezin sınanmasında Mann-Whitney U testi uygulanmıştır.

Tablo 8: H₆ Hipotezine İlişkin Bulgular

Değişken	Kadın (Sıra) Ort.	Erkek (Sıra)Ort.	Test	Test İstatistiği
ER	63,76	75,03	t testi	6,098*
LTUR	35,54	37,46	M-W U	613,5
LMI	29,81	33,19	M-W U	428,0

* p < 0,05

Tablo 8 sonuçlarına göre 2018 yılında %95 güven seviyesi için ER değişkeni cinsiyete göre istatistiksel olarak farklılık göstermiştir. Buna göre, erkeklerin istihdam oranı kadınların istihdam oranından daha yüksektir. Ancak LTUR ve LMI değişkenleri kadınlar ve erkekler arasında anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Tüm bu bulgular ışığında 2013 ve 2018 yılları arasında emek piyasaları göstergelerinden ER ve PE üzerinde toplumsal cinsiyetin kendini gösterdiği değişkenleri olarak tespit edilmiştir. Buna göre 2018 yılı hariç, erkeklerin istihdam oranı ve işe bağlı kazançları kadınların istihdam oranı ve işe bağlı kazançlarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Emek piyasasına olan güvensizlik, uzun süreli işsizlik oranı ve işe olan güven değişkenleri bakımından erkek ve kadınlar arasında bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Hipotezlerde öne sürülen tüm emek piyasaları göstergelerinde cinsiyete göre bir farklılığın olduğunu söylemek mümkün değildir. Sonuç olarak, istihdam oranı ve işe bağlı kazançlar açısından erkekler lehine 2018 yılı hariç diğer yıllarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

6. Tartışma

Emek piyasası göstergelerinde cinsiyete dayalı farklılıklar hem ulusal hem de uluslararası yazında çokça tartışılmış konularında başında gelmektedir. Bu açıdan mevcut araştırmanın sonuçlarını farklı araştırmalarla karşılaştırmak önemlidir. Yapılan araştırmaların çoğu, emek piyasalarına katılan kadınların durumunun dezavantajlı olduğunu dile getirmektedir.

Çalışmada kadın istihdamının toplumsal cinsiyet ayrımcılığından etkilendiği ve erkek istihdam oranının kadın istihdam oranından yüksek olduğu tespit edilmiştir. Azmat vd., (2006), Ataklı Yavuz (2016), Durmaz (2016), Serel ve Özdemir (2017), Zengin ve Koçoğlu (2018) ve Koca (2018) yapmış oldukları çalışmalarda bu sonucu desteklemiştir. Diğer yandan Dutlu Erten (2016), Uysal vd. (2016) ve Uçak vd. (2018), yapmış oldukları çalışmalarda toplumsal cinsiyet ayrımcılığının emek piyasası göstergelerinde etki yaratmadığını; istihdam, işgücüne katılma oranı ve işsizlik değişkenlerini eğitim düzeyinin etkilediğini vurgulamışlardır. Eğitim düzeyi yükseldikçe istihdam ve işgücüne katılma oranının artış gösterdiğini ifade etmişlerdir.

Çalışmada elde edilen önemli sonuçlardan bir diğeri de işe bağlı kazançların cinsiyet ayrımcılığından etkilenmesidir. Erkeklerin ortalama ücretlerinin kadınların ortalama ücretlerinden daha yüksek

olduğu sonucuna varılmıştır. Fortin (2005), Tüzünkan (2016), Kaya ve Selim (2018), Acun (2018) ve Şen (2018) de çalışmalarında bu bulguyu desteklemiştir. Diğer yandan Alparslan vd. (2015) çalışmasında cinsiyet ayrımcılığı hususunda farklı bir tutum ortaya koymuştur. İşgücü piyasasında yaşanan cinsiyet farklılığının belirleyici bir faktör olduğunu fakat işe bağlı kazançlar da ücretlendirme hususunda kadın ve erkek arasında ayrımcılık yapılmadığını vurgulamıştır. Mevcut araştırmanın bulgularından hareketle işe olan güvensizlik göstergesi için cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olmaması Anderson ve Pontusson (2007) çalışmasını destekler niteliktedir. Whitehouse (1992) gibi bazı çalışmalarda ise kadınların ücretlerinin artırılması için farklı modeller ortaya koyulmuştur. Bu bağlamda araştırmanın sonuçlarının literatürdeki diğer araştırmaların genelinin sonuçlarıyla da uyumlu olduğu görülmektedir.

8. Sonuç

Mevcut araştırmada 2013-2018 dönemi boyunca OECD ülkeleri için emek piyasası göstergelerinin cinsiyete göre incelenmesi amaçlanmaktadır ve araştırmanın amacının farklı bir araştırmaya konu olmadığı görüldüğünden dolayı, araştırmanın ulusal yazındaki önemli bir eksikliği gidermeyi hedeflediği düşünülebilir. Araştırmanın sonuçları incelendiğinde 2013, 2014, 2015, 2016 ve 2017 yılları için erkeklerin istihdam oranı ve işe bağlı kazançlarının, kadınların istihdam oranı ve işe bağlı kazançlarından daha yüksek olduğu ve bu farkın istatistiki olarak da anlamlı olduğu görülmüştür. 2018 yılı için ise yalnızca erkeklerin istihdam oranının kadınların istihdam oranından daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan 2013, 2014, 2015, 2016, 2017 ve 2018 yılları için emek piyasasına olan güvensizlik, uzun dönemli işsizlik oranı ve işe olan güven değişkenlerinden cinsiyetler arası bir fark olmadığı da elde edilen bulgular arasındadır.

Tüm sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde hipotezlerin kısmen kabul edildiği görülmüştür. Bu sonuçlar 2013-2018 yılları için OECD ülkelerinde emek piyasası göstergelerinin kadınlar lehine herhangi bir alanda yüksek olmadığını, erkekler lehine ise ücretler ve istihdam oranında fark yarattığını göstermektedir. Bu noktada iş fırsatlarının ve gelirin hayatın temel belirleyicisi olma fonksiyonu düşünüldüğünde ağırlıklı olarak gelişmiş ülkelerden oluşan OECD ülkelerinde dahi toplumsal cinsiyet ayrımcılığının emek piyasaları üzerinde kendini gösterdiği düşünülebilir.

Araştırmada üç önemli kısıt bulunmaktadır. İlk olarak analizde kullanılan veri seti OECD tarafından ölçülen Daha İyi Yaşam Endeksi'ne ait sadece altı yıllık (2013-2018) verinin olmasıdır. Analizin yapıldığı dönemde 2019 yılı ve sonrası veri seti henüz yayınlanmamıştır. Farklı yıllar değerlendirildiğinde model sonuçları ve hipotezlere ilişkin kararlar farklılaşabilir. İkinci kısıt, örneklem olarak OECD üye ülkeleri seçilmiştir. Farklı ülke grupları için model sonuçları ve hipotezlere ilişkin kararlar değişebilir. Son olarak cinsiyetin emek piyasaları göstergelerine olan etkisini analiz edebilmek için farklı modelleme ve analiz tekniklerinin kullanılabilmesidir. Bu noktada veri setinin zaman boyutunun küçük olması muhtemel panel regresyon modellemesinin uygulanmasını mümkün kılmamıştır. Farklı regresyon modellemesi teknikleri (Lojit Model, Probit Model, Panel Veri Analizi vb.) ile farklı sonuçlar elde edilebileceği unutulmamalıdır.

Gelecekteki çalışmalarda ise farklı yıllar (örneğin, 1970 ve sonrası) ve farklı değişkenler (örneğin, işgücüne katılma oranı, eksik istihdam, vb.) araştırılabileceği gibi farklı yöntemler aracılığıyla da (örneğin Panel dinamik modeller) mevcut konu detaylı olarak incelenebilir.

Yazar Katkı Oranı (Author Contributions): Gülşah TURŞUCU (%50), Esin Cumhur YALÇIN (%50)

Yazarların Etik Sorumlulukları (Ethical Responsibilities of Authors): Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması (Conflicts of Interest) : Çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

İntihal Denetimi (Plagiarism Checking): Bu çalışma intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Acun, S. (2018). “Türkiye’de Ücret Eşitsizliğinin Analizi”, *Bulletin of Economic Theory And Analysis*, 3(4): 237-260.
- Akdoğan Gedik, M., & Günel, T. (2021). “Factors Effecting Gender Wage Gap: Evidence from Selected OECD Countries”. *Ömer Halis Demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3): 1051–1061.
- Akın, A. (2007). “Toplumsal Cinsiyet (Gender) Ayrımcılığı ve Sağlık”, *Toplum Hekimliği Bülteni*, 26 (2): 1-9.
- Akpınar, T. (2015). “AB İşgücü Piyasasında Cinsiyet Ayrımcılığının Boyutları ve Ortadan Kaldırmaya Yönelik Çabalar”, *Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi*, 60(4): 1-22.
- Alparslan, A. M., Çetinkaya Bozkurt, Ö. & Özgöz, A. (2015). “İşletmelerde Cinsiyet Ayrımcılığı ve Kadın Çalışanların Sorunları”, *MAKÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(3): 66-81.
- Anderson, C. J. & Pontusson, J. (2007). “Workers, Worries and Welfare States: Social Protection and Job Insecurity in 15 OECD Countries”. *European Journal of Political Research*, 46(2): 211-235.
- Aslanpay Özdemir, E. & Altay, A. "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi: OECD Ülkeleri Analizi". *İzmir İktisat Dergisi*, 36: 601-665.
- Ataklı Yavuz, R. (2016). “Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Ekseninde Kadın İstihdamı ve Ekonomik Şiddet”, *Journal of Life Economics*, 3: 77-100.
- Aytur, G. (2019). *Kadınların Çalışma Yaşamında Yerini Belirleyen Faktörler: Türkiye ve OECD Ülkeleri Üzerine Bir Analiz*, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- Azmat, G., Güell, M. ve Manning, A. (2006). “Gender Gaps in Unemployment Rates in OECD Countries”. *Journal of Labor Economics*, 24: 1-37.
- Better Life Index, <https://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=BLI> (Erişim Tarihi: 10.11.2021).
- Biçerli, M. K. (2000). *Çalışma Ekonomisi*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Biçerli, M. K. (2016). *Çalışma Ekonomisi*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Biçerli, M. K. ve Canbey Özgüler, V. (2012). “İstihdam ve İşsizlik”, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 1644.
- Çolak, Z. (2021). “Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği-Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Ekonometrik Analiz”. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 1094-1105.
- Demirbilek, S. (2007). “Cinsiyet Ayrımcılığının Sosyolojik Açısından İncelenmesi”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 44 (551): 12-27.
- Deniz, A. ve Kuloğlu, D. (2019). “Ekonomi Tarihinde Avrupa ve Türkiye’de Kadın Çalışanların Ekonomideki Evrimsel Süreci”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(16): 345-374.
- Durmaz, Ş. (2016). “İşgücü Piyasasında Kadınlar ve Karşılaştıkları Engeller”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(3): 37-60.
- Dutlu Erten, P. (2016). “Türkiye Ekonomisinde Kadın İstihdamının Rolü ve Önemi”, *BEU Akademik İzdüşüm*, 1(1): 56-66.
- Ecevit, Y. (2009). *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri*, İstanbul, Tüsiad.

- Ecevit, Y. (2010). *İşgücü Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği El Kitabı*, Ankara: Pelin Ofset Matbaacılık.
- Ecevit, Y. ve Karkiner, N. (2012). *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 1304.
- Eraslan, V. (2012). “Türkiye İşgücü Piyasasında Ücret Seviyesinde Cinsiyet Ayrımcılığı: Blinder-OAXACA Ayrıştırma Yöntemi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 62(1).
- Erkek, S. & Karagöz, H. (2009). *Kadının İş Hayatındaki Yeri ve Karşılaştığı Sorunlar*, Konya: Konya Ticaret Odası Etüt ve Araştırma Servisi Yayınları.
- Fortin N. M. (2005). “Gender Role Attitudes and the Labour-market Outcomes of Women across OECD Countries”. *Oxford Review of Economic Policy*, 21(3): 416–438.
- Gündoğan, N. & Biçerli, M. K. (2013). *Çalışma Ekonomisi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 1641.
- Güneş, C., Üçdoğruk Birecikli, Ş., & Yıldırım, Z. (2017). “Çalışan Kadının Çocuk Bakım Tercihi: Havuzlanmış Verilerle Kesikli Tercih Modellerinin Karşılaştırılması”. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 7(1): 123-144.
- Güneş C. (2019). “İşgücü Piyasası Durumları Arasındaki Geçişlerin Markov Modelleri ile İncelenmesi”. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 9(2): 335-360.
- Halaçoğlu, D. N. (2021). “İş Kanunu Kapsamında Ücretlendirmede Ayrımcılığın Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısı ile İncelenmesi”, *Ankara Barosu Dergisi*, 79(1): 177-205.
- Işığışık, Ö. (2011). *İstihdam ve İşsizlik*, Bursa: Ekin Yayınları.
- Jung, H. ve Cho, J. (2020). “Gender Inequality of Job Security: Veiling Glass Ceiling in Korea”. *Journal of the Asia Pacific Economy*, 25(1): 79-98.
- Kakıcı, H., Emeç, H. & Üçdoğruk, Ş. (2007). “Türkiye’de Çalışan Kadınların Çocuk Bakım Tercihleri”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 5: 21-40.
- Karabıyık, İ. (2012). “Türkiye’de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 32(1): 231-260.
- Kaya, G. & Selim, R. (2018). “Türkiye’de Cinsiyete Bağlı Ücret Eşitsizliği”, *PressAcademia Procedia*, 7: 408-413.
- Kayıkcı, D. (2002). “Türk Tekstil ve Konfeksiyon Sanayi Çalışma Alanında Gözlemlenen Başlıca Sorunlar”, *İktisat Dergisi*: 421-428.
- Kadın Emegi ve İstihdamı Girişimi (KEİG), (2015). *Türkiye’de Kadın Kooperatifleşmesi: Eğilimler ve İdeal Tipler*, İstanbul: Kayhan Yayın.
- Kılınç, N. & Karaçay, H. (2021). İşgücü Piyasasında Kadının Konumu ve Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık: Neoklasik ve Marksist Yaklaşımlar Üzerine Bir Değerlendirme. *Journal of International Management Educational and Economics Perspectives*, 9 (1): 24-33.
- Koca, G. Ş. (2018). “Düşük İnsani Gelişmeye Sahip Olan Ülkelerin Cinsiyet Eşitsizliğinin İncelenmesi”, *Journal of Social And Humanities Sciences Research*, 5(31): 4620-4627.
- Koray, M. (1992). “Çalışma Yaşamında Kadın Gerçekleri”, *Amme İdaresi Dergisi*, 25(1).
- Korkmaz, Ö. (2016). Kadınların İşgücüne Katılma Eğilimleri: Türkiye Örneği. *TİSK Akademi*, 11(22): 300-329.
- Korkmaz, A. & Mahiroğulları, A. (2007). *İşsizlikle Mücadelede Emek Piyasası Politikaları: Türkiye ve AB Ülkeleri*, Ankara: Ekin Yayınevi.

- Kurtsan, M. (2009). “İş Hayatında Kadının Yeri ve Karşılaştığı Engeller”, Akt. İ. Karabıyık, Türkiye’de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı.
- Lordoğlu, K., Törüner, M. & Biçerli, M. K. (2000). *Çalışma Ekonomisi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Nasır, A. (1997). *İş Hayatında ve Yönetimde Kadınlar: Banka Sektöründe Çalışan Kadınlar Üzerine Bir Araştırma*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi.
- OECD.stat, <https://stats.oecd.org/> (Erişim Tarihi: 01.11.2021).
- Savcı, İ. (1999). “Toplumsal Cinsiyet ve Teknoloji”, *A.Ü. Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 54(1): 123-142.
- Serel, H. & Özdemir, B. S. (2017). “Türkiye’de Kadın İstihdamı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 15(3): 132-148.
- Sevinç, H., Bozkurt, E. & Eroğlu Sevinç, D. (2016). “Ekonomik Büyümede Kadın İstihdamının Rolü; Yakınsama Temelli Kanıtlar”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(1): 57-69.
- Şen, M. (2018). “Cinsiyete Dayalı Ücret Eşitsizliğinin Avrupa Birliği ve Türkiye Kapsamında Değerlendirilmesi”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 41: 295-324.
- Távora, I. & Rodríguez-Modroño, P. (2018). “The Impact of the Crisis and Austerity on Low Educated Working Women: The Cases of Spain and Portugal. *Gender*”, *Work and Organization*, 25(6): 621-636.
- Tüzünkan, D. (2016). “Kadın İşgücüne Yönelik ILO Sözleşmeleri ve Uygulanırlığı: Mevzuatlar Açısından Türkiye-İtalya Karşılaştırması”, *Kastamonu Üniversitesi İİBF Dergisi*, 12: 313-324.
- Uçak, A., Sart, G. & Sezgin, F. (2018). “Avrupa Birliği Ülkelerinde İşsizlik Oranlarının Cinsiyet ve Eğitim Düzeyine Göre İstatistiksel Analizi”, *Trakya Üniversitesi İİBF e-dergi*, 7: 153-163.
- Unay, C. (1997). *Genel İktisat*, Bursa: Ekin Kitapevi.
- Uysal, D., Keskin, R. & Sertkaya, Y. (2016). “Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımını Belirleyen Faktörler Üzerine Ekonometrik Bir Analiz”, *Siirt Üniversitesi İİBF İktisadi Yenilik Dergisi*, 3(2): 73-92.
- Whitehouse, G. (1992). “Legislation and Labour Market Gender Inequality: An Analysis of OECD Countries”. *Work, Employment and Society*, 6(1):65-86.
- Yumuşak, İ. G. (2009). *Kadın Eğitiminin İktisadi Analizi*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Zengin, B. & Koçoğlu, Ş. (2018), “Türkiye’de Kadın İstihdamı ve İstihdam Artışına Yönelik Politika Önerileri”, *İş ve Hayat Dergisi*, 4(8): 166-188.